ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی وصنعتی

1991

ҲАФТАЛИК 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

5 ИЮЛЬ, № 27 (3131) ЖУМА

Ислом КАРИМОВ:

«ДЕМОКРАТИЯ—ҚОНУНГА ВА ШАХСГА ҲУРМАТ ДЕМАКДИР»

Ўзбекистон Президенти, жумҳурият Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби, КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзоси И. А. Каримовнинг «Рабочая трибуна» рўзномаси саволларига жавоби

Ислом Каримовнинг шахсиятига нисбатан у ўтказаётган сиёсатни бутунлай қабул қилмасликдан тортиб унинг номи билан бевосита боғлиқ янгиликларни ҳайратланиб олқишлашгача — ғоят хилма-хил фикрлар билдирилмоқда. Маълумотга кўра иқтисодчи, тарбияси жиҳатидан «заводда суяги қотган», эътиқодига кўра байналмилалчи бўлган Ўзбекистон ССР Президенти ўз сафдошлари билан биргаликда жумҳурият учун Иттифоқ доирасида у эришиши мумкин деб билаётган фаровонлик йўлини барпо этмоқда.

Бошқалар асрий алоқаларни намойишкорона ва бутунлай узган бир пайтда Каримов биринчи бўлиб янги Иттифоқ шартномасини тайёрлашда марказ сусткашлигига йўл қўяётганлигини баралла айтди. У ўзи раҳбар бўлгунга қадар ўт олган Фарғона можаросига барҳам беришга, Ўш фожиасида муросага келиш йўлини қидириб топишга, миллатлараро бошқа можаролар манбаларини чеклашга эришди.

М. С. Горбачев билан учрашувлардан тортиб энг олис қишлоқлардаги тез-тез бўлиб турадиган суҳбатларгача — барча даражаларда ўз мавқеини қаттиқ туриб ҳимоя қиладиган инсоннинг табиати ҳаммага ҳам маъқул бўлавермайди. Ўзбекистон Президентининг одамлар ва жумҳурият манфаатини узвий боғлашга, умуман жамиятнинг маънавий негизларини сақлаб қолишга ҳамда иқтисодиётда ва сиёсатда бошбошдоқликка йўл қўймасликка қаратилган йўлини тушунмаслик сабабли ёки қасддан бу йўлни тоталитар тузумни ва бир партияли ҳокимиятни сақлаб қолишга интилиш деб кўрсатишга уринмоқдалар.

Бу иш далил-исботларсиз, ниҳоятда жўн тарзда амалга оширилмоқда. Оқни қора, қорани оқ дейишгача борилмоқда. Яқинда «Мегаполис-экспресс» ҳафтаномасида «Ислом Каримовнинг ўзбеклар иши» деб аталган кўп маъноли сарлавҳа остида босилган мақола аслида ана шундай «сиёсий портрет»нинг қора акси тасвири намунасидир. Мақолада Ўзбекистон Президентининг жумҳурият аҳолисини, энг камбағал табақалар ва кўп болали оилаларни ижтимоий ҳимоя қилишга қаратилган фармонлари ҳам «ҳукмронлик тафаккури»нинг нишоналари деб кўрсатилади.

— УШБУ мақола эълон қилинишининг ўзи ана шундай фикрлаш намунаси эмасми, ахир, — дейди суҳбатдошим. — Хорижий давлатларнинг бошлиқлари шаънига бирон ножоиз гап айтиш мумкин бўлмаган ҳолда нима учундир иттифоқдош жумҳуриятларнинг раҳбарлари шаънига осонгина тош отишга йўл қўйилмоқда. Кимдир хоҳласа обрўйини тўкади, хоҳласа — елкасига қоқиб қўяди.

— Нима учун сиз туҳматдан ҳимоя қиладиган қонунга мурожаат этмайсиз?

— Қайда дейсиз, мижғов гапларга ўралашишнинг нима кераги бор, ишимиз бошдан ошиб ётибди. Жуда катта табиий бойликлар, битмас-туганмас меҳнат ресурсларига эга бўлган жумҳуриятимиз энг камбағал республикалар қаторида турибди. Жумҳуриятни мамлакатнинг «пахта цехи»га, амалда эса хом ашё манбаига айлантириш ғояси рўёбга чиқарилганлиги натижасида оғир аҳволга тушиб қолганмиз. Энди бу аҳволни тузатиш керак. Кичик-кичик ва ўртача корхоналар, хорижий технологиялар, барча шаклдаги мулкчиликнинг тенглиги, имтиёзли тарзда солиқ солинадиган қўшма корхоналар, илм-фанни талаб этадиган ишлаб чиқариш корхоналари, чет элларда кўплаб кадрлар тайёрлаш, хорижий инвестициялар учун кенг йўл очиб бериш, Иттифоқ ичкарисидаги алоқаларни ва умумий иқтисодий маконни сақлаб қолиш тўғрисида ўйлаяпмиз, хуллас, биз ғоят тиғиз муддатга мўлжалланган ҳаракат дастурига эгамиз.

Бироқ жамият дучор бўлган маънавий бўҳронни ҳам бартараф этиш, халқнинг кайфиятини, ватанпарварлик руҳини кўтариш, унинг ўз кучларига ишончини оширишда ёрдам бериш керак. Бусиз бизнинг барча режаларимиз барбод бўлади.

— Аммо сиёсий мухолифларингиз сизга аксинча таъна қилмоқдалар, сизни ўз халқига эркинлик беришни хоҳламаётган ҳукмдорсифат қилиб кўрсатмоқдалар.

— Мен фақат бир нарсани — халқларнинг бошига азоб-уқубат келтирадиган ва қон тўкилишига сабаб бўладиган бошбошдоқлик, ҳокимиятсизлик ва адоват бўлишини истамайман. Демократияни ҳамма нарсани қилиш мумкин деб, ўзбошимчалик билан талқин этиш ана шунга олиб келади. Мен демократик жамиятни, энг аввало, қонунга қулоқ солиш деб биламан. Бироқ қонунда турмушнинг барча ҳолатларини назарда тутиб бўлармиди? Демак, ёзилмаган қонунлар, жамиятнинг ахлоқий негизларини, уларнинг бузилишига йўл қўйиб бўлмаслигини белгилаб берувчи ёзилмаган қонунлар, маънавий қоидалар тўплами зарур. Яъни, одам жамиятдаги мезонлар доирасида ўзига эркинлик ва чеклашлар даражасини белгилаб олади.

Бу ривожланиб борувчи узлуксиз жараёндир. Гап билан демократ бўлиб қолмайди киши. Тоталитар тарбия билан издан чиққан онгимиз у ёки бу томоннинг ҳақлигини исботлаш шакли сифатида куч ишлатишни ҳали узоқ вақт маъқуллаб туради. 1985 йилнинг апрелидан биз ҳаммамиз демократлар бўлиб қолдик, деб ўйлаш соддадилликдир. Ҳокимият учун кураш ошкора тус олганлиги аёндир. Бу курашда ҳар бир киши демократияни ҳам, унинг пировард мақсадларини ҳам қандай тушунаётганлигини намоён этади. Мен демократияни халқни жипслаштиришга, унинг бунёдкорлик куч-ғайратларини рўёбга чиқаришга, барча соғлом кучларнинг ҳамкорлигига таяниб жумҳуриятимизни ижтимоий-иқтисодий танг аҳволдан олиб чиқиш деб тушунаман.

Давоми иккинчи бетда

«ЎЗБЕК ТИЛИ» ЖАМИЯТИ ТУЗИЛАДИ

Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши томонидан қабул қилинган «Ўзбекистон ССР-нинг Давлат тили тўғрисида»ги қонуни жумҳуриятимиз маданий ҳаётида қувончли воқеа бўлди. Шу боисдан ҳам халқимиз бу ҳужжатни қувонч ва ифтихор туйғулари билан кутиб олдилар.

Орадан ўтган бир ярим йил вақт ичида мазкур қонунни ҳаётга татбиқ этиш борасида бир қатор ишлар амалга оширилди. Ўзбек тилининг қадр-қимматини тиклаш, уни бутун чоралар билан ривожлантириш юзасидан конкрет чора ва тадбирлар белгиланди. Аммо, эътироф этиш лозимки, давлат тили тўғрисидаги қонун талабларига ҳамма жойда ҳам етарли даражада амал қилинаётгани йўқ. Бир қанча вазирликлар, идора ва корхоналарда бу ишга совуққонлик билан қаралаётгани сир эмас.

Давлат тили тўғрисидаги қонунни амалга оширишни янада яхшилаш, халқимизнинг тил маданиятини кўтариш, давлат тили ва бошқа тилларнинг қўлланишига оид лисоний муаммоларни изчил ҳал қилиб бориш ғоят масъулиятли вазифадир. Бу ишни муваффақиятли амалга оширишда тилшунос олимлар, мутахассисларнинг саъй-ҳаракатлари билан бир қаторда аҳоли кенг қатламларининг, меҳнат коллективлари, корхона ва муассасалар раҳбарларининг ҳам актив иштироки зарур бўлади. Айни пайтда, тилимизни ривожлантириш билан боғлиқ жамики ҳаракатларни аниқ мақсад сари йўналтирувчи, яқин келгусидаги вазифаларни белгилаб берувчи оммавий-кўнгилли жамият тузиш ҳам ғоят зарурдир.

Шу боис бир гуруҳ олим ва мутахассислар «Ўзбек тили» жамиятини тузиш ташаббуси билан чиқдилар. Бўлажак жамият Низомининг лойиҳаси тайёрланди ва матбуотда эълон қилинди.

4 июль куни Ўзбекистон ССР Вазирлар маҳкамасида мазкур жамиятни тузиш ташаббускор гуруҳининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди. Ташаббускор гуруҳ раҳбари — ЎзФА мухбир аъзоси Иристой Қўчқортоев жамиятни таъсис этиш бўйича олиб борилган ишлар, унинг вазифалари тўғрисида ахборот берди.

Шу йил 12 июль куни Тошкентда «Ўзбек тили» жамиятининг таъсис қурултойини чақиришга келишиб олинди.

Йиғилишни Ўзбекистон ССР Вазирлар Маҳкамаси раисининг ўринбосари **Э. Самандаров** олиб борди.

ИХТИЁР МЕНДА БЎЛСА...

...Халқимизнинг руҳини кўтариш учун барча зарур чораларни кўрар ва бу йўлда маблағни аямасдим.

Мурод Али МУҲАММАД
Бойсун

●

...Ўзбекларнинг исм-шарифларини бир текис охирига «...ий» қўшимчаси қўшиб ёзишни одат тусига киритардим. Айтайлик, Орифий, Воҳидий, Рауфий ва ҳоказолар.

ЭШБОИЙ
Ғалаба

●

...Хато қилмасликка, янглиш қарорлар чиқармасликка ҳаракат қилардим. Элюрт шижоатини тўғри йўналтиришга эътибор берардим. Саҳрода сув омбори лойиҳасини чизиб, кемалар тўғрисида хаёл қилгандан кўра қудуқ қазишга киришган маъқул.

САОДАТ У.
Янгийўл

●

...Жумҳуриятда қандай қилиб бўлмасин, муаллим, ўқитувчиларнинг моддий аҳволини яхшилардим. Уларнинг ижтимоий мавқеини баланд кўтарардим. Муаллимлар улуғланган юртда илм улуғланади.

Мухтор ҚОСИМОВ
Бувайда

●

Одамларни митингбозлик, мажлисбозликка эмас, меҳнатга — ҳалол яшашга ундардим. Ҳаракатда баракат деб бекорга айтмайди халқимиз.

Раҳматулла МУСАЕВ
Наманган

●

Қийинчиликда қолганларга илтифот ва яна илтифот кўрсатардим.

Дилфуза ҚАРШИБОЕВА
Гулистон

●

Иқтисодий, ҳуқуқий қонунларимиз лўнда ва ҳаётий бўлишига эришардим.

Т. ЙЎЛДОШЕВ
Пискент

●

Маҳсулот ишлаб чиқармайдиган ташкилот, идораларни мумкин қадар қисқартирардим. Бошқариш мукаммал бўлмагунча жамият ҳаёти изга тушмайди.

М. ХУДОЙБЕРГАНОВ
Янгибозор

●

Ўқитувчининг обрўсини кўтарардим. Ҳаммаси унга боғлиқ.

Абдумалик АСҚАР
Наманган

●

Ватандошларимга «Бирлашган ўзар» мақолининг мағзини чақинглар, деб тинмай мурожаат қилган бўлардим.

Бахтиёр САИДОВ
Тошкент

●

Бир кун бориб, Орол ўрнида қум ва туз қолгани каби тилла ва газ конларимиз ўрнида фақат тубсиз ўпқонлар қолади. Биздан келажак одамларга нима қолади, ахир?

Д. ОДИЛОВ
Пахтакор

●

Темурдек, Бобурдек давлат арбобларини етиштирган халқнинг орасида бугун ҳам сарбону саркор бўлишга арзийдиган кишилар тўлиб ётибди. Шу сабаб, уларни топиш учун эмас, уларга йўл бериш учун чин демократияни жорий қилардим.

Асадулла ОРТИҚОВ
Яккабоғ

●

Юртма-юрт кўчиб юришларни қатъий тартибга солар эдим. Давлат тилига панжа орасидан қараётганларни тинимсиз фош этардим.

Т. ПАРДАЕВ
Ангрен

●

Ўзбекистон бойликларини асраб-авайлаб халқ учун сарф қилардим.

Умар САРИМСОҚОВ
Жиззах

●

Меҳнат нафақаси миқдорини оширар эдим. Эллик йил ишладим. Ойига 70 сўм нафақа оламан.

С. ДАДАБОЕВ
Наманган

●

Турғунлик даврига ҳеч бир тарзда қайтмасдим. Оммавий ахборотнинг тўла эркинлигига ва барча раҳбарларни халқ сайлаб қўйишига эришардим.

Носир ЗОКИР
Наманган

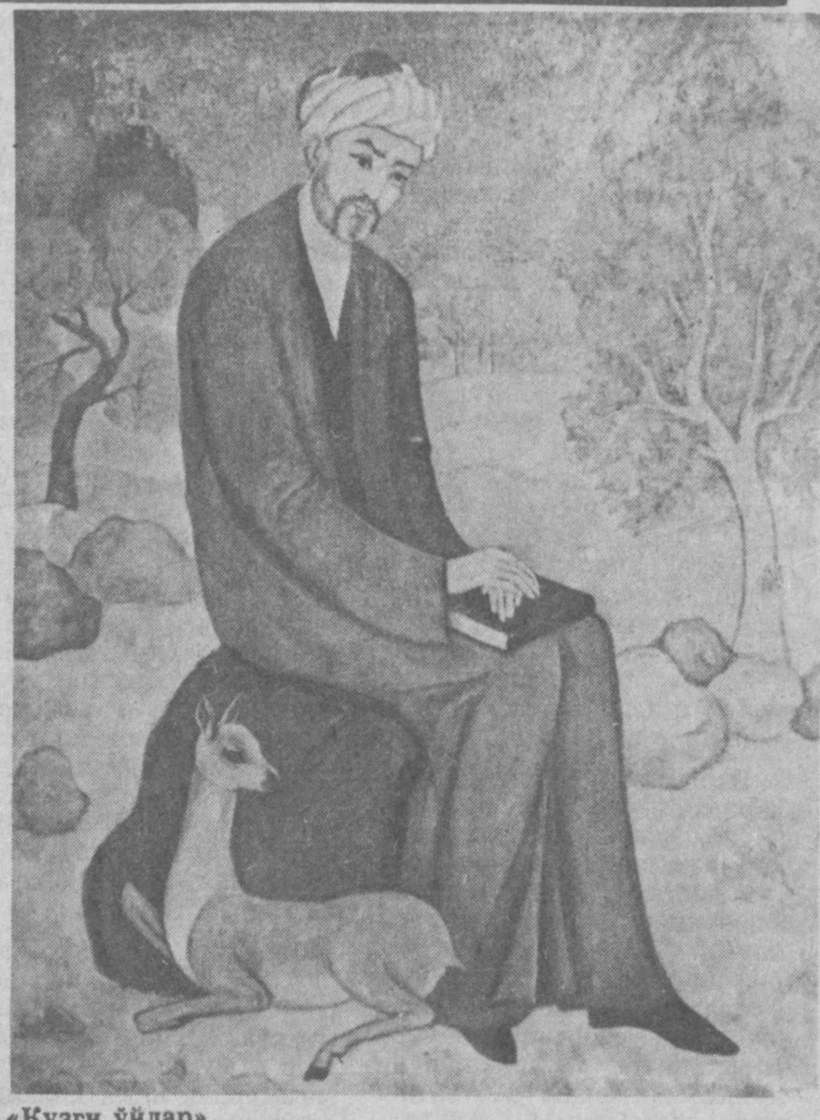

«Кузги ўйлар».

Мусаввир Азиза МАМАТОВА

Абдулла ТУРДИЕВ

НАВОИЙ

**Худди чақмоқ мисол шиддатда, ёҳу,
Тизгин не билмаган хаёлим — Ғирот.
Гўёки сайёддан қочган бир оҳу,
Мозийга олислаб учади Ҳирот.**

**Андуҳлар ёмғирдай ёғади сим-сим,
Исёним сувратлар занжирбанд шерни.
Ногаҳон эшигин очади тилсим,
Мен Она тилим деб танийман шеърни.**

**Гулдек сатрларнинг некбинлигини
Беш аср олисдан уфуради ел.
Писанда қилмайди ўзбеклигини —
Навоий тилида сўйлаган бу эл!**

НАВОИЙНИНГ ҚИЗЛАРИ

Бу гулгун қизларни ҳазрат Навоийнинг қизлари деб атагимиз келади. Улар Навоийнинг қизлари бўлиб, ҳазратга бағишланган фестиваль-танловда ва унинг Халқлар Дўстлиги саройида бўлиб ўтган якунловчи баҳсида иштирок этдилар.

Бу қизлар фестиваль-конкурси Тошкент ижроқўми ва Тошкент юбилей комиссиясининг қарори билан ташкил қилинган эди. Фестиваль-танловга жумҳуриятнинг бир қанча ташкилот ва муассасалари хусусан, «Саодат» ижтимоий ташаббуслар маркази «Агросаноатсервис» бирлашмаси билан ҳомийлик ҳамда раҳнамолик қилдилар.

Халқлар дўстлиги саройининг муҳташам саҳнасига ўн уч гўзал қиз чиқди. Улар баҳснинг беш босқичида Алишер Навоий ва унинг асарлари ҳақидаги ўз билимлари, ақлий-зеҳний қобилиятлари ҳамда санъатларини намойиш қилдилар. Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов бошчилигидаги жюри аъзолари уларнинг чиқишларини холис баҳоладилар.

Қизлар тортишувида Гавҳарой Сотиволдиева (Андижон) ғолиб чиқиб, биринчи даражали диплом ҳамда видеомагнитофон билан тақдирланди. Нодирабегим Баҳромова эса иккинчи даражали диплом ҳамда чет элга саёҳат учун йўлланма билан мукофотланди.

Ҳазрат Навоийнинг қизлари... Улар бу азиз номга муносиб бўлиш учун ҳали ҳаётнинг кўп довонларини муваффақият билан босиб ўтадилар, деб умид қиламиз.

СУРАТЛАРДА: кўрик қатнашчилари. Кўрик ғолиби Гавҳарой Сотиволдиева

В. ТУРАЕВ суратга олган

«ЎҚИТУВЧИЛАР ГАЗЕТАСИ» — 60 ЁШДА

«МАДАНИЙ ИНҚИЛОБ»ДАН «МАЪРИФАТ»ГАЧА

Жамиятни ёппасига саводли қилиш — бу XX асрнинг эҳтиёжи эди. Октябрь инқилобидан кейин бошланган маърифий ҳаракат тўлғоғида «Маданий инқилоб» газетаси дунёга келди ва унинг илк сони 1931 йил 4 июлда босилиб чиқди. 30-йилларда «Маданий инқилоб» нафақат муаллимлар, олимлар ва ёзувчиларнинг, балки бутун саводхон қатламнинг суюкли нашри эди. Умумий мажбурий таълимни жорий этиш учун газета кўп саъй-ҳаракат кўрсатди. Билимсизлик, чаласаводлик, уқувсизликни бешафқат танқид қилди. Ўша йиллари унинг таҳририятида итеъдодли олим ва ёзувчилар ишладилар, энг яхши илмий ва бадиий асарлар чоп этилди. Натижада зиёкорлар матбуоти жамиятнинг жони-дили, таъсирчан кучига айланди.

Афсуски, у йилларда матбуотга диктатура қуроли деб қаралди. «Маданий инқилоб»нинг айрим дўстона танқидий материалларидан судтергов ишларида моддий ашё сифатида фойдаланилган ҳоллар ҳам бўлди.

1938 йил 25 январдан бошлаб «Ўқитувчилар газетаси» номи билан чоп этила бошлаган газета кейинги 58 йил давомида асосан мактаб ҳаётини ёритди, ўқитувчиларнинг касбий нашрига айланиб, унинг саҳифаларидан методик мақолалар кенг ўрин олди. Бироқ педагогика ва умуман мактаб тобора таназзулга тушиб боргани туфайли унинг ойнаси ҳам хиралашаверди.

Жамият ҳаётини ёппасига қайта қуриш сиёсати ва бу ҳаракатга дастлаб бадиий ижодкорлар, кейин бошқа маърифат аҳли ҳам қўшилиши «Ўқитувчилар газетаси»нинг фаолиятига ҳам баракали таъсир кўрсатди. Зеро, газетанинг савияси олимлар, маорифчиларнинг умумий билим ва маданий аҳволига бевосита боғлиқ.

Тез оммалашаётган миллий мактаб ғояси бугун халқимизни тўлқинлантирмоқда, маориф умумхалқ ишига айланмоқда. Бундай вазиятда «Ўқитувчилар газетаси» маорифчиларнинг тор касбий методик матбуотигина бўлиб қолиши халқнинг катта ишидан ўзини четга олиш билан баробардир. Давр талабидан келиб чиқиб Ўзбекистон Халқ маорифи вазирлиги коллегияси ўзининг навбатдаги мажлисида «Ўқитувчилар газетаси»нинг номини янгилашга қарор қилди. 4 июль юбилей сонидан бошлаб газета «Маърифат» номи билан чиқа бошлайди. Унинг муборак 60 ёши билан чин қалбдан қутлаб, «Маърифат»га «Бағринг кенг, йўлинг ёруғ бўлсин!» деймиз!

СУРАТДА: «Маърифат» рўзномаси жамоа аъзолари

С. МАҲКАМОВ суратга олган

«ДЕМОКРАТИЯ — ҚОНУНГА ВА ШАХСГА ҲУРМАТ ДЕМАКДИР»

(Боши 1-бетда).

— Лекин сизнинг мухолифларингиз ҳам худди шундай мақсадларни эълон қилмоқдалар-ку?

— Ана шу мақсадларга эришиш усуллари ва воситалари-чи? Ўтмиш аёвсиз танқид қилинмоқда ва уларнинг келгусига мўлжалланган режалари чалкашдир. Аммо қачонгача салбий муносабат билдириш, ўтмишда йўл қўйилган хатоларни қидириш мумкин. Бундай усул билан бунёдкорликни эмас, балки вайронгарчиликни, ҳамкорлик йўлларини излашни эмас, балки яқин кишиларга нисбатан қаҳр-ғазаб тўлқинини осонгина юзага келтириш мумкин. Тўғри, пахта яккаҳокимлиги қарор топди, Орол қурий бошлади, атроф-муҳит заҳарланди, халқ эътиқоди ва анъаналари таъқиб этилди, феодализмдан социализмга «сакраб» ўтилганлиги тарғиб этилди.

Бироқ энди ўтмиш хатоларидан тўғри хулоса чиқариб, уларни такрорлашдан эҳтиёт бўлиб, аҳволни тузатишга киришайлик. Халқ ишончининг ҳам чегараси бор, вақтимиз ғоят зиқ. Тўғрисини айтсам, меҳнат жамоаларида ва кўчаларда одамларга яқин вақт ичида аҳволнинг яхшиланишини кутмаслик керак, деб айтиш мен учун жуда оғирдир. Мен арзон-гаров шуҳрат орттирмоқчи эмасман. Эл ишончига таяниб Президент сифатида халқ билан ошкора гаплашишим шарт.

Вазият қийин. Бироқ агар биз пахта майдонларини кескин қисқартириш ҳамда бўшаган юз минглаб гектар ерларни деҳқонларга ва шаҳарликларга фойдаланиш учун бўлиб бериш йўлидан бормаганимизда, аҳвол янада қийинроқ бўлур эди. Эҳтимол, бугунги кунда биз бошқачароқ очликни ва бир эмас, бир неча Фарғона фожиаларини бошдан кечирган бўлур эдик. Биз марказий ва маҳаллий ҳокимият тузилмаларининг қаршилигини енгиб ўтиб, ана шундай ишларни амалга оширдик.

Турли партиялар ва ҳаракатларнинг вакиллари бўлган ва бизни танқид қилаётганларга бизга ёрдам беринг, жойлардаги расмиятчи тўралар, порахўрлар ва дангасалар ишни барбод этмасликлари учун чинакам халқ назоратини йўлга қўйинг, дедик.

— Рози бўлишдими?

— Йўқ. Сиз ишлайверинг, биз эса сизнинг хатоларингизни кўрсатиб борамиз, дейишди. Наҳотки, демократия деганлари шу бўлса?!

Нарх-наво мисли кўрилмаган даражада оширилгандан кейин (Иттифоқ ҳукуматининг айби билан шу даражада оширилди, деб ҳисоблайман), Тошкентдан юзлаб километр наридаги Яккабоғда ғалаёнлар бўлиб ўтди. Яна мухолифларимиз ёрдамида чет эл «Озодлик» радиостанцияси орқали қишлоқ аҳолисидан олти кишининг қони тўкилди, у ерга алоҳида вазифаларни бажарувчи милиция отряди қисмлари олиб кирилди, деган гаплар тарқатилди. Шуниси ҳайратланарлики, бу хабар ҳақиқий воқеалар бошланишидан икки кун олдин берилди. Эфир орқали тарқалган гаплар ҳақиқатга мос тушмас эди. Яккабоғдай олис жойда нима учундир Тошкентдан келиб қолган «халқ ҳимоячилари»нинг бутун бир гуруҳи иш олиб борди. Улар нари борса бозор расталарини остин-устун қилган маҳаллий саёқлар тўдасини кўпайтиришга муваффақ бўлдилар.

Бундай хатти-ҳаракатларни халқ иродасининг ифодаси, яъни демократиянинг намоён бўлиши деб ҳисоблаш мумкинми? Расмий маъмурлар нима қилишлари: эҳтирослар авж олдирилишига йўл қўйиб беришлари керакмиди ёки тартибсизликнинг пайини қирқишлари керакмиди? Агар жамиятда интизом ва ҳуқуқ-тартиботни сақлашни якка ҳокимлик деб аталса, нима ҳам дердик, мен бу борада изчил «якка ҳоким» бўламан.

— Бир партияли системага содиқ бўлган сизни жумҳуриятни бошқа партиялар яшай олмайдиган «коммунистик қўриқхона»га айлантирганликда ҳам айбламоқдалар.

— Бир партияли система жуда қалтис бўлиб, унда назоратсиз ҳокимият нопок қўлларга ўтиб қолиши мумкин, ҳолбуки, биз ўз тарихимизда бундай ҳолларни бир неча бор бошдан кечирдик. Бундай система осонгина тоталитаризмга, халқни ва партиянинг оддий аъзоларини лақиллатишга олиб келади. Шунинг учун мен мамлакат Конституциясининг 6 ва 7-моддалари бекор қилинишини тўла-тўкис қўллаб-қувватлайман.

Лекин Ғарбдаги ривожланган демократияларга бир назар ташланг — ҳар бир давлатда дарғалик қила оладиган қанча партия бор? Бармоқ билан санарли! Бу тўғридир, чунки партиялар муайян синфлар ва табақаларнинг манфаатларини ифода этади, улар орасидан янги-янги аъзоларни сафарбар қилади. (Кимга тафсилотлари керак бўлса, В. И. Ленин асарларини тавсия қиламан).

Ўзбекистон Компартияси салкам 700 минг кишини бирлаштириб, меҳнаткашлар мутлақ барча табақаларининг манфаатларини ҳимоя қилади. Компартия ўзининг бултур бўлиб ўтган XXII съездида жумҳуриятни ижтимоий-иқтисодий янгилаш, аҳолини бозор муштулотларидан ҳимоя қилиш, Ўзбекистонда яшовчи халқларнинг дўстлигини мустаҳкамлаш дастурини олға сурди ва у якдиллик билан қўллаб-қувватланди. Дастури ва ҳаракатлари бизникидан ҳам яхшироқ бўлган бошқа партия мавжуд бўлса, халқ уни қўллаб-қувватлайди.

Аммо ҳамма гап шундаки, ҳозирча бундай куч йўқ. Биз жумҳуриятнинг жамоат ташкилотлари тўғрисидаги Қонунни қабул қилдик. Шунга мувофиқ у ёки бу партиянинг рўйхатга олиниши учун бор-йўғи 3 минг аъзоси бўлса кифоя. Лекин негадир ҳозирча аризалар тушмаяпти. Халқ ким билан эканлигига энди ўзингиз баҳо беринг. Тўғри, Фарғона воқеаларидан кейин Компартиянинг обрў-эътибори жуда тушиб кетди, чунки вазият шу қадар кескин эдики, жумҳуриятнинг ҳар қандай бурчагида Фарғонадагидек аланга авж олиб кетиши мумкин эди. Ўзбекистон Компартиясининг ўша пайтдаги раҳбарлари эса билмасдан ағдариб юборилган бир тоғорачадаги қулупнай тўғрисидаги сафсата билан халқни тинчлантирмоқчи бўлдилар.

Биз ўшанда кабинетлардан одамлар ҳузурига чиқдик, улар билан ички қўшинларнинг, милтиқлар ва қалқонларнинг орқасида туриб эмас, балки бевосита сўзлашишни ўргандик.

Ўша пайтда кўпчилик шиорлардагидек силлиқ эмас, балки қийинчиликлар билан шуни англаб етишдики, агар сен партия аъзоси бўлсанг муштарак манфаатлар билан яша, ишда бошқаларга қараганда кўпроқ ғайрат кўрсат. Қўлингдан келмайдими, тинч бир жойни топ, ҳисобчи бўл, тонг саҳарлари бемалол балиқ тутиб юрабер: фақат халқнинг ишончи билан ўйнашма, унинг ҳис-туйғулари билан чайқовчилик қилма.

— Дарвоқе, ҳис-туйғулар тўғрисида. Гап-сўзларга, миш-мишларга қараганда сиз Ш. Р. Рашидовга нисбатан алоҳида ихлос билан қарар эмишсиз, унинг раҳбарлик услубига амал қилишга уринаётган эмишсиз. Ҳатто, «янгирашидовчилик» ибораси пайдо бўлди.

— Бўлмағур гаплар, менинг назаримда, булар сиёсий баҳсда ҳақиқий далилларнинг йўқлиги туфайли пайдо бўлди. Норасмий ҳаракатлардаги ва бошқа баъзи оқимлардаги мухолифларимиз халқни ўтмишга қайтиш билан чўчитишни истардилар. Аммо тарихан бу мумкин эмас. Рашидов — ўз даврининг фарзанди.

Жумҳурият Компартиясининг XXII съездида унинг Ўзбекистон тарихидаги роли ва ўрни тўғрисида шундай қатъий бир фикр билдирилган: «Биз Рашидов номи билан боғлиқ барча салбий ишларни қоралаймиз. Бундай ишлар биз учун номақбулдир. Биз ўтмиш иллатларидан покланишимиз керак, шундай қилмасак, олға ҳаракат қила олмаймиз. Шу билан бирга биз ўша даврда содир бўлган ҳамма нарсаларни ҳаётдан кўз юмган битта шахс билан боғлай олмаймиз».

Талабчанлик, қаттиққўллик, ишни бажариш топширилган кишидан талаб қилиш эса ҳар бир раҳбарнинг энг асосий фазилати, деб ҳисоблайман.

— Атрофдагилар билан мулоқотда ҳаддан ошириб юбориш, ўзингизни тутолмай қоладиган ҳоллар бўладими? Умуман, ўз-ўзини танқид сизнинг ҳаракатларингизда қандай ўрин тутади? Хатоларингизни тан олиб, кейинчалик уларни тузатасизми?

— Ўзимни ўзим назорат қилиб, ташқаридан ўзимга назар ташлаш туйғусига эгаман ва бу нарса ўйламай-нетмай шошма-шошарлик билан қилинадиган ҳаракатлардан сақлайди. Қизиққонлик қилиб ўзимни тута олмай қолишим ҳам мумкин. Кейинчалик, эҳтимол, бу ҳақда мен кескин гапириб қўйган кишига қараганда анча кўпроқ афсусланиб юраман. Ҳар бир куннинг охирида воқеалар ва хатти-ҳаракатларни хаёлдан ўтказаман. Ноҳақ бўлсам, узр сўрайман.

Ҳар бир кишида бўлгани каби хатолар бўлиб туради. Мисолми? Биз янги нархларга ўтиш чоғида жумҳуриятимизда ун, макарон ва нон-булка маҳсулотларининг нархларини аввалгидек қолдирдик. Кўп болали оилаларни қўллаб-қувватлашни истадик. Жумҳуриятимизда бундай оилалар кўп ва шундай маҳсулотлар уларнинг асосий озиқ-овқат маҳсулоти ҳисобланади. Мувозанатни сақлаш учун гўшт ва ёғнинг нархларини Иттифоқдагидан юқорироқ кўтардик, яъни уларнинг таннархи даражасига етказиб, ҳар килограмм гўштни 10 сўм ва сариёғнинг килограммини 16 сўм қилиб белгиладик.

Иқтисодий жиҳатдан бундай чора тўғри. Қолаверса, биз бошқа маҳсулотларнинг, айниқса саноат маҳсулотларининг қиймати шу қадар ошиб кетади, деб ўйлаганимиз ҳам йўқ эди. Халқ бизни қўллаб-қувватламади ва эндиликда гўшт билан сариёғ Иттифоқ нархларида сотилмоқда. Биз хатони тузатдик, аммо ун ва ундан тайёрланган маҳсулотлар ҳали ҳам «ислоҳотгача бўлган» нархларда сотилмоқда. Бюджет учун бунга бардош бериш осон эмас, албатта, лекин шундай қилиш керак.

— Бошқа чора-тадбирлар — мактабларда бепул нонушталар, ҳомиладор аёллар ва эмизикли оналарга, ёлғиз пенсионерларга, уруш ва меҳнат фахрийларига, талабалар ва ногиронларга, ўқитувчилар ва кўп болали оналарга ёрдам, компенсация тўловлари бирга қўшилганида бу нарса бюджетни «зўриқишга» мажбур қилади. Жумҳурият иқтисодий «гиёванд», марказнинг ёрдамисиз яшай олмайди, деган гап-сўзларнинг сабаби шунда эмасмикан? Сизнинг аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш тўғрисидаги Фармонларингиз гўё иқтисодий жиҳатдан асоссиз бўлиб, халққа тилёғламалик қилиш далили эмиш.

— Мана, сиз истаган Фармонни танлаб олинг: кўпдан-кўп бирламчи ҳужжатлар устида иш олиб борилган 12 тагача вариант ва пул билан таъминлашнинг аниқ манбалари кўрсатилган. Фармонлар халққа ёқиш истак-муддаоси билан дунёга келмаган. Бундай истак-муддаолар кимда бўлишидан қатъи назар, мен уларни қабул қила олмайман. Бу Фармонлар турмуш мантиқи, энг камбағал табақаларнинг турмушини енгиллаштириш хоҳиш-истаги туфайли дунёга келиб, аниқ-равшан ҳисоб-китоблар билан мустаҳкамланмоқда.

Иқтисодий «гиёвандлик» хусусида ким-кимдан қарздор экан? Аввалига бизни хўб ишонтиришди: пахта бўлса бас, қолган нарсаларни жумҳуриятга мамлакат етказиб беради. Пахта толаси қайд этиб қўйилган паст нархларда Ўзбекистондан ташқарига жўнатилди ва ҳамон жўнатилмоқда. Бунинг эвазига нима берилмоқда? Пахта етиштиришда меҳнатнинг 84 фоизи бизнинг зиммамизга тушмоқда ва уни дастлабки қайта ишлашдан тушадиган даромаднинг атиги 16 фоизи бизга тегмоқда. Пахтани олаётган бошқа жумҳуриятларда нисбат аксинча бўлмоқда: масалан, айтайлик, Россияда тўқилган ва тикилган тайёр кўйлак ғоят катта фойда келтирмоқда. Меҳнати — бизга, пули — бошқаларга. Мамлакатнинг «пахта цехи» бўлиш мана нимани англатади.

Биз ўзимизнинг қайта ишловчи қувватларимизни ривожлантира бориб, бу ишни тўғри йўлга қўямиз. Лекин шунгача асосий меҳнат харажатларини ўз зиммасига олган, ишчилар синфингизни хом ашё ва иш билан, аҳолини эса тайёр буюмлар билан таъминлаган кишилар билан даромадларни марҳамат қилиб баҳам кўринг.

— Модомики биз жумҳуриятларнинг ўзаро муносабатлари тўғрисида гап очган эканмиз, сизнинг назарингизда бундай муносабатлар яқин келажакда қандай бўлиши керак? Янги Иттифоқ шартномасида марказнинг яккаҳокимлигига йўл қўймай, лекин Иттифоқни ҳам барбод этмай бирлик ва хилма-хиллик муаммосини қандай ҳал қилиш лозим?

— Мен тенг ва хилма-хил жумҳуриятлар иттифоқи тарафдориман. Энг асосий, принципиал деб ҳисоблаётганим: Иттифоқни ташкил қилувчи жумҳуриятларга мустақиллик ва суверенитет бериш керак. Қандай масалаларни ўзлари ҳал қила олишини, қандай ваколатларни марказга топшириб, куч-ғайратни бирлаштирган ҳолда баҳамжиҳат ҳаракат қилиш ёки Иттифоқ тузилмалари конкрет ҳолларда жумҳурият тузилмаларидан яхшироқ ишлайдиган бўлса, улар орқали ҳаракат қилиш кераклигини фақат жумҳуриятларнинг ўзлари ҳал қилади. Мана шуларни қонунлар уришини тўхтатиш калити деб биламан. Айни пайтда мутлақ барча Иттифоқ тузилмалари, Олий Кенгашдан бошлаб ҳаммаси ўзгартирилиши керак.

Виждонан айтаман: марказни Иттифоқ шартномаси билан боғлиқ ишни тезлаштиришга чақираверив чарчадим. Энди эса бу масалада ўзимни умидвор деб ҳисобламаяпман. Шартнома ҳали узоқ вақт имзоланмай қолиши ҳам мумкин. Ўзаро тотув бўлишимиз учун, бўлажак Иттифоқда ҳар бир жумҳурият ўзини эркин, миллатлар ҳамдўстлиги олдида ўз хатти-ҳаракатларига масъул бўлган мустақил давлат деб ҳис қилиши учун буларни ҳаммамиз англаб етишимиз керак.

— Модомики биз ҳар хил эканмиз, эркинликни ҳам ҳар хил англаймиз-да, тўғрими?

— Тўғри. Шошма-шошарлик билан мустақилликни эълон қилиш ва армияда хизмат қилишдан бош тортиш, аслида эса ёшларни Конституцияни бузишга ундаш мумкин. Бу — амалий ишлар билан тўлдирилмаган қоғоздаги эркинликдир. Биз бошқа йўлдан бордик: мамлакатда Қуролли Кучлар Бош штаби билан битим тузган яккаю ягона жумҳурият — бизмиз. Бу битим жумҳуриятимиздан чақирилувчиларга ва уларнинг оилаларига қонуний манфаатларга риоя этилишини ва хизматни ўташ чоғида қулай шароитни таъминлайди.

Мустақилликни эркинлик тўғрисидаги шиорлар билан эмас, балки сиёсий, иқтисодий, маънавий мазмун билан тўлдириш керак. Виждон, дин, шахс, тилни танлаш, маданият ютуқларидан фойдаланиш эркинлиги ва ҳоказолар бўлмаса, чинакам мустақил давлат бўлмайди. Илгари бизда эътиқод учун, аждодларнинг урф-одатларига риоя этилганлик учун, кўпинча халқ анъаналарига ҳурмат кўрсатганлик учун партиядан ўчиришар, лавозимдан бўшатишар эди.

Биз қўрқиш деворини емириб ташладик. Янги масжидлар, диний муассасалар ва иншоотлар пайдо бўлди. «Наврўз», «Рўза ҳайити», «Қурбон ҳайит» каби ва бошқа умумхалқ байрамлари тикланди, салкам 50 та миллий-маданий марказлар ташкил қилинди. ССЖИ халқларининг кўпгина тилларидаги янги нашрлар ва дарсликлар босиб чиқарилди, ҳозир Ўзбекистон мактабларида таълим 12 тилда олиб борилмоқда. Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Шарқнинг ноҳақ қатағон қилинган бошқа алломаларининг мероси халққа қайтарилди, уларнинг номлари тарихимизга қайтди. Аёл обрўси ва шахси улуғланмоқда, оиланинг нуфузи мустаҳкамланмоқда, ижодкор зиёлилар ўз фикрини эркин изҳор қилиш имкониятини олдилар.

Мана шулар ва санаб ўтиш қийин бўлган бошқа кўпгина нарсалар — жамият демократик руҳининг қарор топиши эмасми, ахир? Халқимизда мевали дарахтга тош отишади, деган нақл бор. Ёппасига қуруқ танқид ҳам айни ўша тошнинг ўзидир.

Баъзида ҳамма жойга «ўз» кадрларини жойлаштирмоқда, деб айтилаётган айбларни ҳам бир йўла чиппакка чиқариб ўтмоқчиман. Агар шундай бўлганида, гапимга ишонинг, Вазирлар Маҳкамаси Раисининг бўш турган икки ўринбосари, Давлат режа комитети раиси, бир қанча вазир — лавозимлари ва шу қабилар аллақачон эгаллаб олинган бўлур эди. Бу лавозимлар ярим йилдан кўпроқ вақтдан буён бўш турибди: билимдонларни излаяпмиз. Яккаҳоким бўлганида аллақачон «ёғли» жойларга қариндош-уруғларини, юртдошларини ўтказиб қўйган бўлур эди, бу эса унга уруғ-аймоқчилик маданини таъминлар эди.

— Сизнинг шундай маданингиз борми?

— Бор, — дейди табассум билан Ислом Абдуғаниевич. — Менинг уруғ-аймоғим — менга Президент бўлишни ишониб топширган халқдир. Мен халқ билан маслаҳатлашаман ва ўз хатти-ҳаракатларимни унга қараб тўғрилаб оламан. Халқ мендан ҳамма нарсани талаб қилишга ҳақли. Мен эса унга фақат битта илтимос билан — тинчлик ва тотувликда яшайлик, деган илтимос билан мурожаат қиламан. Ўзбекистон ватани бўлган ҳар бир киши бу ерда ўзини бой, эркин ва кучли жумҳуриятнинг, буюк ишларга қодир бўлган буюк халқ яшовчи қадимий маърифатли давлатнинг тўла ҳуқуқли фуқароси деб ҳис қилсин.

Суҳбатдош
Рустем ТЭЛЛЬ,
(Ўз мухбиримиз)
Тошкент.

(«Рабочая трибуна» рўзномасининг 1991 йил 3 июль сонидан).

ФАРМОН ВА ИЖРО

ДЕҲҚОН ЕР СЎРАЙДИ

«Деҳқонга ер берилсин», «Қишлоқлар газлаштирилсин», «Аҳоли тоза ичимлик сув билан таъминлансин». Ўзбекистон Президентининг бу хусусдаги фармонларини халқимиз хуш сабо янглиғ кутиб олган эди. Бу хайрли ишнинг моҳиятини англамаган одамни топиш қийин. Негаки, бу фармонлар етмиш йил мобайнида амалга ошмаган орзуларни рўёбга чиқариш, меҳнаткаш инсоннинг иззат-ҳурматини жойига қўйиш, уни инсон сифатида қадрлашни кўзда тутади. Шу чоққача эса ишчи-деҳқонга меҳнатдан бош кўтармайдиган ишчи кучи сифатида қараб келинди. Унинг инсоний қадр-қиммати, ташвиш ва эҳтиёжлари унутилди. Ундан фақат иш — мўл ва сувтекин пахта талаб қилинарди.

Бу ҳол деҳқоннинг ўзини ҳам оддий меҳнат қуролига айлантириб қўйган, онгу тафаккурини жиловлаган эди. Деҳқон ҳаётини яхшилаш учун нақд шарт-шароитлар яратиш ўрнига кўп йиллар фақат оғизда ва қоғозда «Деҳқон ундай яшаяпти, деҳқон бундай яшаяпти» деб лоф урдик. Амалда эса аҳолининг қирқ беш фоизи қашшоқликда кун кечираётган эди. Ҳатто улуғ даҳоларимизнинг номлари билан аталган, баландпарвоз шиорлар безаган хўжаликларнинг аҳолиси тирикчилигини аранг ўтказиб келишарди.

Бугун ана шу деҳқон ердан, уйи ёнидан узоқ-узоқларга оқиб кетаётган «занголи олов»дан баҳраманд бўла бошлади. Энди унда ерга эгалик ҳисси уйғонди, қадри ошиб атрофга теран назар сола бошлади. Онгу тафаккурида инқилобий ўзгаришлар юз кўрсата бошлади. Жумҳурият Президентининг қишлоқ аҳли турмуш шароитларини яхшилаш юзасидан чиқарган фармонлари энг аввало, мана шу жиҳатлари билан ҳам қадрлидир. Хўш, бу фармонлар ҳаётда қандай амалга ошмоқда? Муҳарририятимизга келаётган хабарларга қараганда, бу борада катта бунёдкорлик ишлари авж олаётир. Кўпчилик вилоятларда Президент фармонларининг моҳияти чуқур тушунилиб уни ҳаётга татбиқ этиш юзасидан катта режалар белгиланди. Бироқ белгиланган режаларни тўкис амалга ошириш йўлида анча-мунча муаммолар ҳам учраб турибди.

Сариосиё туманида 36 километр масофага табиий газ олиб келиш чоралари кўрилмоқда. Шу мақсадда газ қувурлари ўрнатадиган махсус кўчма механизациялашган қурилиш ташкилоти тузилди. Унинг кучи билан туманнинг «Ленинизм», «Ленинград», Карл Маркс номидаги жамоа хўжаликларида газ қувурлари ўрнатилмоқда. «Ленинизм» колхозининг Бойбўри қишлоғига ҳам ниҳоят табиий газ келди.

Бу хўжаликларда аҳолини тоза ичимлик сув билан таъминлаш учун артезиан қудуқлар ҳам ишга туширилмоқда. Бироқ маблағлар етишмаслиги газлаштириш ва сув қувурлари ўтказиш ҳажмини оширишга имкон бермаяпти. Хўжаликларнинг иқтисодий жиҳатдан қўли қисқалиги, қувурлар етишмаслиги фармонлар ижроси билан боғлиқ режаларни орқага сурмоқда. Масалан, «Дашнобод», «Ленинград», «Правда» хўжаликларининг аҳолиси тоза ичимлик сувга ҳамон кўз тикиб қолаяпти.

Туман аҳолисини томорқа билан таъминлаш борасида ҳам муаммолар, норозиликлар мавжуд. Аввало, район хўжаликларида томорқа майдонлари ҳар хил миқдорда берилаяпти. Масалан, Узун туманидаги «Коммунизм» ва Жума Пирназаров номидаги хўжаликларнинг аҳолисига атиги 6—8 сўтихдан томорқа берилмоқда, холос. Ҳатто бундай энг кам миқдордаги томорқани ҳам ололмасдан сарсон бўлиб юрганлар кўп. Ҳолбуки, ҳукумат қарорларида қишлоқда яшовчи аҳолига имконга қараб 25 сўтихгача ер ажратиб бериш кўзда тутилган эди. Ҳатто Хоразмнинг аҳоли тиғиз яшайдиган хўжаликларида ҳам аҳолига 13 сўтихдан кам бўлмаган миқдорда томорқа берилаётганда 6—8 сўтих билан чегараланиш инсофдан эмас.

Сариосиё ва Узун туманларининг аҳолиси қўли гул, меҳнаткаш, соҳибкор халқ. Улар истаган жойидан колхоз ва совхозларникига қараганда 2—3 ҳисса кўп ҳосил етиштирадилар, ўзини ҳам, хўжаликларни ҳам бойитадилар. Шундай экан, жамоа хўжаликларининг ерларидан бир қисмини аҳолидан қизғанмаслик зарурга ўхшайди. Афсуски, кўп жойлардаги қуйи бўғин ишбошилари буни чуқур англаб етмаяптилар.

Бундай норозиликлар Жиззах шаҳри аҳолиси ўртасида ҳам мавжуд. Ҳозир шаҳар меъморчилик-қурилиш бошқармаси рўйхатида 1500 дан ортиқ оила уй-жой қуриш учун ер майдони олишга навбатда турибди. Шаҳар кенгаши ижроия комитети шу йил аҳолининг кўп йиллик талабларини инобатга олиб, шахсий уй-жойлар қуриш учун 300 гектар ер ажратишга қарор қилган эди. Бироқ бугунга қадар атиги 150 кишига ер майдони берилган, холос. Ишга бундай сусткашлик билан ёндашиш, халқнинг моддий фаровонлигини ошириши мумкин бўлган имкониятларни рўёбга чиқаришга шошилмаслик кўпчиликнинг қўлини боғлаб турибди. Албатта, Тошкентдан ҳеч ким Узун ёки Жиззахга бориб аҳолига ер ўлчаб бермайди. Буни шу жойларнинг раҳбарлари чуқур тушуниб етишлари керак. Халқ қуйи бўғин раҳбарларидан нажот кутмоқда, ер сўрамоқда. Бундан кўз юмиш ҳеч кимга обрў келтирмайди.

«Чороғил» давлат ижара ширкат бирлашмаси ўтган йили Қарши даштидаги иқтисоди инқирозга юз тутган хўжалик ўрнида ташкил топган эди. Истиқболли иш услуби дастлабки йилдаёқ ўз самарасини берди. Хўжаликнинг ижтимоий-иқтисодий равнақи йўлида муҳим қадамлар қўйилди. Деҳқонлар ва чорвадорларнинг ерни, молларни ижарага олиб ишлаши туфайли уларнинг хўжалик фаолиятини мустақил ташкил этиш имкониятлари кучайди. Бу ерга эгалик ҳиссини оширди. Тежамкорлик учун нақд имкониятлар вужудга келди. Баҳор инжиқликлари туфайли айрим далаларда экинни қайта экишга тўғри келган бўлса-да, ҳеч ким умидсизликка тушгани йўқ. Деҳқоннинг ишбилармонлиги қўл келмоқда. Суратчи мухбиримиз Содиқжон Маҳкамов олган бу лавҳаларда хўжалик манзаралари акс этган. Бирлашма 1-ширкатининг бошлиғи Б. Бозоров ва хўжалик раҳбари О. Бердиев (чапдаги сурат), ижарачи звено бошлиғи Менгли Эшмуродова (ўнгда) даласида.

Ҳафталикнинг шу йил 22 март сонида эълон қилинган «Виждонингиз уйғоқми?» мақоласида келтирилган факт ва газетхон Қосим Қутлиевнинг шикояти Бухоро вилояти соғлиқни сақлаш бўлими билан биргаликда текширилди, — дейилади Ўзбекистон ССЖ Соғлиқни сақлаш вазирлиги тиббий ёрдам бош бошқармаси бошлиғи вазифасини адо этувчи Ш. Хидиров имзоси билан олинган расмий жавоб хатида, Бухоро вилояти соғлиқни сақлаш бўлимининг 1990 йил 30 октябрда чиқарган буйруғига кўра И. Раҳмонов ва Н. Қутлиевни даволашда йўл қўйилган ташкилий хатолар учун туман марказий касалхонаси бўлим мудири А. Омонов лавозимидан четлаштирилди, даволаш бўлими бош врач ўринбосари А. Абдуллаевга ҳайфсан, марказий касалхонанинг тез ёрдам кўрсатиш бўлими мудири Латиповга, «Тез ёрдам» фельдшери Тожиевга, Отамуродовга, навбатчи жарроҳ О. Шодмоновга қатъий ҳайфсан берилди. Шодмонов ошиғич навбатчиликдан четлатилди. Шундай жазо чораси навбатчи врач Х. Фозиловга нисбатан ҳам белгиланди. Мазкур буйруқ вилоятнинг даволаш-муҳофазалаш муассасалари жамоаларида эълон қилинди.

Н. Қутлиев ва И. Раҳмоновнинг ўлими фактлари бўйича Шофиркон район прокуратурасида тергов ишлари олиб борилмоқда.

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»ГА ЖАВОБ БЕРАДИЛАР

«ВИЖДОНИНГИЗ УЙҒОҚМИ?»

РЕДАКЦИЯДАН: **«Виждонингиз уйғоқми?» мақоласи эълон қилингач, редакциямиз ушбу райондан ўнлаб хатлар олди. Уларда район марказий касалхонасида беморларга тиббиёт хизмати кўрсатиш талаб даражасида эмаслиги куюнчаклик билан баён этилган. Қўлимизда вилоят соғлиқни сақлаш бўлими мудири вазифасини бажарувчи М. Абдураҳмонов имзоси билан йўлланган расмий жавоб хати ҳам турибди.**

Ўзбекистон соғлиқни сақлаш вазирлиги муҳарририят хатига эътибор билан қараб, ушбу шикоятлар юзасидан вақтида текшириш ишлари олиб борганидан миннатдормиз. Лекин кимнидир вазифасидан четлаштириш, кимгадир ҳайфсан эълон қилиш билан ишда ўзгариш ясаш, бу ташвишли вазиятдан қутулиб кетиш жуда қийин. Жони оғриб турган бемор шифокорнинг меҳр-мурувватига, бир оғиз ширин сўзига муҳтож. Шифокорнинг касбига бўлган фидойилиги, тажрибаю маҳорати беморга ҳаёт, умр бахш этади. Шифокор буни унутмаслиги керак. Шу маънода муҳарририят Шофиркон туман марказий касалхонасида беморларга хизмат кўрсатиш яхшиланади, деб умид билдиради ва бу ишни ўз назоратига олади.

ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИДА

«ЁШЛИК» ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ БИЛАН УЧРАШУВ

Кеча Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси котибияти «Ёшлик» журнали ижодий жамоаси билан учрашув ўтказди. Учрашувни олиб борган уюшма биринчи котиби Одил Ёқубов журналнинг кейинги йиллар ичида жумҳурият ёшларини қайта қуриш, ижтимоий ислоҳотлар ва демократик қарашлар руҳида тарбиялашда эришган ютуқлари, катта ижодий-ижтимоий иш жараёнида йўл қўйилган айрим камчиликлар, келажакда нашр ишларини юксакроқ савияга кўтариш йўллари ҳақида сўзлаб ўтди. Учрашувда сўзлаганлар ўқувчиларнинг эътирофи ҳамда меҳр-муҳаббатига сазовор бўлган журнал ижодий анъаналарини изчил давом эттириш, унинг тиражини кўтариш зарурлигини таъкидлаб айтдилар.

Журнал ижодий жамоасининг маиший-маданий талаблари, турмуш шароитларини яхшилаш ва бунинг амалий чораларини кўриш ҳам келишиб олинди.

Журнал ҳаммуассиси Ўзбекистон ЛКЁИ МҚ биринчи котиби Азиз Носиров журнал бош муҳаррири Омон Матжон ишдан ўз ихтиёри билан бўшаш ҳақида ариза берганлиги ва унинг аризаси қондирилганлиги ҳақида ахборот берди. Бу масалада ҳаммуассис сифатида Ёзувчилар уюшмаси раҳбарияти билан ўз вақтида келишиб олишга улгурилмаганлиги учун узрли сабабларни кўрсатиб ўтди. «Ёшлик» журналининг бош муҳаррири қилиб Тоҳир Малик тайинланганлигини маълум қилди.

Котибият журнал жамоаси ўз олдида турган ижодий вазифаларни муваффақият билан адо этади, деб ишонч билдирди.

АДАБИЁТИМИЗ ТАРИХИДАН САҲИФАЛАР

Муайяна ХУЖАЕВА

ШОИР ВА МУДАРРИС САИД АҲМАД ВАСЛИЙ

ЎЗБЕК ВА ТОЖИК ХАЛҚЛАРИНИНГ МАДАНИЯТИ, адабиёти жуда узоқ ва бой тарихга эга. Бу буюк маданият асрлар давомида минглаб олимлар, шоиру ёзувчилар, муаррихлар ижоди натижасида юзага келган. Жумладан, шоирлар тили билан айтганда, ер юзининг сайқали, ҳамиша навқирон Самарқанддан ҳам қарийб уч минг йиллар давомида неча минглаб олиму фозил, нозиму носирлар, табибу мунажжимлар, муаррихлар етишиб чиқдилар. Низомий Арузий Самарқандий, Абдураззоқ Самарқандий, Фитрати Зардўзи Самарқандий, Давлатшоҳи Самарқандий, Малеҳои Самарқандий, Риёзий Самарқандий ва бошқалар бу заминнинг фахридирлар.

XIX аср охири — XX аср бошларида яшаб, ижод қилган бир гуруҳ сўз усталарини тилга олиш айни муддаодирки, уларнинг ҳар бири ўзининг куч-қувватига қараб классикларимиз анъаналарини давом эттирган. Фурқат, Муқимий, Аваз, Ҳамза, Айний, самарқандлик шоирлар — Тамҳид, Ажзий, Забеҳо, мулло Ориф Гулханий ва, ниҳоят, Саид Аҳмад Васлий шу даврнинг маърифатпарвар шоир ва олимларидандирлар.

Шулардан биз ҳозиргача ўрганилмаган маърифатпарвар шоир ва олим, таржимон Саид Аҳмад Васлийнинг бир неча асарлари — девонлари, таржималари, мақола ва илмий асарлари билан яқиндан танишиб чиқдик. Васлий ҳақида Садриддин Айнийнинг 1925 йили Москвада нашр қилинган «Намунаҳои адабиёти тожик» китобида, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган ўқитувчи Пўлатжон Қаюмовнинг ЎзФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар хазинасида сақланаётган қўлёзма тўпламларида, «Тазкират уш-шуарои Афзалий»да, Ҳожи Муиннинг 1925 йили «Маориф ва ўқитғувчи» журналининг 9—10-сонларида босилган «Васлий» мақоласида маълумотлар бор. Воҳид Абдуллаевнинг «Фурқат ва Самарқанд шоирлари», Солиҳ Ҳалимовнинг кандидатлик диссертациясида шоирнинг илмий-адабий фаолияти ҳақида аҳамиятга молик маълумотлар берилган.

Саид Аҳмад Васлий сермаҳсул адиб эди. У ғазал, мувашшаҳ, рубоий, қасида, мухаммас, мусаддас, насиҳат, ҳикоят, маснавий, туюқ ва таърихлар ёзган. Форс-тожик тилидаги шеърлари «Армуғони дўстон» 1909 йили ва ўзбек тилидаги шеърлари 1912 йили «Армуғони дўстон ва туҳфат ул-аҳбоби Васлий» номи билан Самарқанд ва Тошкентда тошбосмада нашр этилади. У Лутфий, Алишер Навоий, Фузулий, Ҳилолий, замондошлари — демократ шоирлар: Фурқат, Муқимий, тараққийпарвар шоирлар: Ажзий, Асирий, Мискин, Хислат, Камий ва кўпгина бошқа шоирларнинг ғазалларига мухаммаслар боғлаган. Ундан ташқари, Саид Аҳмад Васлий моҳир таржимон ҳам бўлган. У Муҳаммад Ҳусайн ал-Ҳанафийнинг форсча «Мебояд дид» китобини 1912 йили ўзбек тилига «Боқмоқ керак» номи билан, Аҳмад Ҳодий Мақсудийнинг «Ибодати исломия» китобидан «Ақоид» қисмини татарчадан 1913 йили форс-тожик тилига ва бошқа бир қанча китобларни араб, форс-тожик, татар тилларидан ўзбек тилига таржима қилган. Бу таржималар шоирнинг кўп тилларни мукаммал билганлигининг исботидир. Адибнинг тожик ва араб сарфу наҳвини ўрганишга оид яратган дарсликлари, Жомий рубоийларига ёзган шарҳи, кўплаб илмий мақолалари мавжуд. Унинг мақола ва шеърлари, «Ал-Изоҳ», «Ал-Ислоҳ», «Инқилоб», «Шўро», «Ойина», «Туркистон вилоятининг газети», «Нажот», «Садои Туркистон», «Садои Фарғона», «Меҳнаткашлар товуши», «Овози тожик» каби газета-журналлар саҳифаларида нашр этилган. Хуллас, Васлий ўзбек, араб, тожик, озарбойжон тилларида баракали ижод қилган олим ва шоирдир.

●

Саид Аҳмад Васлий усто Азим ўғли 1870 йили Самарқанд шаҳрининг Қўшҳовуз маҳалласида темирчи (пичоқ ясовчи) оиласида туғилади. Етти яшарлигида отасидан маҳрум бўлган Саид Аҳмад онаси қўлида тарбияланиб, бошланғич маълумотни Самарқандда Мирзо Абдулҳамид деган кишидан олади. Айни бир вақтда темирчилик билан шуғулланади.

1883 йили Саид Аҳмаднинг тоғаси Абулқосим жиянининг ўткир зеҳнини пайқаб, уни онаси билан бирга Тошкентга олиб келади. Бу ерда бўлажак шоир «Кўкалтош» мадрасасида таҳсил олади. 1892 йили яна Самарқандга кўчиб, бир йилдан кейин Бухорога боради ва у ердаги «Кўкалтош» мадрасасида ўқишини давом эттиради. 1902 йили «хатми кутуб» қилганидан кейин расмий мударрис этиб тайинланади ва беш йил дарсгўйлик қилади. Таҳсил йилларидаёқ эски мактаб ва мадрасалардаги камчиликларни, ўқиш программасидаги нуқсонларни пайқаган Саид Аҳмад шеър ва мақолаларида ўз фикрини баён этган. Масалан, бир шеърида у:

Фарёдким макотиби обод қолмади,
Мактаблар ичра бир гўзал устод қолмади,—

деб очиқ-ойдин ёзади.

1907 йили татар олими Абдурашид Иброҳимов Туркистон бўйлаб қилган саёҳати давомида Бухорога тушиб, Васлий билан учрашган ва шу мулоқот вақтида Васлий унга Бухоро мадрасаларининг усулсизлиги, ҳукумат идораларининг бузуқлиги тўғрисида маълумот берган. Сайёҳ Абдурашид Иброҳимов Васлийдан олган маълумотларни ўзининг муҳокама ва танқидлари билан бирга ўша вақтда Қозонда чиқадиган «Ахбор» газетасида нашр қилади. Бу воқеа бутун Бухоро уламоларини ғалаёнга келтирган эди. Шу сабабли Бухоро қозикалони Васлийни тазйиқ остига олади. Оқибатда Васлий Самарқандга қайтиб келади ва дастлаб Шоҳизинда мадрасасида, кейинчалик Орифжонбой мадрасасида мударрислик қилади.

САИД АҲМАД ВАСЛИЙ ШОГИРД ВА СУҲБАТДОШЛАРИГА замонга мувофиқ олим бўлиш керак, деб уқтирар эди. Унинг кўпчилик асарлари муҳаббат, мактаб-маориф, болалар тарбияси, инсонпарварлик мавзуларида ёзилган. Шоир айниқса илму маърифат ҳомийси, илм аҳли ва ёш истеъдод эгаларининг ғамхўри эди. Бунга унинг «Насиҳат», «Тарғиб», «Ўқувчи бир бола оғзидан», «Ташвиқ», «Мактабга муҳаббатлик бола» каби шеърлари далил бўла олади.

Шоир ўз замонасидаги ярамас нуқсонларни, судхўрлик, тамагирлик, молпарастлик каби хусусиятларни кескин фош этади:

Ҳирс арбобиға гарчи кўзнинг шакли бор,
Лек ибрат оразинг кўрмакда аъмо ҳирсдан.
Ҳориси бадбахтни кўр Қорун каби зар бор анго,
Емас, ичмас, хотин олмас ҳарза шайдо ҳирсдан...

Ишқий мавзудаги лирик асарларида ошиқ ва маъшуқа ўртасидаги севги, вафодорлик, садоқат тараннуми орқали кишиларнинг энг яхши фазилатлари васф этилади, ёр васлига эришиш учун интилган садоқатли ошиқнинг рҳий кечинмалари, ҳижрон азоблари, маъшуқанинг илтифотсизлиги жозибали мисраларда куйланади.

Шоир шеърларидан бирида муҳаббат дардига гирифтор бўлган лирик қаҳрамоннинг ҳасрату надомати, дардаламлари, айни вақтда, фахру ғururини қуйидагича ифодалайди:

Манго юз кўрсатиб девона қилди бир камон абрў,
Яна ошиқлигим афсона қилди бир камон абрў.
Ёрутди шамъи рухсори билан байтуллоҳ хазоним,
Асиру волаву парвона қилди бир камон абрў.
Қошин қоқти, кўзин қистию ишқга ошно этди,
Хираддан, ҳушдан бегона қилди бир камон абрў...
Кўзи эрди сияҳ, масту шароби нозу истиғно,
Манго чўх лутфлар мастона қилди бир камон абрў.
Мани кулбамдан ҳаргиз мушк иси нечун узулмайдир,
Ким анда тори зулфин шона қилди бир камон абрў.

Саид Аҳмад Васлий 1918—1922 йиллари Самарқанддаги Мирзо Улуғбек мадрасасида совет мактаблари учун муаллимлар тайёрлаш курси очиб, ёшларга дарс берган. Бундан ташқари, адабий тўгарак ташкил қилиб, ёш қаламкашларга шеър ёзиш ва адабий маҳорат тўғрисида ҳар томонлама кўмаклашган. 1920-йилларда Самарқанддаги Тиллокори мадрасасида ҳам унинг ташаббуси билан адабиёт тўгараги уюштирилган. Унга ўша даврнинг ёш қаламкашлари — Абдулқаюм Қурбий, Қори Масеҳо Солиев, Ҳожи Муйин, Қори Шароф Мирзозода, Абдулмўъмин Сатторий ва бошқалар қатнашиб, ижодий маҳоратларини оширганлар. Самарқандлик машҳур адиблар — Нарзулло Ҳодий, Сипандий, Писандий, мулло Иброҳим Журъат, Тўғрал, Набираҳўжа Хилъат Васлийни ўзларининг мураббий ва устозлари деб унга зўр ҳурмат кўрсатганлар.

Замондошларининг айтишларича, Васлий Фурқат билан яқин алоқада бўлган. Фурқат Самарқандга келганида учрашиб турган, ҳатто унинг жуда кўп шеърларига назиралар ёзган, мухаммаслар боғлаган. Чунончи, Васлийнинг «Мавлоно Фурқати Хўқандийнинг бир мисраси мазмуни тазминида» деб аталган шеъри эътиборга сазовордир.

Фурқатнинг:

Икки золим кўзларинг тўкмакка қон ул навъким,
Ҳар бири бўйнида ноҳақ минг кишини қони бор.

байтидаги иккинчи мисраъ Васлий ғазалида қуйидагича давом эттирилади:

Васлий қил икки кўзидан шиква, Фурқатдек дегил,
Ҳар бири бўйнида ноҳақ минг кишини қони бор.

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ҳам Васлийни маърифатпарварлар намояндаси сифатида эҳтиром қилган. Фикримизни Ҳамзанинг Васлийга атаб ёзган шеъри тасдиқлайди:

Имрўз гарди гардун бо даври дида жо шуд,
Ин тўтиёст бар мо гуфтам ки аз кужо шуд.
Овоз шуд ба гўшам, бингар, зи нури Васли,
Аз рашк партави рахш дар пушти абр жо шуд.
Ин андалеби миллат аз гулшани тараққи,
Меорад оҳи дилсўз мегўяд он кужо шуд...

(«Садои Фарғона» газетаси, 1914 йил, 69-сон).

(Мазмуни: Чарх гардиши бугун кўз давридан жой олди. Бу тўтиё бизга қаердан келди, десам, қулоғимга овоз келдики: «Қара, бу Васлий нуридур». Унинг партавининг рашкидан ёруғлик булут орқасига яширинди. Миллатнинг булбули тараққиёт гулшанидан дилсўзона оҳ тортдию, «У (тараққий) қайда қолди», деди).

Васлий 1914—15-йиллар Фарғона водийси бўйлаб қилган саёҳати давомида «Садои Фарғона» газетасининг биринчи сони чиқиши муносабати билан «Шукрона ва табрик» номли 20 мисрадан иборат шеър ҳам ёзади.

Маърифатпарвар шоир камбағалликда умр ўтказган, моддий қийинчиликларнинг кўпгина оғирликларини ўз бошидан кечирган. Иқтисодий қийинчиликлар шоир ижодида бирмунча из қолдирган. У ўзининг кўпгина шеърларида камбағаллиги ва қашшоқлиги ҳақида очиқ сўзлайди. Бироқ ижод этишдан, изланишдан сира тўхтамайди, халқни маърифатли қилиш йўлида эътиқод билан меҳнат қилади.

Саид Аҳмад Васлий 1925 йил 29 октябрда Самарқандда ўз маҳалласида дамқисма касалидан вафот этди. Унинг вафоти муносабати билан «Қизил Ўзбекистон» газетасининг ўша йилги 274-сонида таъзиянома босилган. Унда жумладан шу сўзлар сабт этилган: «...Ул Самарқанд адибларининг олим, фозили эди. Билимсиз бу халқнинг тараққий қилиш ва юқори кўтарилиши учун ўз қалами билан кўб катта хизматлар кўрсатган бир шоир эди. Арабча, форсча ва ўзбекча ёзилган анчагина асарлари бордир. Ҳатто баъзи асарлари мактабларда дарслик қилиб қабул қилинғон эди.

Ҳурматли устозимиз Васлий ўз шогирдларига баъзи фанлардан дарс берар ва уларни доимо замона илмига қизиқтирар эди. Шунинг сабаби билан бир неча шогирдлари ўзгаришчи бўлиб шўролар ҳукуматининг катта хизматларини бажармоқдалар...»

Биз — Васлий Самарқандий ижодининг ворислари бу табаррук зот олдида бурчлимиз. Унинг эзгулик ва муҳаббат туйғуларига йўғрилган асарларини нашр қилиб, шоир ўз умрини бағишлаган халққа, ҳадеб пайсалга солавермай, тезроқ тақдим этишимиз зарур.

РАЙИМ ДЕВОНАНИ ТАНИЙСИЗМИ?

Китобингизни ўқидим

Бу Ғайбулла Саломов (Ғайбулла ас-Салом) қаламига мансуб «Хатирчи — менинг Ватаним» туркумида ёзилган бир воқеий ҳикоянинг қаҳрамони. Ҳикояда кулги билан фожиа ёнма-ён келади. Фожиа бағрида кулги, кулги замирида фожиа мавжудлиги муаллиф услубининг ўзига хос жиҳатларидан бири. Унинг «Мен сув ичган дарёлар» (Тошкент, «Ёш гвардия» нашриёти, 1990) китобини ўқиган одам бунга иқрор бўлади.

Бирон олимнинг асарини ўқир эканмиз, унинг илмидан баҳраманд бўламиз. Аммо шу илмий маълумотлар, эътиқод, қоида-қонунлар қаёқдан, қандай қилиб, не йўсинда пайдо бўлганидан хабар топмаймиз. Ижодхонаси сирларидан воқиф бўлолмаймиз. Ўқувчига «у ёққа» йўл йўқ. Илмий тадқиқот самараларидан хабардор бўламизу, унинг тадрижий такомилидан бехабар қоламиз.

«Узумини е, боғини сўрама», дейдилар. Жараённинг ортига ўтиб қараш керакмикан бизга? Керак. Чунки жараённинг орти ҳам эмас бу. Зеро, ҳар қандай илмий қадрият ва билимлар жамғармаси ҳеч қачон ўз-ўзидан пайдо бўлавермайди. Илмий ҳақиқатлар баҳслар, курашлар, иккиланиш, инкор, тасдиқ, таҳлил, тадқиқот, ғалаба ва мағлубиятларда қарор топади.

Илм аҳли ўзи ҳақида гапиришни ёқтирмайди. Улар ўзлари хусусида сукут сақлайдилар. Академик Иброҳим Мўмин шахс сифатида ким эди? У катта фалсафага қандай йўллардан юриб келди? Босиб ўтган йўли ҳамма вақт ҳам текис бўлдими? Қадимшунос-археолог академик Яҳё Ғуломнинг ҳаётини муфассал биладиганлар борми? Матншунос олим Ҳамид Сулаймонни-чи? У ҳаётда нималарга эришди ёки эриша олмади? Нима учун? Академик Воҳид Абдуллони танийсизми? Ҳаётлиги чоғида уни кўрганмидингиз? Тилшунос олим профессор А. К. Боровков қандай инсон бўлган?..

«Дунёда иккита мушкул иш бўлса, шунинг бири ўзинг ҳақингда гапириш»,— дейди сўзшунос профессор Ғайбулла Саломов. Унинг «Мен сув ичган дарёлар» китоби билан танишган киши, агар воқеанавис олимнинг таҳлилию тасвирида самимият бўлса, бу мушкулотни ҳам ҳал қилиш мумкинлигига иқрор бўлади.

Дунёни самимият қутқаради, дейди Ғайбулла ас-Салом.

Асарнинг марказида муаллиф тимсоли гавдаланиб туради. У ўзининг таржима санъати соҳасида тор ихтисосчигина эмас, балки кенг маънода тил, адабиёт, маданият жабҳаларида синчков кузатувчи, муҳаррир, услуб устаси, тадқиқотчи бўлиши билан бирга, инсоншунос ва мунаққид мақомида эҳтирос билан қалам суради.

Китоб олти фаслдан таркиб топган: «Ўйлар ва мушоҳадалар», «Одамлар ва муносабатлар», «Мантиқ барчага баробар», «Муҳаббат фарзанди», «Тафаккур ва тил», «Жилғалар ва дарёлар».

Асар иқтисодий, маънавий қадриятлар, тил, услуб, имло ва иншо, миллийлик ва байналмилаллик сингари долзарб мавзуларда «ошкор гаплар ошкор айтилмоғи лозим» қабилида кескин танқидий руҳда ёзилган. Лекин муаллиф ўзи баҳс юритаётган муаммолар талқинида чегаранинг «нариги» томонида турган ҳамкасабаларига шахсий хусуматдан йироқ. У «шахс даҳлсизлигини» сақлаган ҳолда, айрим ахлоқсизлик, жаҳолат, худписандлик ва бошқа жирканч иллатларни рад этади. Беғаразлик ва илмий холислик лангарини маҳкам ушлашга ҳаракат қилади.

Воқеалар талқини сидирға, зериктирувчи оҳангларга бегона. Ҳар бир фасл, мавзу, воқеа-ҳодиса унинг табиатига мос тушадиган мантиқий изчиллик, шавқ, тагдор ишоралар билан очилади.

Муаллифни емирилаётган табиат, бузилаётган ахлоқ, мошкичири бўлиб бораётган тил, мозийга беписандлик, келажакка лоқайдлик ташвишлантиради.

Мунаққид ва тадқиқотчининг сув ичган дарёлари, уларнинг ўзанлари, пўртаналари, ирмоқлари, сувости оқимлари ва сув устидаги тўлқинлари билан танишар экан, ўқувчи воқеаларга бефарқ қарай олмайди. Муаллиф самимияти, ўз-ўзига ва ўзгаларга танқидий руҳда муносабатдошлиги ўқувчининг у билан тезда муштарак тил топа олишига кўмаклашади. Асар билан муфассал танишган одам ўзига хос бир «шахс қомусининг» айрим фасллари билан танишгандек бўлади.

Ўзи учун олим бўлган, ўзи учун яшаган, ўзидан ўзгани кўрмаган ва танимаган, фақат ўзини ўйлаган олим олим эмас. У худбин шахс. Бундайлар кам дейсизми фан оламида? Афтидан, уларнинг дунё билан, дунёнинг улар билан иши йўқ.

Илм йўлида юрган мутафаккир инсоннинг ҳаёти унинг қилган ишлари, хулқ-атвори, тадқиқотлари, шогирдлари, яратган мактабида қолади. «Мен сув ичган дарёлар»ни ўқиган киши шу китобни ёзган муаллифнинг одамларга ва ўз-ўзига айтадиган, айтмаса бўлмайдиган гаплари борлигига иқрор бўлади.

Китоб инсон хилқати, шукуҳли ва ғариб, собит ва зиддиятли, кундай равшан ва ўзимиз, бани одамдай чигал давр ҳақида шукроналик ва ботиний бир дард билан ёзилган. «Нега биз бундаймиз, а?» деб сўрайди у ўзидан ва одамлардан. Унинг инсон бўлиб туғилиш бахти ва изтироблари ҳақидаги дил изҳори сатрлар қатига жойланган. Ана шу маънони уқиш учун коса тагидаги ним косани кўра оладиган, сеза оладиган кўз ва дид бўлиши керак ўқувчида.

Ғайбулла ас-Саломни яқиндан таниган-билган кишилар шу нарсадан воқифки, унинг ўз онгли ҳаёти ичида қилган, қилаётган ишлари бир китобга жо бўлмайди. Кўп эзгу ишларини аллақачонлар унутиб юборган бўлса ҳам ажаб эмас.

«Мен сув ичган дарёлар» бир марта ўқиб, ташлаб қўйиладиган рисола эмас. Ботбот мутолаа қилинадиган ва ҳар гал янги-янги маънолар кашф этиладиган тадқиқот. Ўқувчининг доимий ҳамроҳи бўлишга арзигулик ҳаётий қисса, бадиий-фалсафий мушоҳадалар мажмуаси, чуқур илмий таҳлил маҳсули. Мундарижаси қамровдор, маъно-мазмуни теран.

Муаллифнинг маҳорати шундаки, кичик нарсадан катта «гап» чиқаради. Зарра қаъридан қудратли, қувват олингани сингари. «Муҳандисдан — мураббийгача», «Райим девона», «Мантиқ барчага баробар», «Чаман ичинда бир гул», «Мўмиёи асил» сингари лавҳаларда, бундай олганда, сўзшуносликка оид жиддий илмий муаммо йўқ. Бу лавҳаларга асос қилиб олинган воқеалар кундалик икир-чикирларга ўхшайди. Масалан, Райим девона ким? Гўё — ҳеч ким. У содир қилган ишни «иш» деб ҳам бўлмас. Оддий тилда баён этишнинг мутлақо иложи йўқ. Ҳаддан ташқари жўн, ҳатто қўпол бир гапдек... Бироқ адиб қаламининг сеҳри, шоирона қалби ва кайфияти буни йилнинг яхши воқеий ҳикоялари қаторига қўйишга арзигулик митти бадиий асарга айлантирди.

«Мен сув ичган дарёлар» — дунёнинг иссиқ-совуғини, яхши-ёмон ишларини кўп кўрган бир инсон ҳаётининг дебочаси. Асосий гаплар ҳали олдинда... Зотан, асарнинг хотима қисмида ўқиймиз:

«Ёзган китобимни тугал дея оламанми? Йўқ. Аввало, ўзим тугал эмасман. Чунки ҳаёт тугал эмас-да. Ҳеч қачон тугал бўлмайди ҳам. Бу қонуният. Ана шу нотугал ҳаётки ўзининг нурли ва соя томонлари, гўзаллиги ва зиддиятлари билан ҳеч бир рисолага сиғмаётган экан, эҳтимол, «Мен сув ичган дарёлар»ни давом эттиришга ҳозирданоқ киришаверсаммикан?..»

Айни муддао.

Жамол КАМОЛ

ЮЛДУЗЛАР ЭРТАГИ

АДАБИЁТ МАЙДОНИГА янги нафаслар кириб келаётгани одамни қувонтиради. Қувончлиси шуки, бу гал тилга олмоқчи бўлганларимининг барчаси мактаб ўқувчилари. Хабарингиз бўлса керак, ўтган йили жумҳуриятимизда «Менинг биринчи китобчам» номи билан ўқувчи ёшлар орасида ижодий танлов ўтказилган эди. Бу беллашув олдин туманларда, сўнг вилоятларда давом этди. Ғолиб деб топилганлари марказ — Тошкентга йўлланма олди.

Ахборотларга кўмилиб яшаётган кунларда хайрли ишларнинг ҳаммаси ҳам бирдек эсда туравермайди. Таъкидлаб туриш эса зарар қилмаса керак. Ўтган йили Ўзбекистонда биринчи марта Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятларининг «Болалар китоби байрами» ҳафталиги ўтказилди. Бундан мақсад, қадимдан қону қондош бўлган халқларнинг адабиётини болалар орасида кенг тарғиб қилишдан иборат эди. Айтганимдек, тантанага шоир, ёзувчи дўстларимиз яхши ният билан етиб келишди. Байрамга жумҳурият ғолиби деб топилган «Менинг биринчи китобчам» муаллифлари таклиф қилинди. Дўрмондаги ёзувчилар боғида қирқдан ортиқ ўқувчи-қаламкашлар таниқли сўз усталари Асқад Мухтор, Ҳаким Назир, Пўлат Мўмин, Пиримқул Қодиров ва бошқалар билан ижодий мулоқотда бўлишди. Шаҳар боғларида, кутубхоналарида ўтказилган китоб сайлида катталар билан бир қаторда қатнашишди. Ўз ижодидан намуналар ўқиб беришди. Ғолиб деб ҳисобланганларига қимматбаҳо совғалар топширилди. Биринчи ўринни эгаллаган ижодкор укаларимиз ноябрь ойида Сочида бўлиб ўтган Иттифоқ танлов синовида иштирок этишди. Бу иш барча мактабларда қизиқиш уйғотди. «Гулхан» ойномаси, «Ленин учқуни» рўзномаси ўқувчи-ижодкорларга қўш-қўш саҳифалар ажратди. Тумандаги баъзи адабиёт тўгараклари фаолияти кенгроқ тарғиб қилинди. «Менинг биринчи китобчам» танлови, китоб ҳафталиги жумҳуриятимизда ҳар йили анъанавий давом этишига сўз берилди.

Ҳаш-паш дегунча, мана, 1991 йилнинг ярмини яшаб қўйдик. Ўтган йилги болалар китоб ҳафталигида бош-қошман деган Ёзувчилар уюшмаси, Халқ таълими вазирлиги, комсомол Марказий Қўмитаси шу йилнинг сентябрь ойининг иккинчи ярмида анъанавий болалар китоби байрами ўтажагини унутмадиларми, деган ҳавотирдаман. Кези келганда айта қолай, шиорбозликни қўя беринг, ваъдабозликниям ўрнига қўямиз. Узоққа бормайлик. Ҳаммамизга маълумки, бурноғи йилнинг охири, ўтган йилнинг бошларида қатор рўзномаларда болалар адабиёти муаммоларига бағишланган ижодий пленум ўтиши ҳақида бонг урилди. Таклифлар, мулоҳазалар айтилди. Ваъдалар берилди-ю, пленумдан дарак бўлмади. Худди шундай йўл ёш ёзувчиларнинг сўнгги семинарида ҳам кутилди. Бу йиғинга бирорта болалар ижодкори таклиф қилинмади. Улар учун алоҳида семинар ўтказишга сўз берилди. Қолган ишга қор ёғди-кетди. Орада «Сиз ҳам семинарда қатнашасиз» деб, «Менинг биринчи китобчам» ғолибларини алдаганимиз қолди. Биз эса ҳамон болалар адабиётига эътибор беринг деб, кимларнингдир эшигини қоқиб юрамиз.

Мен бу ерда ўтган болалар китоб ҳафталигида ҳам маблағини, ҳам вақтини аямаган жумҳурият «Китобхон» жамиятини алоҳида тилга олишга аҳд қилдим. Негаки, бу жамият, «Менинг биринчи китобчам» синов-танловини ўтказишда, китоб байрами кунларида болаларга ғамхўр ташкилот эканлигини кўрсатди.

«Китобхон жамияти бу йил ҳам ушбу хайрли ишни бошлаб юборганини ҳамкорлар билармикан? Чунки қоғозу ҳисоботларда уларнинг номи баравар қайд қилинган. Ҳар бири «мен етакчилик қилдим» деган, Афсуски, амалиётда эса...

Ана шундай ижодий танлов яқинда Андижонда бўлиб ўтди. «Китобхон» жамияти вилоят бўлими олдин бундай ижодий кўрикни ўн битта туман марказида ўтказди. Бу синовларда ғолиб чиққан ўттиз ижодкор ўқувчи вилоятда бўладиган танловга йўлланма олди. Икки кун давом этган бу кўрикда ёзувчи шоирлардан Турсунбой Адашбоев, Исмоил Тўлак, Фарид Усмон, Муқимжон Ниёзов қатнашди. Турли-туман номланган, ҳавас билан болаларча тартибга келтирилган шеърлар, ҳикоялар тўпламлари ўқилди. Кенг муҳокама қилинди. Мактаб кашшофлар уйларида улар иштирокида шеърхонликлар ўтказилди. Танловга келган бир қатор қўлёзмаларни кўздан кечирар эканман, болалар дунёсида уйғонаётган янги руҳни ҳис қилдим. Уларнинг эркин фикрлашини кўрдим. Ана шу маънода ижодкор ўқувчиларнинг баъзибир юрак сўзларини сизга илиндим.

Андижон туманидаги 47-мактаб талабаси Наргиза Алихонова яхши ният билан ўз орзусини мана бундай баён этади:

Майда-майда ўрмоқ
истайман.
Дугонамнинг — қуёшнинг
сочин.
Зулмат тунин ёпиниб ҳар
тун
Юлдузлардан тинглайман
чўпчак.

Сайёрамнинг гўдаклари
чун
Ой нуридан қилай
ҳалинчак.

Қалбингизда аллақандай ёруғлик пайдо бўлаётганида шу туманлик 42-мактаб ўқувчиси Омадхон Алиеванинг ушбу мисралари тилингизда айланади:

Қишлоқ аёли борки,
Тинмас ҳеч қўл-оёғи.
Дам олмайди тунда ҳам,
Йиғласа чақалоғи.
Эгнида одми кўйлак,
Дабдаба йўқ, ҳашам йўқ.
Ўн беш боласи тўйса,
Шунинг билан кўнгли тўқ.

Мен яна бир ижодкор укам, Ҳамидулла Юсупов шеъридан парча келтиришни ўзимга эп кўрдим. Ҳамидулла Андижон шаҳридаги 27-мактабда таълим олади. Унинг юрак сўзи ҳам ҳавас қилгудек:

Бас, халқим — сергак
бўл, кўтар энди бош,
Сенинг кечирганинг
бўлсин бир эртак,
Қалбингни ёритсин доимо
қуёш,
Мен эса сен учун
бўлайин тиргак.

Болаларнинг ўз диди, дунёга ўз муносабати борлигини ҳар бир қўлёзмада кўрдим. Бу кўрик-танловда беш ижодкор ўқувчи ғолиб деб топилди. Даста-даста китоблар, фахрий ёрлиқлар билан тақдирланди. Улар энди ўз ижодларини намойиш қилгани Тошкенти азимга келади. Жумҳуриятда ғолиб чиққани Ялтада ўтадиган ўқувчи-ижодкорларнинг Иттифоқ кўригида қатнашади.

«Менинг биринчи китобчам» кўрик-танлови ҳозирча фақатгина биттагина вилоятда ўтди, холос. Қолган ерларда жимлик ҳукм сураяпти. Кўз очиб юмгунча янги ўқув йили ҳам бошланади. Ўтган йили Тошкентда, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида болалар китоби ҳафталиги анчагина дуруст ўтган эди. Бу йилги ҳафталик маркази эса Сирдарё, Жиззах вилоятлари бўлиши керак.

ЎРТА ОСИЁ ВА ҚОЗОҒИСТОН бўйича ўтадиган бу байрамнинг бу йилги бошловчиси Олмаота бўлиши керак. «Менинг биринчи китобчам» танловининг ғолиблари Қозоғистон диёрига боради деб ишонтирилган эди. Фурсат эса оз. Жумҳурият бўйича анъанавий болалар китоби ҳафталиги ўтиши керак. Бу хайрли ишга ўтган йили бош-қош бўлганларнинг режаси ана шундай эди. Янги ғолиблар бўлса ҳафталикда қатнашишга умид қилишмоқда. Амалий ишни бошлашга вақт етмадимикин?

Сафар БАРНОЕВ

Академик Ғафур Ғулом адабиётчилар — Мажид Ҳасанов, Ўлмас Муҳиддин, А. Наумов билан (Сурат 1963 йилнинг апрелида шоирнинг ҳовлисида олинган).

*

ҚЎШИҚЛАР ВА ПОЭМАЛАР

Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати Муҳаммад Али таржимон сифатида қорақалпоқ китобхонларига яхши таниш. У қорақалпоқ халқ достонлари «Шаҳриёр» ва «Мастпошша»ни ўзбек тилига таржима қилган, шу сабабли Бердақ номидаги Мухтор жумҳурият мукофотига сазовор бўлганди. Лекин шоир сифатида унинг ўз асарлари қорақалпоқ китобхонларига етиб бормаган эди. Шунинг учун «Қорақалпоғистон» нашриётида нашр қилинган «Қўшиқлар ва поэмалар» тўплами шоирнинг қорақалпоқ ўқувчилари билан илк танишуви бўлди, дейиш мумкин. Тўпламда шеърлардан ташқари «Йигирма етти ёшим», «Заминда яшаймиз», «Машраб» сингари достонлари ҳам ўрин олган.

Асарларни қорақалпоқ тилига талантли шоирлар Ш. Сейтов, С. Аббазов, Т. Сейтжонов, К. Раҳмонов ўгиришган. Китобга суратларни рассом К. Нажимов ишлаган.

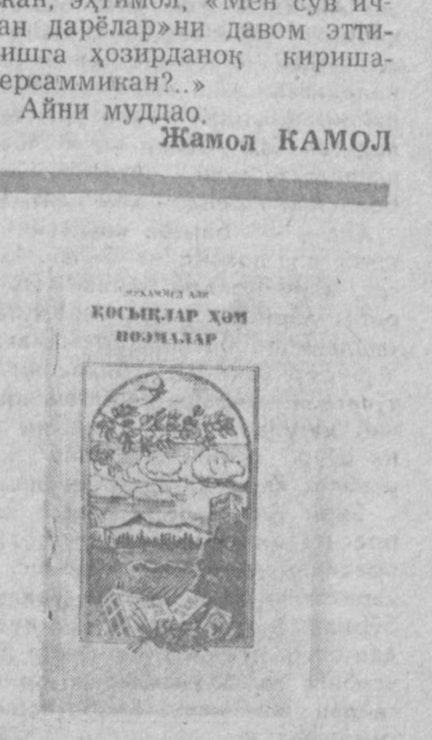

Гуландом ТОҒАЕВА

КАТТА ЭЛГА ШОИР БЎЛСА ГУЛАНДОМ

●

Мен кимнинг ушалган сўзи эканман,
Ким таниши учун тақилган ҳалқа?
Булбул панжасининг излари қолган
Бу девордан ортиб не дегум халққа?!
Менинг аламимни тушунмайсизлар,
Мени йиғлатган ул ишқ ҳандасаси.
Башар йўқ, Сиз қуроқ, туш, ун,
майсизлар,
Илмим узатади кўшк-анда саси.
Мен кимнинг ушалган сўзи
эканман, —
Қонимда олмалар қонаб гулласа.
Қасса, киркасидан ёш томган танман,
Тишларим ўрнида чиқар ҳандаса.
Мен кимнинг ушалган сўзи эканман? —
Ун саккиз ёшимдан сўроғим шулдир.
— Асалари, боғда гул ё тиканман,
Менга қўнган пайтинг мени ҳам
ўлдир...

●

Юрак оқиб кетди, худойим,
Бўшлиқ ёниб кетди чирса-чирс.
Бир пақир шабнам бер, худойим,
Зардуштий шоиринг ўтга терс.
Юрак оқиб кетди дарёга,
Юрак — ичимдаги кўмилдиқ.
Нелардан келувдинг дунёга,
Юрак, сен кимларга чимилдиқ.
Юрак оқиб кетди, севгилар
Севдилар садони, ўкракни,
Кечиринг марҳумни, ювгилар,
Пўстлари арчилган юракни.
Юрак оқиб кетди ҳавога,
Қушлар тўкиб кетди гиламни.
Гуландом — юраги адога
Тангри хатлаб берди оламни.
Юракни оқиздим балиқдек,
Сен томон, севгининг азоби.
Гуландом бахтларга тўлиқдек
Жаннатга тушмади ҳисоби...

●

Фалсафа ўксиди чегарасидан,
Фалсафа ўксиди, сочларим ўсди.
Одам, Исоларнинг неварасидан
Мени шеър шаклида тафаккур қусди.
Менинг сочларимдан уй қуриб бўлмас,
Менинг сочларимга фалсафа сиғмас,
Менинг ҳаётимга бош уриб бўлмас,
Мен ҳали эмасман Барчин —
дев бўғмас,
Қувонч бўйинг бўйи, азоб юксакроқ,
Торић ва қоникма маконларингга.
Тишларим ғичирлар: этиб буюкроқ
Етиштир ғам чекиш имконларингга!
Фалсафа ўксисин ўлимим куни!..

КЎКСИМДА БИР ОҚҚУШ КАМАЙДИ

Юрагим сибизға шу кунлар,
Сидирға сўзламас, сидирға.
Пичанга муножот этгани,
Сибизғам йўл олди адирға.
Юрагим сибизға шу кунлар, —
Отларни пичанлар чайнайди.
Куйимга рафиқдан булаклар —
Барча ҳур-ғилмонлар ўйнайди.
Юрагим сибизға шу кунлар, —
Сибизғам куйлаги қип-қизил.
Дўстларим, менинг ҳам асраган
Қанотим интизор ва бедил.
Юрагим сибизға шу кунлар,
Устимдан ой пахта савайди.
Дўстларим, бу баҳор менинг ҳам
Кўксимда бир оққуш камайди.
Юрагим сибизға шу кунлар, —
Ким чалар, не чалар, билмайман,
Ухлайди барча дилбутунлар,
Ой терар букилиб маймунжон...

ТЎРТЛИК

Бир йигитни бахтли қилса, Гуландом,
Катта элга шоир бўлса, Гуландом,
Увайсийнинг мозорига сиғиниб,
Сурхонига бориб ўлса, Гуландом.

Турсун АЛИ

ШОМ

Қуёш алангадай қизариб ёниб
Уфқнинг қўйнига вужудин отар.
Сарпойчанг бир бола чақнаб, қувониб
Сигирин етаклаб даладан қайтар.
Қатакка эриниб кирар товуқлар,
Чол номоз ўқишга қолади шошиб.
Гавжум дарахтларнинг қўйни қораяр,
Осмон юлдузларин юборар сочиб.
Мудраган кўчани уйғотиб аста,
Пахтазордан қайтар қизлар,
жувонлар.
Сўнгра доғланган ёғ иси анқийди,
Тандирга ёпилар ой каби нонлар.
Иссиқ нон ҳидини туйиб, суяниб
Тунги ҳовлисига киради деҳқон.
Бир нафас бўлса-да катта супада,
Гангир-гунгирларга тўлар дастурхон.

●

Ўша кун...
Сен келдинг қамардай тўлиб,
Қоп-қора дарёга ўхшаб сочларинг
Кўксингдан оқарди лиммо-лим бўлиб.
Эсимдан оғдирди,
Ўзни йўқотдим,
Жисмимни кўмдилар сочлар тўлқини
Мен чўкиб кетдимми Қора дарёга...

●

Овлоқ қишлоқ.
Дала оғушида қабристон,
Унда бир уй бор,
деворлари тупроқдан.
Ўша уй қошига гоҳ
борганимда тўлиб юрагим,
кўзларимнинг тахир сувини
нураган деворларига тўкиб қайтурман.
Овлоқ қишлоқ.
Дала оғушида қабристон,
унда бир уй бор...

●

Кеч куз дарахтларга боқиб, кўраман:
Ёлғиз ўғли ташлаб кетган онани.
Кеч куз дарахтларга боқиб, кўраман:
Бошига туҳмат тоши ёғилган отани.
Кеч куз дарахтларга боқиб, кўраман:
Эри хиёнат кўчасига кириб кетган
жувонни.
Кеч куз дарахтларга боқиб, кўраман:
Тўшакка михланган бемор — инсонни.
Кеч куз дарахтларга тикилмоқ
бунчалар оғир...

●

Қуёшга тикиламан узоқ,
ойга тикиламан уйғоқ.
Бироқ,
сенга тикилсам,
Юрагимда уйғонар чақмоқ
Эй, азиз юртим...

Анора ПАРДАБОЕВА

БИР-БИР ЮРИБ АЙТАРДИ ҚЎШИҚ

Ботир ЗОКИРОВга

Қўлда кичик, ғужғон баргли шоҳ,
Теракзорли сўқмоққа тушиб —
Гоҳ хаёлчан, овланиб гоҳ,
Бир-бир юриб айтарди қўшиқ.

Тим қора қош туташ, хушсурат,
Дардли қараш турар ярашиб.
Барглар билан қургандай суҳбат,
Бир-бир юриб айтарди қўшиқ.

Теграсида ўйноқлар шамол,
Шаршара дур сочарди жўшиб.
Сеҳрланган дунё ҳайрон, лол,
Бир-бир юриб айтарди қўшиқ.

Ҳаётига чанг солди ўлим,
Дилим ғамга кетар туташиб...
Эслаб борлиқ ёш тўкар сим-сим,
Бир-бир юриб айтарди қўшиқ.

ЯХШИЛИК БЕҲАДИК ЯШОЛМАДИ ҲЕЧ

Бир йиғилишда кимдир шоир Абдулла ОРИПОВга «Сиз кейинги вақтда ойнаи жаҳонда кўп кўриняпсиз. Бу ўзини ўзи реклама қилиш эмасми?» деган мазмунда хат йўллади.

Сизга ўша хатни ёзганлар малъун,
Сизга ўша хатни битган нотавон.
Шу кун ҳақиқатни у этди забун,
Қадам босди шу кун разолат томон.

Балки Навоий ҳам шундай хат олган,
Сўнг бир зум хаёлга толган у сиймо.

Ҳасад доим бўлган покликка душман,
Эзгуликка ёвдир хиёнат, риё.

Пушкинга ҳам кимдир балки
ёзиб хат,

Сўндирмоқчи бўлган ишқ, ҳавасини.

Шоҳ Султон уйини этиб у обод,

Сўнг ёниб куйлаган Татьянасини.

Ким билсин, ёвуз қўл бўҳтонлар битиб,

Изтиробга солган Ибн Синони.

Бугун у кафтида заминни тутиб

Хасталикдан сақлаб турар дунёни.

Яхшилик беҳадик яшолмади ҳеч,

Бўлмади мукаммал, тўкис бу олам.

Ҳайрон бўлманг, шундай кимса
келиб дуч,

Бўҳтон тўла бир хат ёзса сизга ҳам.

Ўктам ҲАКИМАЛИ

ЗУЛМ

ҲИКОЯ

ҚАРИ ШЕР ҲАСРАТ БИЛАН ТЕРМУЛИБ ТУРГАН чайир дарахт, бир-бирларига чирмашган қинғир-қийшиқ шохлар ва шохларда омонатгина тебранаётган ҳазин япроқлар хиралаша бориб, охири қоп-қора ранг билан қоришди. Қоришгани кез кўпдан бери ҳолсизланган гўштсиз қовоқлари ўз ихтиёрисиз юмилиб, нураган тушунчаси муҳит хавфини унутди. Миясининг қайсидир нуқтасида турли-туман, катта-кичик бўлиб ёниб, тинмай ўзини таҳқирлаётган кўзлар, қаҳрли нигоҳлар, тиржайган тумшуқлар, курак тишлар ҳақидаги тушунча ҳам сўнаётган нурдай пирпираб туриб, бир неча дақиқалардан кейин эса миясидан мутлақо чиқиб кетди. Чиқиб улгурган он танаси беҳоллиги ҳам зўрайиб, гандираклай-гандираклай оғир бошини тирноқлари ўсган бесўнақай оёқлари устига қўйди.

Қовоқлари, кўз милклари, терисининг турли ерлари учиб, титраб, шу тариқа уйқуга толди. Қулоқлари остида Йўлбарс, Қоплон, Айиқ, Бўри, Тўнғизнинг ғингшиб ириллаши ва чинқириши қайтадан жонланди. Бироқ у ҳадеганда бу овозларни илғамади. У қисқагина туш кўрар, тушида ям-яшил майсали қирғоқда офтобга тобланиб, мириқиб сув ичар, атроф тинч ва осойишта эди. Тез орада туши ўзгарар, мугузлари ингичка, олачипор, гўё совутилган от янглиғ гўзал оҳуларнинг ортидан тирақайлатиб қувар, бирини тутиб олар, метиндай оғир панжалари остига босиб, иссиқ танасига ўткир тишларини киртиллатиб ботирар, гўштларини узиб-узиб ер, ён-верида бошқа йиртқичлар илинж билан уни, оёқлари остидаги ўлжани кузатишар, лекин ёнига яқинлашишга бирортаси ботинмас эди. Тушида ҳам у ўрмон ҳукмдори эди.

Кутилмаганда туши ўзгариб, Йўлбарс балоқазодай оёқлари остидаги ўлжага ташланди. Олиб ҳам қўйди. У юнгларини ҳурпайтириб, Йўлбарс бошқараётган йиртқичлар тўдасига қарши оғзини очиб бўкирди. Бўкиришдан эса ўзи чўчиб уйғонди. Бошини қийналиб кўтариб, туришга уринди. Қанча уринмасин, барибир туришга мадори етмади.

«Йўлбарс чайнаб ташлади... ўламан... аблаҳлар бир неча кундан бери йиқилишимни тинмай кутишаётганди, ниҳоят ниятларига етди...» қабилидаги табиий ҳис билан қари Шер қовоқларини очибоқ аввал қаршисидаги дарахтни, сўнг атрофини кузатди. Ҳақиқатан ҳам, туркн мутлақо ваҳшийлашган Йўлбарс қаршисида тишларини кўрсатиб, ириллаб рақибига қараб турар, ҳар лаҳза йиқилишини кутар, чинакамига йиқилиши билан чайнаб ташлашга шайланарди. Тамоман путурдан кетиб, эрта-кеч ўлимини кутаётган Шернинг кўзлари Йўлбарсни илгаригидай аниқ кўролмади, фақат ириллаши оҳангидан Йўлбарс эканлигини сезди.

Атрофидаги таҳқирлар кучайгандан кучайиб борарди.

Бир неча соатлардан буён орқа оёқларига чўкиб, баъзан туриб, йўғон тумшуғи, қора бурнини ялаб, ўлжага ичиккан тишларини бир-бирига уриб, рақиби — шерни таҳликага солаётган, яъни шиддат ва кескинликда тенгсиз махлуқ — тарғил Қоплон асабий қўзғалди. Чиройли керишиб, аввал юнгларини силлиқлаштирди, сўнг ҳурпайиб ириллади. Рақиблари орасида унинг учун энг хавфлиси ҳам шу Қоплон эди. Йўлбарс Айиқ, Бўри, Тўнғиз, Сиртлон рақибига бир марта куч билан ташланади, олишиб кўради-да, кучи етмаслигига ишонгач ортига чекилади, бирмунча вақт қайта ҳужумдан ўзини тияди. Қоплон эса жангни бошладими, орани очти қилмасдан қўймайди. Рақибини эринмай ойлаб, йиллаб кутади, найранги, ҳаракатлари билан жонига тега-тега охир-оқибат енгади...

Яна бир қайсар, дардисар махлуқ — Йўлбарс ҳамон уни кузатиб, қаршисида қотиб турибди. Йўлбарс, табиийки, Қоплондан бир неча бор қудратли, қудратлигина эмас, ўлгудай фирибгар ҳам. Лекин Қоплонга қараганда мардроқ, ахмоқликда эса Айиқдан ҳам ўтиб тушади. Айни пайтда рақибининг кучини ҳам ҳисобга олади. Енгишини сезгандан кейингина ҳужумга кўчади. Шерга бас келадигани ҳам мана шу Йўлбарс. Ўрнини эгаллайдиган, ундан кейин ўрмонга ҳукмронлик қиладиган ҳам балки шу Йўлбарсдир... унда раҳм-шафқат туйғуси мутлақо йўқ. Нафси учун ўз боласини ейишдан ҳам қайтмайди...

Ана у — баъзан калласини кўтариб, бурнини ялаётган, лоқайдлик билан ўзига назар ташлаётган, яъни Қоплон билан Йўлбарс ўртасида туриб, уларнинг ҳужумини кутаётган, бироқ ўзи ташланишга ботинмаётган махлуқ ҳойнаҳой Айиқ. У бирор вақт Шер билан юзма-юз тўқнашмаган, тўсатдан учрашиб қолган кезлари бўкириб қочиб қутулар, шаллақилигини ёқтирмагани сабабли Шер ортига ўгирилиб кетаверарди. Бугун у аблаҳ қари Шердан ўч олиш пайида...

Бири туриб, бири ётиб, думларини оёқлари орасига қисганча, ириллаб, хириллаб дарахтлар орасидан чиқолмай Йўлбарс, Қоплон, Айиқнинг ҳаракатини кутишаётган махлуқлар — табиийки бўрилар... Улар доим ҳам қудратли Шерга очиқдан-очиқ ҳужум бошлашга ботинмай, ириллаб асабига тегиб узоқларда юришади, ўлжа олингандан кейингина безбетларча ҳаммадан илгари тумшуқларини суқишади.

Овозларининг заифлиги, ҳаракатларининг сустлигига қараганда чиябўри, тулки, сиртлонлар ҳам тобора яқинлашиб, Шернинг атрофини қуршаяпти.... қизиқ, бу майда-чуйда, эзма-чурук махлуқ-махлуқотваччалар ҳайвонлар султони — Шердан нима истайдилар? Турли-туман ташландиқ ўлимтиклар билан ҳаёт кечирадиган шу эзма-чурук махлуқваччаларга у бирор вақт озор етказмаганди-ку! Уларга доим беписандлик билан қараб келарди-ку! Ҳа, уларга ўлимтик зарур.

Қари Шер жуда яқиндан кескин нафасни туйди. Бу уни сескантирди. Сесканиш эса дарҳол онги ва ҳисларига даҳшатли хавф яқинлашаётганини сездирди. Қўрқув, таҳлика, ўзини ҳимоя қилиш ҳисси кутилмаганда унинг нураган вужудини титрата бошлади. Фаолияти сусайган томирлари хийла кенгайиб, қонлари оқиши ҳам бир нави тезлашди. Бу жараён уни озгина тетиклаштирди. Пайлари титраб, не азоблар билан оёқларига қалқиди. Хатарнинг тафтини сусайтириб, шу билан кўнглига таскин бериш ниятида у мағрурлик билан керишди. Оғзини катта очиб, учи синган, илдизи бўшашган курак тишларини кўрсатиб, тусмол билан Йўлбарсни кўзлаб ириллади. Қорнини ичига тортиб бўкиришга уринди. Бироқ ўзи истаганча овози чиқмай хириллаб қолди. Лекин Шернинг ваҳимаси маълум даражада Йўлбарсни саросимага солди, нақ тумшуғи остида сезилган нафас узоқлашди.

«Демак, Йўлбарс ҳали ҳам мендан ҳайиқади, қанча тиришгани билан барибир ёнимга яқинлашишга, ташланишга ботинмаяпти...» қабилидаги тушунча бирдан миясида жонланиб, руҳи озгина енгил тортди. Кўнгил ғашлиги ҳам озгина тарқалди. Худди шу пайт нимадир ёнига «тап» этиб тушди-ю, ўтакасини ёриб юборди. У чўчиб тушиб, овоз эшитилган томонга ўгирилди. Ярамас Қоплон! Қоплон дарахтга сапчиб чиқиб, қайтадан ўзини ерга ташлаб, ҳар сония мавжудлиги, ўч олишга тайёрланаётганини эслатиб турибди.

ҚИЗИҚ, ЖУФТИ — АРСЛОН ШУНДАЙ НОЗИК ПАЛЛАДА тентираб қаёққа кетди экан? Ахир, кексайиб овга ярамай қолгандан буён ўша содиқ жуфти ёнидан жилмай, доим ҳамдардлик билдирарди-ку! Ақалли ёнида ётса ҳам мадад бўларди-ку! Болалари-чи? Ўйинқароқлар қаерлардадир чопишиб, ўлжа излаб юришганмикан? Улғайган бошқа болалари аллақачонлар ўзга ерларга кетиб, ўз ҳукмини ўтказишяпти, кенжалари эса ўзларидан, яъни қорин тўйдиришдан ортмайди...

Кўзлари толиб, тушунчаси ҳам тобора сусайиб бораётган қари Шер шафқатсиз ва қайсар навқирон Йўлбарсга тикилганча қотиб турар, ўтмиши билан алоқадор мудҳиш воқеани хотирасида тиклар эди.

Бир куни у жуфти — Арслон ва урғочи, эркак боласини бошлаб ўлжа изларди. Сердарахт кўл соҳилида мугузи камонга ўхшаш ёввойи буқалар думларини силкитиб чивинларни ҳайдаб тинчгина ўтлашар, баъзилари энгашиб сув ичишарди. Катта бир дарахт ортида эса Йўлбарс буқаларни пойлар, шарпасини сездирмай эмаклаб илгарилар эди. Йўлбарс буқаларга яқинлашиб, ниҳоят тирақайлатиб қувишга киришди. Буқалар турли томонга сочилиб кетди. Йўлбарс эса орқароқда қолган семиз буқанинг ортидан чопди. Кўл соҳилини ўн-йигирма марта айлантириб қувиб, ҳолдан тойдирди-да, орқа оёғидан тишлаб, силкай-силкай ағдарди. Ҳаш-паш дегунча қорнини ёриб ҳам улгурди. Худди шу паллани тоқатсизлик билан кутаётган Шер Йўлбарсга ташланди. Кўкраги билан уриб рақибини ағанатиб, ўлжани тортиб олди. Арслон ва икки боласи билан кечгача ўлжани маза қилиб еди. Йўлбарс эса не машаққатлар билан чангалига илинтирган ўлжасидан жудо бўлиб, панада шерларнинг кетишини кута-кута охири қолдиқ гўштлар билан қорнини нари-бери тўйдирганди. Шундан бери икки азамат йиртқич пайт пойлар, бир-бирларидан ўч олиш йўлини изларди. Шер қариди, Йўлбарс эса аксинча кучга тўлди...

Ҳадемай ўрмон ёришади. Кейин думалоқ олов қуёш чиқади. Буни у сезаяпти. Кейин табиийки, омади юришади. Ёруғлик уни рақиблари ҳамласидан асраб қолади. Атрофни аниқ кўриш истаган томонига бемалол қочиш дегани, демак қочиш билан умрини асраши мумкин. Тонг — жонворлар учун ҳаёт манбаи, тун эса ажал балосини келтирувчи бахтсиз пайт...

«Ўрмон тезроқ ёришса, ана у безбет рақибларимдан қутулардим», деган тушунча уни яна сергаклантирди. Қизиқ, жуфти — Арслон қаерга кетди экан? Балки бирор юмшоқ ер топиб ухлаётгандир... ахир Арслон ўзидан ҳам баттар қариди, ҳолдан тойди... хўш, болалари қани? Ақалли болалари ёнида ётса, рақибларига дадилроқ ҳамла қилиши мумкин эди...

Диққатини бир ерга жамлаган дақиқа қари Шернинг кўзлари нури ҳам тиклангандай туюлди. Бошини дадил кўтариб, юнгларини ҳурпайтирганча, ириллаб Қоплонни таҳқирлашга тутинди. Энди унинг кўзларида: «Афсус, қаридим, оёқларимдан мадор кетди, тишларим эса тўкилди, илгарилари тишларимга илинган ҳайвоннинг суякларигача синдириб ташлардим...» деган маъно англашилар, кўнгли чўкиб, ёш, навқирон Қоплонга ҳавас билан термулар эди. Қоплоннинг нурланаётган тиниқ кўзларида: «Ҳой, зулмкор! Неча йиллардан буён менга, менинг қондошларимга кун кўрсатмадинг, не машаққатлар билан тутган ўлжаларимни тортиб олиб қўйдинг, ота-онам ҳам сенинг дастингдан кўз очолмай, яшириниб кун кечирди, охири ўзга ерларга қочиб, бошпана топди... уч йил илгари жоним оғзимга келиб, зўрға тўнғизнинг боласини тутиб еяётгандим, мени ҳайдаб оёқларимни чайнаб ташладинг, икки ой оқсоқланиб юрдим... мана, энди ҳаммасини бир қилиб, майда-чуйда, эзма-чурук махлуқваччалар кўзлари олдида ўч оламан, гўштларинг билан уларни тўйдираман, мурданг устидан ҳам роса кулишсин...» деган ифода акс этарди.

Қари Шер Қоплоннинг ота-онаси билан ўзи орасида кечган воқеани унутмаганди. Қоплонлар икки кун чакалаклар орасида писиб ўткинчи сайёр тўнғизлар тўдасига ҳужум бошлаб, катта бир эркак тўнғизни ўртага олиб ерга босишганди. Эндигина ейишга киришганда ўлжа излаб чиққан Шер, Арслон ва икки шервачча билан қоплонларни қувишди. Тўнғиз гўштини пўк-пўкасидан туширишди. Қоплонлар ҳам қараб турмай Шернинг қорни тўйиши, ҳаракати сусайишини кутишди. Кейин ҳужумга ўтишди. Қоплонлар дарахт устидан Шернинг устига сакраб, белига зиён етказиб, ўчларини олаётганда, унинг жонига яна Арслон ва икки боласи оро кирди. Шу тариқа Шер қоплонларни ўрмондан ҳайдади, улар ҳам бадар йўқолиб, қутулди. Энди уларнинг қайтиши учун эса ёш Қоплон Шернинг ўлимини тезлаштириши зарур...

Шер миқ этмай Қоплоннинг кўзларига тикиларди. Чамаси ўткир кўзларга узоқ қараб туришга бардош беролмади. Кўнгли айниб, қорни ичига тортилди, боз устига боши ҳам айлана бошлади. Бу, қари Шернинг қўрқувга тушган лаҳзалардаги юрак беҳузурлиги аломати эди. Рақиби ташланиб қолишини унутмаган ҳолда, авайлаб орқасига тисарилди. Дарахт танасидаги кавакка суқилишга уринди, шундай қилганда у орқадан бўладиган хавф-хатардан ўзини сақлаши, олд томонидан ташланадиган махлуқни тишлари билан қайтариши мумкин эди. У кавакка суқилди. Кўнгли бир оз таскин топди, лекин ётмади.

Эҳ-ҳе, у ёшлигига, кучига ишониб ўрмонда озмунча махлуқларга озор етказмадими! Отаси — сариқ Шернинг ўлимидан сўнг ўрмон ҳукмронлигига тамагир йиртқичлар билан роса олишди. Бир қур тишини синдирди, оёғини лат едирди. Териси тешилиб, бир марта қуртлаб ҳам кетди. Уззукун балчиққа ағанаб зўрға қуртлардан қутулишга муяссар бўлди. Соғайгач, кураш яна давом қилди. Икки йиллик тинимсиз жанг ниҳоят унинг фойдасига ҳал этилди. Ўрмонда ўзи хон, кўланкаси майдон бўлиб яшади. Катта-кичик жониворларга истаган пайтда зулм ўтказди. Энди эса...

Унинг мияси ари уясидай ғивирлаб, қорни очликдан чулдирай бошлади. Оғзини аччиқ суюқлик қоплади. Суюқликни қийналиб ютди, ютдию, кўнгли озди.

ОҒИР ҲАНСИРАШДАН ШЕР ЧЎЧИБ ТУШДИ. Беихтиёр рақибларига ташланишга шайланиб, ёнига ўгирилди. Хириллаб, шалвираган лаблари орасидан силқиётган сўлакларини ялаб, ўзи томон яқинлашаётган Арслонни кўрар экан, қалби қувончларга тўлиб тошди. Кўзларига ёш қалқиб, юраги гупиллаб ура бошлади. Умри қил устида турган, атрофини рақиблари ўраб, лаҳза сари бостириб келаётган жуфтининг пайдо бўлиши танасини яйратиб юборди. Қўрқув ҳиссини унутди. Энди рақиблари очиқчасига ҳужумга ўтолмайди. Болалари келганда, нур устига нур бўларди. Умрида ўнга яқин болалар ортирди, бироқ ҳеч бири ҳам вафо қилмади, тўзиди, табиийки, бугун ё эрта кенжа болаларидан ҳам айрилади. Уларнинг йўқолиб қолишлари шундан далолат бериб турибди. Ахир ўзи ҳам қачонлардир ота-онасини ташлаб бедарак йўқолганди-ку... ёнидаги Арслон билан муҳаббат ўйинларини ўйнаб, ота-онасини эсидан чиқарган, кейин эса ўз болалари билан овунган эди. У пайтлар отаси ўрмон ҳукмрони эди. Бўкирганида ўрмондаги жониворлар зир титрар, тутилган ўлжалар ҳам фақат унга насиб этарди. Ниҳоят отаси қариди. Ўтказган ситамлари эвазига ўзидан ёш Йўлбарс, Қоплон, Айиқ, Тўнғиз ва бўрилар ерга йиқилишини кутиб, йиқилгач парча-парчаларга ҳам бўлиб ташлашди. Ҳар қандай зулм жавобсиз қолмаслиги, ҳар қандай ҳукмрон ҳам ўтказган зулмига яраша эртадир-кечдир жазосини олишини Шер отаси тимсолида аниқ кўрганди. Отасидан фақат қилган айшишратию, сурган даври-даврongина қолганди.

Отасининг қисмати бугун ўз бошига тушди. Тонг отгунча аҳвол шу. Тонг ёришиб онги, тушунчаси, ҳисларига эрк бағишлагач эмаклаб бориб бошқа йиртқичлардан қолган ўлимтиклар билан қорнини тўйғазади. Қайтадан жойига келиб чўзиладида, ўлимини кутади...

Арслон пайдо бўлиши билан бўрилар ортларига чекилди. Таъқиблар қаҳри ҳам қирқилди. Эҳ-ҳе! Бечора бўриларга ҳам қанчадан-қанча ситам ўтказмади... У бўриларга доим беписандлик билан қарар, босиб-янчиб кетаверарди. Яхши эслайди. Арслон билан хилват ерларда, ям-яшил кўл соҳилида муҳаббат ўйини ўйнаб, табиат қаршисидаги бурчини адо этиб, иккаласи ҳам роса очиқишди. Вужуди мутлақо енгил тортди. Муҳаббат гаштидан икки кун қорни ҳақида ўйламаганди. Ўша куни жуфтини қолдириб тунда овга чиқди. Тўлин ой мовий бўшлиқларда суза-суза уфқлар томон чўкиб борарди. У эса тиришиб, кўзларини сузиб ўлжа изларди. Олдидан чиққан тулки, қуён, олмахонларни тириқтириб қувар, лекин етолмай, алданиб қоларди. Ярим чақиримча йўл босгач, қалин дарахтлар орасида ғимирлаётган нарсаларни кўрди. Жонҳолатда ўзини чакалакзорга урди. Бироқ ҳеч нарса тополмади. Салдан кейин кўл соҳили томон эмаклашиб бораётган бўриларга кўзи тушди. Оҳулар тонгга яқин кўл бўйига сув ичгани келишар, бўрилар мана шу сувсаган оҳуларнинг пайига тушишганди. Олачипор оҳулар атрофга аланглар, лекин бўрилар борлигини билишмасди. Писиб, эмаклаб олдинга силжиётган бўрилар ортда қолган оҳуга ташланишди. Шохдор оҳуни турли томондан қуршаб ҳам олишди. Кўз очиб юмгунча ўтган вақт ичида бўрилар шохдор оҳуни тишлаб ерга ағдаришди. Худди шу дақиқани орзиқиб кутаётган Шер шиддатга миниб, бўриларга ҳужум бошлади. Бўрилар қочишди, фақат тарғил Бўри — тўда сардори қочмади. Шер билан юзма-юз туриб ириллашди. Шер унинг тумшуғидан тишлаб олиб силкийверди. Шу тариқа бўрилар сардорининг бўйнини синдирди. Бўйни синган сардор эса тез орада ўлди ва тулки, чиябўри, каламушларга ем бўлди. Ўша воқеадан бери бўрилар таҳликада яшар, унга яқинлаша олмас, Шер уларни қувар, лекин етолмасди. Бўрилар чопқирлиги ҳисобига ютиб кетаётганди. Мана бўрилар ҳам ўч олиш ниятида пайт пойлаяпти.

Арслон ғингший-ғингший ўзини эрининг оёқлари остига ташлади. Йўқолиб қолгани учун гўё узр сўраётгандай иштиёқ билан аввал тумшуғини, сўнг оёқларини ялашга киришди. Қари Шер ҳам ийиб кетиб, жуфтининг тумшуғи, кўзларини ялади. Шу билан гўё эрлик бурчини адо этди. Болаларидан эса ҳамон дарак йўқ...

Даҳшатли пиқирлашдан Шер ҳам, Арслон ҳам шашт билан бошларини кўтарди. Кўтаришди-ю, қаршисида чўғдай ловиллаётган кўзларни кўришди. Ярамас тўнғизлар қаёқдан пайдо бўлди? Кўпдан буён тўнғизларнинг бунақа таъқибини сезмаганди-ку!

Қари Шернинг юрагини қўрқув ҳисси қамради. Тўнғизлар тўдаси жуда яқинлашиб қолган, раҳмсизларча бостириб келишарди. Шер қаддини ростлади оғзини катта очди, зўр бериб бўкиришга уринди. Лекин кучи етмай тиришиб қолди. У қайтадан кучанди. Худога шукур, бу гал овози тиниқ жаранглай бошлади. Гўё ўрмон титраб, титраш силкиниш билан алмашди. Ўрмондаги жониворлар гўё тўсатдан момақалдироқ гумбирлагандай чўчиб, саросимада бир-бирларига қарашди, ҳатто қочиш йўлини ҳам излаб қолишди. Навбатдаги бўкириғи билан Шер ўлмагани, ўрмон ҳукмронлигини ҳозирча ҳеч кимга бермаслигини эслатди. Арслон ҳам жўшиб кетиб бўкирди. Таҳликага тушган тўнғизлар довдираб орқаларига тисарилди. Кўздан йўқолди.

ШЕР ЯНА БИР БЎКИРДИ.
Оҳ, қачон тонг отади! Тонг ёруғлик! Ёруғлик эса ҳурлик! Мана шу ҳурлик умрини яна бир неча соатларга суриши мумкин. Ёруғлик! Ақалли жони узилаётганда ана шу муқаддас ёруғликни, барча жонзот бирдай орзу қилувчи, уларнинг армонига айланган ёруғлик — ҳурликни кўриб қоларди... лекин уни кўриш яна насиб этадими, йўқми? Қизиқ-да, унинг ўзи ёруғлик-ҳурликни орзу қила туриб, бошқалардан дариғ тутди. Зулм унинг учун ёруғлик мазмунини ифодалаб келди... бошқа жониворлар учун эса унинг тушунчасидаги ёруғлик зулматга айланди... барибир ёруғликдан кўра муқаддас тушунча йўқ...

Арслоннинг пай ва томирлари тик оёқда узоқ туришга чидамади. Ерга йиқилди. Шу кез қаршисида лаблари шалпайган довдир Айиқ пайдо бўлди. Шер уни лоқайдлик билан қаршилади. Мутлақо қўрқув ҳиссини ҳам туймади. Иккиланмай олдинга силжиди. Жангга ҳозирланди. У бирор вақт Айиқдан ҳайиқмаган, ҳозир эса бир наъра тортиб уни қочиришига ишонарди. Айиқ ҳам чамаси ундан ўч олиш ниятида...

Хотирасида ёзнинг ҳаддан зиёд иссиқ кунларида кечган воқеа тикланади. У ўша кунлари иссиққа чидолмай, оғзини катта очиб ҳансирар, кўл соҳилига яқинлашиб тинмай узун тилини чўзиб, сув ичиб ташналигини қондирар, сўнг ўлжа изларди. Ёнида Арслон, болалари ҳам ҳансирашарди. Дафъатан қаршисидан тўнкадай семирган Айиқ чиқиб қолди. Улар бир-бирларига термулиб туришди. Қорни очиб, сўлаклари оқаётган Шернинг феъли бузилди... у бирор вақт Айиқнинг гўштини еб кўрмаган, мазасини ҳам билмасди. Ўлжа тополмаётгани, очлик ҳолдан тойдираётгани сабабли Айиқнинг гўштини ейишни режалаштирди. Эркак Айиқ ҳам кучига ишониб, ҳадеганда Шердан қочмади. Шернинг ҳамласини у кескин қаршилаб, сўлоқмондай панжаси билан зулмкорни уриб ағдарди. Лекин устига чиқиб босмади. Айиқларда бундай одат йўқ эди. Шу билан у ютқизганди. Олишиш роса икки соатга чўзилди. Рақиблар бир-бирларини қип-қизил қонга бўяб ташлашди. Шерлар яна номардлик йўлини тутишди, тўдаси билан Айиқнинг турли томонидан тишлаб силкий бошлашди, қўзғалишга қўйишмади. Қулай пайтдан фойдаланиб Шер Айиқнинг бўйнидан тишлаб, эза-эза охири суякларига зиён етказди. Айиқ икки кун тиришиб ётди, алоҳал соғайди. Шу-шу шерни кўрарга кўзи йўқ, ўч олиш учун пайт пойлайди...

Шер бир бўкириши билан унинг ўтакасини ёрди. У айиқларнинг мана шу ожизлигини яхши ҳис этар, бугун ҳам нишонни тўғри олганди. Довдирлиги туфайли салдан кейин айиқ яна ўзини ўтга — Шер панжасига урди. Тумшуқлар тўқнашди. Бироқ биринчи бўлиб тишлашга иккаласи ҳам ботинмади. Барибир Шер шерлигини кўрсатди. Айиқнинг тумшуғини тишлаб сиқди, лекин тишлари терисига ботмай, силкиш имкониятидан айрилди. Айиқ эса чап томонга бурилиб, Шернинг ёнини олиб ириллаётган Арслонга ёпишди, панжаси билан уриб ағдарди. Худди шу лаҳзани тоқатсизлик билан кутаётган, фақат илк ҳужумга ботинмаётган Қоплон дарахт устидан ўзини Шерга отди. Шер гангиб бориб йиқилди, йиқилгани он Қоплон орқа оёқлари орасига чанг солди, тишларини киртиллатиб ботириб чунонам силкидики, рақиби оғриққа чидолмай инграб юборди. Қоплоннинг оғзи қонга тўлди, тишлари бир парча гўштни юлиб олди...

Куч-қудратини танасига сиғдиролмай дамбадам керишиб пайт пойлаётган Йўлбарс ҳам шиддатга минди. Шернинг нақ тумшуғидан тишлаб, панжаларини бўйнига босди. Шернинг терилари узилар, гўштлари осилиб қолар, суяклари эса қарсиллаб синар эди. Айиқ тишлар, юнгларини суғириб четга ирғитарди. Жанг авжига чиқиб, зулмкор Шер танаси ўнлаб тишлар орасида хомталаш бўлаётган, яъни жонини абадиятга топшираётган палла бир томондан тўнғизлар, бошқа томонда бўрилар, сиртлонлар бостириб кела бошлади. Энди улар ҳам турли томондан Шернинг танасини тишлаб тортишар, бурдалашарди. Ниҳоят, териларнинг тит-питлари чиқди, суяклар ҳам парчаланди...

Орадан ярим соатлар чамаси вақт кечгач, Шернинг ҳаракати мутлақо тинди. Йўлбарс, Қоплон, Айиқ тумшуқларини ялаб, ўзларини четга тортишди. Бироқ Тўнғиз, Бўрилар ва сиртлонлар жилмас, ўлик танани ҳамон эзишар, судрашарди. Арслон ҳам жуфти-эрининг касрига қолиб, талон-тарож бўлди...

Йиртқичлар аста-секин тарқалиб, ўрмонга ёйилиб кетди. Ёйилгани кез турли томондан бўкириқ, қичқириқ, увлаш, инграш, ихрашлар янграб, тобора тантанавор тус ола борди. Ўрмон ғалабага эришган, яъни ўч олган йиртқичларнинг овозларига тўлиб-тошди.

Катта дарахт остида илма-тешик қилинган пўстакни эслатадиган баҳайбат Шер чўзилиб ётар эди... Шу тариқа ўрмон султони — қари Шернинг ҳокими мутлақлигига тамоман чек қўйилди. Ўрмондаги зулм ҳам барҳам топди...

ТОНГОТАРГА ЯҚИН ЭСА ҚОН ИСИНИ ОЛГАН тулки, чиябўри, қашқир, сиртлон, яна сонсиз-саноқсиз махлуқотлар ўлик Шерни турли томонга тортишди, судраб бир-бирларидан қизғанишиб, оёқлари остига босиб, охири пўк-пўкасидан туширишди... уларнинг ўч олиши — Шернинг гўштини ейиш билан ниҳояланди... Тез орада ўрмон ёришди. Ёришиш эса узоқ муддат қулликда яшаб келган ўрмон жонворларига ҳурлик ато этди... Бу — ҳурликнинг илк фасли эди...

ХОРАЗМНИНГ ФОЗИЛ ФАРЗАНДИ

Умр китобини йиллар варақлайди. Давр, вазият бир кун келиб чаплашиб кетган оқни-оққа, қорани-қорага ажратиб қўяди. Минг шукрки, шундай замонлар келди. Бинобарин, Амир, Ҳусайний, Феруз авлодлари бугундан рози бўлишлари мумкин.

Тор қарашлар бизни кўп қадриятлардан маҳрум қилди. Сулаймон Боқирғоний, Аҳмад Яссавийлар билан биз чинакамига эндигина танишаяпмиз. Лекин ҳали биз учрашмаган, дурустроқ танишмаган табаррук боболаримиз бор. Феруз деган ном ҳам баъзан қулоғимизга чалиниб турарди нафис қўшиқлар орасида... Ёки у ер-бу ерда шоир ҳақида нимаидир ўқиб қолардик арзимас, беилтифот жумлаларда.

Бу ном нима учун тарихда қолди ўзи?

Беназир ҳуснихат эгаси, санъат сирларини чуқур билган моҳир бастакор, дилбар шеърлар соҳиби Феруз ижоди шу даврга қадар ўрганилмай келинди. Сабаби — унинг ҳукмрон шахс бўлганлигида! У салкам ярим аср — қирқ етти йиллик хонлиги даврида кўпдан-кўп маданий ишларни амалга оширган: олтмишга яқин масжид, мадраса барпо этган, ўша пайтларда ҳали маданий марказ Тошкентда ҳам йўқ — тошбосмахона қурдирган, элликдан ортиқ ижод аҳлини саройига йиғиб, улар фаолиятига бош-қош бўлган, натижада юзлаб девон ва баёзлар яратилган. Бироқ Ферузнинг бу хайрли ишлари ҳануз ўз баҳосини ололган эмас.

Феруз ижоди унинг фаолияти каби кўпқиррали, сермазмун. Уни ўқиб ҳузур қиламиз, ширин куй тинглагандек вужудимиз жунбушга келади. Шунинг ўзи етади бизга. Зеро, шоир шеърининг таъсир кучи шундадир.

ФЕРУЗ

ҒАЗАЛЛАР

Юз очиб гар этса ул шўх ошкоро ҳуснини,
Кўргач ўлғай ҳар киши мажнуну шайдо ҳуснини.

Зарра янглиғ оллида кун зоҳир айлар изтироб,
Ногаҳон гар кўрса ул хуршиди сиймо ҳуснини.

Сабр ила тоқат кўнгул мулкидин ўлмишдур бари,
Қилғоли кўз бир нафас онинг тамошо ҳуснини.

Ё малак, ёхуд пари ҳусн ичра монанди эмас-
Ким, анинг ҳақ айламиш оламда якто ҳуснини.

Сафҳан оразда мушкин хатти сиёҳи хол ила,
Айламиш бир зийнат ул ойнинг сарупо ҳуснини.

Жаннат ичра ҳуру ғилмон суҳбатин қилмас ҳавас,
Равзан васли аро кўрган дилоро ҳуснини.

Ёраб, ўлғайму муяссар бир кеча Ферузға,
Лаълидин ўпмак, тамошо айламак ё ҳуснини.

●

Базмимга келди ул пари рухсорин айлаб гул бугун,
Чексам нетонг ўтлуғ наво ул навъким булбул бугун.

Бўлди машомим мушк иси бирла муаттар, эй кўнгул,
Юз узра ёзмишдур магар ул дилрабо кокул бугун.

Кўнглумга таъсир этмаса булбул фиғони не ажаб-
Ким, гулузорим илкида мийно қилур қулқул бугун.

Сармасти саҳбо бўлғоли чинни қадаҳни тўлдуруб,
Ул ўзи нўш айлабон тутди манга ҳам мул бугун.

Ул оташин юзни кўруб гулшанда шайдо андалиб,
Ишқи ўтиға ўртаниб бўлмиш вужуди кул бугун.

Тун бода ичмай зоҳидо худбинлик изҳор айладинг,
Бу беадаблик бўйниға тасбеҳинг этмиш ғул бугун.

Гарчи эрурман толеъ Феруз ила оламға шоҳ,
Лек ул парилар сарвари оллидадурман қул бугун.

●

Бўлмаса базм ичра ул ой ўзга дилбарни нетай,
Лаъли жонбахшидин айру шаҳду шаккарни нетай.

Қилмаса равшан юзидин тийра бўлғон кўзларим,
Моҳитобонни на айлай, меҳри анварни нетай.

Бошима еткурмаса зийнат қудуми гардидин,
Тожи афсарни на айлай, мулки кишварни нетай.

Зулфи атридин машомимни муаттар қилмаса,
Даҳр бўстонида бутган сунбулу тарни нетай.

Гар назарда бўлмаса ул сарвқомат жилвагар,
Сидран тўбий била сарву санавбарни нетай.

Гулъузори узра холи мушкфомин кўрмасам,
Оташин гулни на айлай, мушки анбарни нетай.

Мақдами исори базми асбобға сарф ўлмаса,
Лаъли гавҳарни на айлай, сийм ила зарни нетай.

Бўлмаса базм ичра соқий ул пари пайкар агар,
Бодан гулфом ила гулранг соғарни нетай.

Гар муяссар бўлса ўпмак лаълидин Ферузға,
Ҳуру ғилмонни на айлай, оби кавсарни нетай.

●

Қачонким айласа ул Исо замона ҳадис,
Ўлук баданга берур умри жовидона ҳадис.

Бўлур бори шаккарин нуктагўйлар абкаме лол,
Не мажлис ичра қилур ул маҳи ягона ҳадис.

Ҳадисидин неажаб умри жовидон топсам-
Ки, ҳардам оби Хизрдин берур нишона ҳадис.

Деса сўз ўзга ҳабибимдин айламас таъсир,
Қулоқға ҳар нечаким бўлса қудсёна ҳадис.

Биҳамдилло, эрурман висолиға маҳрам,
Нединки бордур эшитмак манга баҳона ҳадис.

Муғаннийё, тузуб «Ушшоқи рост» оҳангин,
Наво қил, айлабон оғоз ушшоқона ҳадис.

Гоҳи карам била Ферузни ҳам айлаб ёд,
Замон-замон анга қил хат била равона ҳадис.

●

Ҳусн авжининг хуршидидур, эй моҳ, сиймо оразинг,
Балким, латофат ичрадур ондин ҳам аъло оразинг.

Кун зоҳир айлаб инфиол ўлди шафақ ичра ниҳон,
Субҳи саодатдин тулуъ этгач мусаффо оразинг.

Сарв узра очилмиш гули ахмар дебон ҳасрат қилур,
Кўрган киши қаддинг уза бу навъ зебо оразинг.

Ҳусни латофат рамзини ишқ элига билдургали,
Гулгун саҳифа устида хат қилди пайдо оразинг.

Кўнглум қуши булбул киби тинмай наво чекса нетонг-
Ким, они бу навъ айламиш хуш лаҳн гўё оразинг.

Ишқингдин ўлганларга бер, жоно, ҳаёти тозаким,
Лаълингдин этмиш чашман ҳайвон ҳувайдо оразинг.

Тушму экандур ё хаёл айлаб табассум бўйнума,
Илкинг солиб қўйдинг юзим узра дилоро оразинг.

Бўлса кўзумга ёрду кун тундек қоронғу неажаб-
Ким, зулфи шабранг остида қилмишсан ихфо оразинг.

Шаҳло кўзу мушкин қошу холи муанбарлар била,
Зийнатлиғ этмишдур басе тангри таоло оразинг.

Сабру қарору тоқатим борди кўнгулдин, эй пари,
Васлинг аро бирдам кўзум қилғоч тамошо оразинг.

Иқболи Ферузинг киби бўлмоқ тиларман мунисинг,
Ёшурма ҳақ ҳаққи учун эй шўхи якто оразинг.

●

Эй фалак, нетдим сани душманлиғ изҳор айладинг,
Нотавон кўнглум туганмас ғамға дучор айладинг.

Солибон айру малаксиймо ҳабибимдин мани,
Ғулсурат, девсийратлар била ёр айладинг.

Васл ила бирдам хуш этмай хотири ношодими,
Доимо дарду фироқу ғам аро зор айладинг.

Ҳажр тиғидин қилиб жисмимни сартосар яро,
Жону зоримни машаққат бирла афгор айладинг.

Давлати васлин муяссар айлабон ағёрға,
Меҳнату ҳажриға кўнглумни сазовор айладинг.

Бир лаби майгун, кўзи хуммор ҳижрони аро,
Қон ёшим кўзда равон, жонимни бемор айладинг.

Бир йўли айланмайин Ферузнинг коми била,
Эй фалак, нетдим сани душманлиғ изҳор айладинг.

Ўзбек адабиёти намуналари

●

Гул эмас ранг ичра гулгун оразн гулнорича,
Бўй аро сунбул ҳам эрмас зулфи анбарборича.

Сарв уруб озодаликдин дам чекибдур кўкка бош,
Қайда бўлғай дилбаримнинг қади хуш рафторича.

Кун хижолатдин бўлур ҳар тун шафақ ичра ниҳон,
Ўзда кўрмай зеб ул гул оташин рухсорича.

Қолди ҳайрон наргиси фаттон онга юзу кўз ила,
Ўзни шаҳлолиқда кўрмай наргиси хумморича.

Зулмат ичра буки дерлар бордурур обиҳаёт,
Сабзи хатти ичра йўқ шаҳди равон осорича.

Рух берур сўз неча қилса Масиҳои ошкор,
Жонфизо эрмас Масиҳим шаккарин гуфторича.

Дема, эй зоҳид, манга жаннат гули авсофини,
Кўзга илмон гулшан кўйида бутган хорича.

Эй кўнгул, эрмас мақом ами ушбу даҳри дун-
Ким, етушмас роҳат ондин бир нафас озорича.

Жонға йўқ эрмиштур, эй Феруз, бу олам аро,
Лаззат ичра ҳеч неъмат дўстинг дийдорича.

●

Қилдилар кўзум равшан орази дураxшонлар,
Комим этдилар ширин лаъли шаккарафшонлар.

Ноз ила карам айлаб мажлис ичра келдилар
Орази гулафшонлар, кокили нурафшонлар.

Ҳусниға берур зийнат бир-биридин афзунроқ,
Юзда холи ҳиндулар, лабда хатти райҳонлар.

Жонфизо табассумдин лабларин қилиб хандон,
Қилдилар сўруб ҳолим неча лутфу эҳсонлар.

Лаъли жонфизолардин бўсалар ато айлаб,
Бердилар фироқ ичра хаста жонға дармонлар.

Нўш этиб майи гулранг мастлиғ қилиб ҳардам,
Бир-бири била ўйнаб чок этиб гирибонлар.

Сўз дуррин нисор айла мақдамиға, эй Феруз,
Базминг ичра келмишлар бу азиз меҳмонлар.

●

Фурқатинг солди дилу жон ичра ўт,
Куфри зулфинг дину имон ичра ўт.

Наргиси шаҳло кўзунг солғусидур,
Бир нигаҳдин боғу ризвон ичра ўт.

Оҳ чексам фурқатингдин ўртаниб
Тушгусидур, байтулаҳзан ичра ўт.

Журмим, эй маҳваш, недур ҳардам солур
Барқи ишқинг жисми вайрон ичра ўт.

Ой киби фаррух юзунгнинг фурқати
Солди кўкда меҳри рахшон ичра ўт.

Неажаб кўргач юзунг Ферузнинг,
Оҳидин тушса гулистон ичра ўт.

●

Пайваста қоши шаклидур ул чашми жоду устина,
Бир чарғким ёзмиш қанот қасд айлаб оҳу устина.

Наззора қилғил орази узра хатиға ҳар замон,
Гар мавжи жавҳар кўрмасанг бир соф кўзгу устина.

Меҳримиз ўлмишмудур гулгун шафақ ичра ниҳон,
Киймиш ва ё гулранг тўн ул шўх гулрў устина.

Кўнглум нетонг сиймобдек ҳар лаҳза қилса изтироб-
Ким, ул юз ўтидин эриб сув бўлғуси сув устина.

Лайливашимнинг ишқида мажнунлиғим кўрган киши
Ҳолимға кулгулар қилур изҳор, кулгу устина.

Хатдурму рухсори уза ёхуд мусаххар қилғоли,
Чин мулкининг келмишмудур афвожи ҳинду устина.

Зулфи хатининг ҳажрида бошимға айларлар ҳужум,
Ғоятсиз андуҳу алам юз навъ қайғу устина.

Ёрду кун ўлди кўзларим оллида шоми тордек,
Айларга пинҳон юзларин чун ёзди гесу устина.

Ваҳ, найлайин Феруз, ул қотил ғазаб ёйин чекиб,
Мужгон ўқин тез етгали чин солмиш абрў устина.

Нашрга тайёрловчи: Гулсара **ИСМОИЛОВА**

ЛУҒАТ

Машом — бурун, димоғ; **мийно** — шиша, май шишаси; **қулқул** — лиммо-лим; **мул** — май, шароб; **афсар** — тож, жиға; **исор** — бағишлаш, инъом қилиш; **абкам** — соқов; **инфиол** — хижолат бўлиш, уялиш; **тулуъ** — чиқиш, хўрсиниш; **лаҳн** — овоз, куй, ашула; **ихфо** — махфий; **ғул** — дев; **сартосар** — бошдан-оёқ; **амн** — омонлик, тинчлик; **журм** — гуноҳ; жиноят; **фаррух** — гўзал, ёқимли, бахтиёр; **чарғ** — калхатга ўхшаш қуш; **афвож** — тўда, гуруҳ.

«Алишер Навоий ва Ҳусайн Бойқаро»

Мусаввир Неъмат ҚЎЗИБОЕВ

БОҚИЙ КИТОБ

«...КОН ЧИҚАРДИМ ТОШ ҚАЗИБ»

ЭСКИ ТУРКИЙ ТИЛДА ЯРАТИЛГАН салмоқли асарлар ҳақида гап кетганда дастлаб Юсуф Хос Ҳожибнинг (XI аср) «Қутадғу билиг», Аҳмад Югнакийнинг (XII аср) «Ҳибат ул-ҳақойиқ» ҳамда «Қисаси Рабғузий» ёдгорликлари тилга олинади.

Аввалги икки асар шеърий йўлда ёзилган бўлса, учинчи китоб асосан насрий йўл билан битилгандир. Бу улкан ёдгорлик илмий жиҳатдан шу қадар мукаммал, бадиий жиҳатдан шу қадар юксак дид билан яратилганки, муаллифни классик насримиз асосчиси, деб атасак арзийди.

«Қисаси Рабғузий» пайғамбарлар, азиз авлиёлар ва ҳакимлар тўғрисидаги қиссалар ва ҳикоятлар тўплами бўлиб, ҳижрий 710 йили (мелодий 1310 йил) Хоразмнинг Работўғуз мавзеси қозиси Носируддин Бурҳонуддин Рабғузий томонидан ёзилган.

Адиб бу улкан адабий-фалсафий асарини Мовароуннаҳрнинг мўғулий ҳукмдори Алоуддин Тармаширининг (1326-1334 йиллари ҳукмронлик қилган) ноиби, исломни қабул қилган амир Тўқбуғабек илтимоси ва ҳомийлигида яратди.

Тил жиҳатдан «Тафсир», «Хусрав ва Ширин», «Наҳж ул-Фародис», «Сирож ул-қулуб» обидаларига яқин турувчи «Қисаси Рабғузий» Ўрта Осиёда яшовчи туркий халқлар орасида «Қисас-ул-анбиё» номи билан машҳур бўлди, китобхонлар томонидан эъзозланди. Асар ўз даври ўқувчилари учун роман ва ҳикоялар ўрнини босувчи нафис адабиёт ёдгорлиги сифатида қайта-қайта кўчириб тарқатилди. Бугунги кунда «Қисаси Рабғузий»нинг энг қадимий, мўътабар нусхаларига эгамиз. Асарнинг XIV-XV асрларга оид қўлёзмалари Лондондаги Британия музейида, Ленинград ва Тошкент шаҳарларида сақланади.

Йигирманчи йилларда «Қисаси Рабғузий» ҳақида айрим илмий ишлар амалга оширилди, ундан олинган парчалар ўзбек адабиёти намунаси сифатида дарслик ва антологияларга киритилди. Аммо атеистик соҳада олиб борилган кейинги бир томонлама сиёсат туфайли «Қисаси Рабғузий» типидаги асарлар таъқибга учради. Тарихий-адабий асар сифатида ўрганиш зарарли деб топилган «Қисаси Рабғузий» фақат тил ёдгорлиги сифатида ўрганиб келинди.

Унинг тили В. В. Радлов, В. Томсен, П. М. Мелиоранский, С. Е. Малов, В. Л. Котвич, А. фон Габэн, Г. Рамстедт, А. Н. Кононов, П. Циме, Босим Аталай, А. Нажиб, Раҳмати Арат сингари атоқли ўрис, шўро ва хорижий туркийшунос олимлар томонидан тадқиқ этилган. «Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси» (Ғ. Абдураҳмонов, Ш. Шукуров), «Ўзбек адабий тили тарихи» (Б. Ўринбоев) ва бошқа тилшуносликка оид дарсликларда «Қисаси Рабғузий»дан юзлаб мисоллар келтирилган. Ў. Мирзакаримова 1969 йили «Қисаси Рабғузий»нинг морфологик хусусиятлари» мавзуида номзодлик диссертациясини (Ленинград нусхаси асосида) ёқлади. Шубҳа йўқки, «Қисаси Рабғузий»нинг тили тўғрисида ҳали махсус тадқиқотлар яратилади.

«От айланиб қозиғини топар» деганларидек, «Қисаси Рабғузий» Оврупода неча юз йиллар давомида сақлаб келинса-да (аввало сақлаганлари учун раҳмат), барибир ўз она-Ватанида қадр-қимматини топди: 1948 йили машҳур матншунос К. Гронбек «Қисаси Рабғузий» Лондон нусхасининг факсимилесини Копенгагенда нашр эттиради. Факсимиленинг бир нусхаси ўзбек олимлари томонидан Тошкентга олиб келинди. Шу асосида 1990 йили «Қисаси Рабғузий»нинг биринчи китоби «Ёзувчи» нашриётида босилиб чиқди. Китобни ҳозирги алифбомизда ЎзФА мухбир аъзоси, профессор Эргаш Фозилов, филология фанлари номзодлари Абдулло Юнусов, Ҳамидулло Дадабоев нашрга тайёрлашиб, сўзбоши ва луғатлар билан таъминлаганлар. Оятлар, ҳадислар ва арабий шеърларни ҳозирги ўзбек тилига таниқли дин ва жамоат арбоби, филология фанлари номзоди Юсуфжон Шокиров таржима қилганлар.

«Қисаси Рабғузий»нинг айни кунларда нашр қилиниши ўзбек халқи учун икки улуғ неъматни бахшида этди — биринчидан, халқимиз ислом дини ва исломий тасаввуф моҳиятини она тилида тўлароқ тушуниб олиш имконига эга бўлди, иккинчидан, тилимиз асл табиатидан узоқлашиб, таржима тили услубига эргашиб бораётган бир пайтда унинг асл қиёфасини ўзида акс эттирган бебаҳо дастур қўлимизга тегди.

Машҳур туркolog С. Е. Малов ўзининг «Қадимги туркий ёзма ёдгорликлар» (1951) асарида Рабғузий қиссалари ҳақида шундай ёзган эди: «Бу «тарих» лўнда, аниқ ва яхши тил билан ёзилган. Унинг тарихий-адабий ҳолати ва аҳамиятини ўрганиш деярли бошланмаган... Буларнинг барчаси, умид қиламанки, ёдгорликни фақат тил жиҳатдан эмас, шу билан бирга тарихий-адабий жиҳатдан ҳам ўрганмоғимиз зарурлигини кўрсатади».

Орадан қирқ йил ўтган бўлса-да, юқоридаги фикрларни айнан такрорлашга тўғри келади. Чунки адабиётшунослигимизда Н. Маллаев, А. Ҳайитметов ва Т. Ғафуржонованинг «Қисаси Рабғузий» тўғрисидаги обзор тарзидаги мақолаларидан ташқари махсус тадқиқот олиб борилган эмас. Уларнинг таъкидлашича «Қисаси Рабғузий» ғоявий етуклиги, бадиий юксаклиги, ижтимоий масалаларни кўтариб чиқиши жиҳатидан ўзбек халқ достонларининг энг сараси билан ҳам беллаша олади. Афсуски, бу асар тўғрисида танқидий фикр айтилмагани ҳолда, уни атрофлича ўрганишга ҳеч кимнинг юраги бетламади. Бунинг сабаблари равшан, албатта.

Маълумки, «Қуръон»да ўтмиш пайғамбарларининг ҳаёти, уларнинг ўз даврида тутган ўрни, ижтимоий-маиший муаммоларга муносабати, ғайриинсоний хатти-ҳаракатларини бартараф этиш учун олиб борган курашлари ҳикоя қилинган. «Одамийлар йиғраги» — Муҳаммад расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга келган ваҳийларда оллоҳнинг ягоналиги, қудратли ва беҳожатлиги, қаҳҳорлиги ва раззоқлигини тарғиб этган ҳамда бу йўл билан кишилик жамиятида илдиз отган ёвузлик, бидъат, хурофотларга қарши курашган пайғамбарларнинг аъмоли, шамоил ва мақомотлари бир тартибда келмаган, балки маълум бир воқеа-ҳодиса моҳиятини тушунтириб беришда уларнинг ҳаёти билан боғлиқ воқеаларга мурожаат қилинган, (бундан Юсуф алайҳис-салом қиссаси мустасно).

ШУ БОИС ПАЙҒАМБАР вафотидан кейин китобат қилинган «Қуръон»ни халққа тушунтириш заруриятн туфайли тафсир ва шарҳлар вужудга келди. Бора-бора бу тафсир ва шарҳлар натижаси ўлароқ, мустақил қиссалар пайдо бўлди. Қиссалар Муҳаммад пайғамбар ва унинг саҳобалари ҳаётига доир асарлар билан бойитилди. Ҳалифа Али ибн Абу Толиб разияллоҳу анҳу даврида яшаган Ҳасан Басрий, Абулҳасан ал Кисоий (X аср), Исҳоқ Нишопурий (XI аср) каби адибларнинг анбиёлар тўғрисидаги қиссалари шундай асарлар жумласига киради. Бу асарлар шунчаки пайғамбарлар шахсини тарғиб этувчи асарлар эмас, амалий ва назарий тасаввуфни тарғиб қилувчи маърифий-дидактик асарлардир. Адабий, форсий тасаввуф ривожланиб энг юқори чўққига кўтарилган, туркий тасаввуф адабиёти етуклик палласига кириб бораётган бир даврда Носируддин Рабғузий «Қисаси Рабғузий» асарини яратди. У ўз даврининг илғор зиёлиси бўлиб, араб, форс тилларини ва она тилини пухта эгаллаб, юзларча китоблардан ижодий фойдаланган ҳолда муҳташам бир асар мерос қолдирдики, бу ёдгорлик жаҳон адабиётининг дурдоналаридан бири деб тан олинган. Ўз асарининг баҳосини, авлодлар учун улуғ аҳамиятини чуқур ҳис этган адиб чеккан машаққатлари беҳуда кетмаяжагини фахр билан таъкидлаган эди:

Боғ қубордим тол йиғочлиғ ёш ябурғоқ тол, чечак,
Емиши (меваси) ҳикмат, фазойил, оят, ахбор юлдузи
Қон қуриттим, жон қуворттим, кон чиқардим тош қазиб,
Соф қизил олтин сачақлаб безадим бу ер юзи.

Исломий тасаввуф бир неча мазҳабларга, тармоқларга бўлингани барчага маълум. Аммо уларнинг тарғиб ва ташвиқот йўсини муштарак бўлиб, бунда доимо икки: назарий ва амалий йўлдан фойдаланилган.

Мутасаввуфлар **ишқи илоҳий, шариат, тариқат, маърифат ва муҳаббат, фано, риёзат, футувват, мурувват, фиросат, ваъра, жувонмардликка** оид асарларини фалсафий-мажозий, имо-ишора, рамз йўли билан битганлар. Буни назарий тасаввур дейиш мумкин. Шу соҳанинг ровийлари, зокирлари эса авлиё ва машойихларнинг феъл-атвори, ҳолот ва шамойили, ижтимоий фаолияти, шахсий ибрати тўғрисида ҳикоят, ривоят, нақл ва зикрлар яратиб, бу билан ўз тасаввуфий ғояларини илгари сурганлар. Бундай асарларни шартли равишда амалий тасаввуфий асарлар, дейиш мумкин. Рабғузий қиссалари ҳам амалий тасаввуфий асарлар сирасига киради.

Муаллиф бирор ўринда ҳам тасаввуф назариясига оид мулоҳазани келтирмайди, аммо диққат билан ўқилса, ҳар бир ҳикоят ва қиссада маълум бир тасаввуфий ғоянинг назарий асосини топиш мумкин. Масалан, Довуд алайҳис-салом қиссаси табба мақомидан, Аюб алайҳис-салом қиссаси сабр мақомидан сабоқ беради. Иброҳим ва Мусо алайҳис-салом қиссалари тавҳид илмининг амалий намунасидир. Исо алайҳис-салом ҳақидаги ҳикоятлар тақво ҳамда парҳезкорлик илмидан, Луқмон ҳақидаги ҳикоятлар амонат фалсафасидан баҳс юритади.

Юсуф алайҳис-салом ва Муҳаммад расулуллоҳ қиссалари жувонмардлик илмининг зоҳирий кўринишидир. Агар биз «Қисаси Рабғузий»ни тасаввуф таълимотининг таркибий қисмлари асосида баҳолай олсак, асар қатидан бадиий адабиётнинг асл мақсади бўлган инсонпарварлик, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, ҳақиқат учун курашиш, дўстлик, тинч тотувлик, меҳрибонлик, раҳм-шафқат, камтарлик, ҳалоллик, табиатни эъзозлаш ва севиш ғоялари билан ҳамоҳанг ғояларни осон топа оламиз. Тасаввуф таълимотича, жамиятдаги иллатларнинг барча сабабчиси кишиларнинг мол-мулк, пурбаҳо эгин-либос, амал-мартабага интилиш ва уни қўлга киритиш учун ноинсоний йўллардан фойдаланишдир. Киши қанчалик кўп шу нарсалардан ўзини холис эта олса, тасаввуф аҳлига шунчалик яқин бўлади.

Алишер Навоий ўзининг «Насоим ул-муҳаббат мин шамойим-ул футувват» асарида пайғамбар маънавий меросининг ворислари бўлган авлиё ва шайхлар феъл-атвори, муомаласи, туриш-турмуши тўғрисида батафсил маълумот беради. Агар ўша хулқномалар билан «Қисаси Рабғузий» асарида келтирилган **пайғамбар саҳобалари фазилатлари** солиштирилса, ажиб бир ўхшашлик кўзга ташланади.

БУТУН ИСЛОМ ОЛАМИДА ахлоқий тарбия пайғамбар «ҳадис»лари асосида олиб борилади. Рабғузий ҳам китоб бошида пайғамбарни «анбиёлар қадаши ва асфиёлар қидваси» — набилар қариндоши ва сўфийлар пешвоси, деб атайди. Шунга кўра тасаввуф таълимоти асосчиси Муҳаммад пайғамбардир. Бизнингча, бу тарихий ҳақиқатни тан олиш пайти аллақачон етган. Шундай қилиб биз бундан буён «Қисаси Рабғузий»ни диний ва дунёвий асарлар тўплами сифатида эмас, балки адабий-тарихий асар сифатида тадқиқ этиш тарафдоримиз.

Ёдгорликдаги асарларни эса қуйидагича туркумлаш ўринлидир.

1. Афсоналар (Ерда ҳаётнинг пайдо бўлиши, Одам Ато ва Момо Ҳаво, дев-парилар, учар отлар ҳақидаги қисса ва ҳикоятлар).

2. Китобий-адабий асарлар («Қуръон»да ҳикоя қилинган қиссалар асосида яратилган асарлар).

3. Тарихий асарлар (Искандар, Абдулмуталлиб, Муҳаммад ибн Абдуллоҳ, пайғамбарнинг тўрт эши — чорёрлар, Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн тўғрисидаги қисса ва ҳикоятлар).

Шу фикрга суяниб айтадиган бўлсак, «Қисаси Рабғузий»нинг биринчи китобидан афсоналар ва китобий-адабий асарларнинг катта бир қисми ўрин олган. Бу асарларнинг энг салмоқлиси ва энг гўзали, шубҳасиз, «Қиссаи Юсуф Сиддиқ алайҳис-салом»дир. Рабғузийнинг моҳир носир, истеъдодли шоир эканлигини кўрсатувчи бу қисса чинакам одамийлик ва муҳаббат қўшиғидир. Унда халқимизнинг кўпгина мақол ва маталлари ҳам ўз аксини топган.

Китоб фақат тил тарихи, адабиёт тарихи ва дин тарихи ихлосмандлари учунгина эмас, балки этнография, жўғрофия, ботаника, фалсафа, тиббиёт ва бошқа фан мутахассислари, мухлислари учун ҳам қимматлидир.

Эргаш Фозилов таъкидлаб ўтганидек, «Табиийки, асар тилида мавжуд бўлган сўзларнинг айримлари бугунги китобхон учун тушунарсиз бўлиб қолган. Вақт ўтиши, турли ижтимоий-сиёсий воқеаларнинг содир бўлиши натижасида баъзи сўзлар ўз умрини яшаб бўлган ва истеъмолдан чиқиб кетган. Шу билан бир қаторда ҳаёт синовларига бардош берган ва бугунги кунда ҳам тилимизда фаол қўлланаётган жуда кўп сўзлар Рабғузий ёзиб қолдирган бебаҳо дурдонанинг ҳар бир сатрида учрайди».

Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиб, тилимиз бойлигидан кенгроқ фойдаланиш зарурияти сезилиб турган бир шароитда «Қисаси Рабғузий» ҳам кўмакка келганлиги катта воқеадир. Унда учрайдиган минглаб асл туркий сўзлар бугунги кундаги кўпгина ғайритуркий сўзлар ўрнига истеъмолга киритилса, ҳозирги адабий тилимиз янада тозаланади. Шу билан бирга бу китоб ёш авлоднинг тилимиз тарихини ўрганиш учун катта амалий мактаб вазифасини бажаради. Ўқувчи қиссалардаги ҳар бир сўз маъносини билиш учун ҳар қадамда луғатга қараши шарт эмас, чунки содда ва лўнда, жимжимадор услубдан холи тилда битилган воқеалар мантиқи ўша жойнинг ўзида унга нотаниш сўзнинг (туркий сўзлар кўзда тутилмоқда) маъносини тахминан ҳам топиб олиш имконини беради.

Бу жиҳатдан асарнинг мутолааси чанқоқ тилсевар талаба учун ғоят ҳузурбахш ва кўнгилли бўлиши, шубҳасиз. Маълумки, эски ўзбек ёзувидаги классик матнни ҳозирги алифбомизга табдил қилиш, нашрга тайёрлаш осон эмас. Бунинг учун кишида шу соҳа бўйича чуқур билим, нозик фаросатдан ташқари, шу ишга чексиз меҳр-эътиқод, ирода ва жасорат керак. Китоб ноширлари ана шундай сифатга эга бўлган тилимиз ва маданиятимиз жонкуярларидандир. Қийин ва масъулиятли ишда айрим жузъий камчиликлар бўлиши, табиий. «Қисаси Рабғузий» нашрида, масалан, баъзи шеърларда тиниш белгилари ўрнида ишлатилмаган. Мулоқотлар ҳам ҳозирги имло тартиботлари асосида берилмаган. Ҳолбуки, асарга бирор сўз қўшмаган ҳолда тиниш белгиларидан усталик билан фойдаланса бўларди. Айрим лирик чекинишлар, киритмалар қавс ичига олингани маъқул эди.

РАБҒУЗИЙ АСАРЛАРИДА арабий сўз ва иборалар иложи борича туркийлаштириб берилади. Шу билан бирга, айрим сарлавҳаларда форсий изофадан ҳам фойдаланади. Бироқ ноширлар бунга аҳамият бермаганлар:

«Ривоят. Шайх Басрий раҳматуллоҳ. Юсуф қузуғға кирмишда етти ёшлиғ эрди» (107-бет). Бизнингча, бу гап қуйидагича бўлиши керак: «Ривояти Шайх Басрий раҳматуллоҳ...».

Бундай ҳол бошқа бир ўринда ҳам учрайди: «Байт. Баҳорийёт. Мавлоно Носируддин Рабғузий» (103-бет).

Аксинча: «Байт, Баҳориёти Мавлоно Носируддин Рабғузий» — «Мавлоно Носируддин Рабғузийнинг баҳориёти» тарзида берилса, мантиқан тўғрироқ бўлар эди. Ўйлаймизки, бу каби жузъий камчиликлар асарнинг умумий фазилатлари олдида катта нуқсон ҳисобланмайди. Умид қиламизки, асарнинг иккинчи китобини ҳам тез кунлар ичида ўқиш бахтига муяссар бўламиз. Хулоса қилиб айтганда, китоб ноширларининг халқимиз маънавий дунёсини бойитиш йўлидаги эзгу жиҳодлари фақат раҳматга лойиқ, зеро, Рабғузий ёзганидек:

Қамуғ йиғналар тўн тикар, киздурур,
Яна ўзи кўрсанг, яланғоч қолур,
Чироғма улашу куяр, ўртанур,
Азниларга кўрсанг, ёруғлуқ берур.

Икром ОСТОНАҚУЛОВ,
Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтининг аспиранти

ШУ ЙИЛНИНГ 25—27 ИЮНЬ КУНЛАРИ ТОШКЕНТДА «АЛЛА ИЖРОЧИЛАРИНИНГ ЖУМҲУРИЯТ КЎРИК ТАНЛОВИ» БЎЛИБ ЎТДИ

АРСЛОН ЁТАР ҲАР БИР ЮРАК ИЧИНДА

Тонг...
Олтин бешикда ойдек
балқиб ётади гўдак.
Тонг...
Кумуш бешикда кундек
ёғдуланиб ётади гўдак.

Кокилларининг ярми олтин сувида, ярми кумуш сувида қотирилган келинчак қўш бешикни тебратади: бири олтин, бири кумуш бешикни. Бир ўғилни, бир қизни... Бешик тебранганда кўзмунчоқлар оҳиста шиқирлайди, қалампирмунчоқнинг ёқимли ҳиди ҳавони тутади... Гўдакларнинг жажжи ёстиқчалари тагига қўйилган Қуръоннинг сеҳрли оятлари гўдакка умр сўрайди. Кейин унга онанинг муножоти — қадимий АЛЛА омухта бўлиб кетади...

Асрлар оша бу кўҳна ва навқирон дунё — она қўш бешигини шу тахлит бедор тебратиб келади...

Алла айтай, тонг палла-ё, алла,
Боринг менга далда болам, алла.
Отангга суянч бўлгин, алла,
Дунёга таянч бўлгин, алла.
Шамол ўйнар эшикда-ё, алла,
Дунё ётар бешикда-ё, алла...

Аллалар, сеҳрли мунглар тўхтовсиз ҳавони тўлдириб оқаверади. Муқаддас маскан — пирхона, чиллахона — Абулқосим мадрасаси сукутга чўмиб, бу аллаларни тинглайверади. Қадимий аллалари билан Андижон, Фарғона, Қашқадарё — ўн икки вилоят сел қилади борлиқни... Бизнинг дунё икир-чикирларидан, ташвишларидан қартаяёзган юрагимизга ўша қадрдон, унутилаёзган эпкин яна урилади. Тош қотаёзган дийдаларимизни юмшатади, алла айтишга қовушмай қолган тилимиздаги кўзга кўринмас тугунларни бир зарб билан ечиб юборади...

Мен уч кун ана шу сеҳрга ошно бўлдим...

Мен уч кун алланинг сеҳрли қанотларидан яна ўзлигимга қайтдим ва ўзимни кўпроқ танидим.

Мен уч кун бу кўҳна Туроннинг қадимий аллалари ҳали тирик ва у жуда қудратли эканлигига имон келтирдим...

Жумҳуриятимизда етмиш йил мобайнида биринчи марта ташкил этилган ва «Алла ижрочиларининг жумҳурият кўрик-танлови» деб номланган бу тадбирнинг илк қадамиёқ юракларда ухлаб ётган дунёларни уйғотиб юборганлигининг гувоҳи бўлдим. Фариштадек онахонлар, навниҳол келинчаклар, қора-қура болакайлар чўғдек безатилган бешик атрофида парвона бўлиб, чақалоқ устидан сочқилар сочади. Бешик устларига урилиб, жиринглаб тупроққа тушаётган тангалар фарзанднинг бир умр хор-зор бўлмаслигини табиатдан тилайди. Ширинликлар — умри ғамга шерик бўлмасин деб, ният қилади. Минг дардга даво исириқнинг ёқимли бўйи бир зум ҳаммани элтади: бола соғлом бўлсин, дейди момолар. Кўзтуморлар гўдакни ёмон назарлардан асрайман, деб, масрур тебранади. Эй, дунёга чирқираб келган жажжи ҳукмрон! Сенинг эсон-омон, тўрт кўз тугал ўсишингни истаб, пойингга тўкилади бу дунёнинг неъматлари...

— Оҳ, болажоним, — дейдилар онам. — Мен бир аллалар айтардим, бир аллалар айтардим. Тошни ҳам мум қилиб эритиб юборарди, мен айтган аллалар...

Мен эса онамнинг аллаларини ҳали ҳанузгача мунгли қўшиқ деяверaман... Ўша аллалар орқали бири урушда, бири қуришда ажалидан беш кун бурун хазон бўлган тоғаларим қисматини англаганман. Ўша аллалар орқали уч ёшида онадан етим қолиб, бегона нигоҳларнинг миннатли юкини кўтарган онам изтиробларини тушуниб етганман.

Бугун эса Қашқадарё вилоятининг Китоб жамоасидан келган, Афғонистонда дўстини йўқотган йигит алласидаги мунг юракларни зир титратади:

Ёмон бўлди, ёмон бўлди,
Ажалки, беомон бўлди.
Юртинг уруш майдон бўлди,
Кундуз қуёш кулмай қўйди,
Отангдан хат келмай қўйди,
Ухлаёлсанг ухла, болам.
Турди отанг, ётди отанг,
Душманга ўқ отди отанг.
Қора қонга ботди отанг,
Ухлаёлсанг, ухла болам.
Ғаним пойлар эшигингдан,
Жоним пойлар эшигингдан,
Илон ўйнар бешигингда,
Ухлаёлсанг, ухла болам...

Жумҳуриятимизнинг 12 вилоятидан 13 жамоадан келган 350 дан зиёд алла жонкуярлари халқимиз кўксидаги армонларига ўз чиқишлари билан бироз малҳам қўйгандай бўлди.

Қашқадарё вилоятининг ўзига хос аллалари, Фарғонанинг инсон руҳини таскинга мойил қилувчи чиқишлари — ҳакамлар томонидан бир овоз билан биринчи ўринга лойиқ деб кўрсатилди. Биринчи даражали диплом ва совғалар топширилди. Хоразмнинг шўх, сеҳрли лапарлари, аллалари, Самарқанд ва Андижоннинг камалакдай миллий оҳанглари ушбу танловда иккинчи ўринга муносиб деб топилди.

Бухоро, Қорақалпоғистон Мухтор жумҳурияти, Андижон коллективларининг чиқишлари, пойтахт Тошкентнинг ажиб тайёргарликлари учун учинчи ўрин белгиланди.

Гуллар, қарсаклар остида чўғдек қизарган чеҳралардаги мамнуният ифодаси менга ҳам юқади. Биз унутилди, йўқолиб кетди, деб ўзимизча ҳукм чиқариб юрган гавҳарларимизни халқ кўз қорачиғидек асраб юрганлигига болалардек қувонаман. Чунки, йиллар мобайнида оналаримиз деярли алла айтишни унутиб қўйишган эди. Биз шу пайтгача чирқираб йиғлаётган гўдак онаси эмас, кўпроқ бувиси олганда нега тинчиб қолиши ҳақида чуқурроқ ўйлаб кўрмаган эканмиз. Энди ўйлаб кўрсам, бу бағри дарё онахонларимиздан алла иси — ўша қадимий ва гўзал қўшиқ иси келиб тураркан. Мадрасада танлов давом этаётганда Тошкент шаҳри, Ғафур Ғулом тумани маданият уйи коллективининг чиқишидаги бир ҳолат диққатимни жалб этди. 36 неваранинг бувиси 11 кунлик чақалоғи — Рихсинисани бешикка белаб, ёнидаги аёллар унга қўшилиб алла айтаётганларида осмонда учиб юрган қалдирғочлар беихтиёр пастладилар. Улардан бири яна ҳам пастроққа шўнғиб, бешикка яқинлашиб учиб кетди...

Ўша куни уйга борибман ҳам кўз ўнгимда алла куйига монанд чаппар ураётган қалдирғоч... Ва яна Қорақалпоғистоннинг Чимбой жамоасидан келган Ўразимбетова Гулойимнинг:

Ҳай-ю, ҳай-ю, оппоғим-ай,
Қизлар кийсин қалпоғинг-ай, —

деб булбулларни ҳам ҳайратга солувчи шикаста овозда алла айтиши...

Халқимизда алла эшитган бола ўғри ёки жиноятчи бўлмайди деган сўз юради. Хуш ва нохуш хабарлар билан тўлиб-тошган ҳаётимиз ҳақида ўйлаб, кўпинча айтилмай қўйилган аллалар учун қасосмикан, бу кўргиликлар деб ўйлаб қоламан...

Ўша танловда эркак ижрочилардан бири қўлида дўмбира билан куйлаб, гўдак шаънига латиф ва жасур сўзлар айтди. «Арслон ётар ҳар бир юрак ичинда», — деб куйлади қўшиқ. Бир парча мурғакка арслон юрагини тилади у. Бу самимий, сеҳрли тилак мадраса деворларига куй бўлиб, алла қанотидаги истак бўлиб сингди. Аёл — она муножотининг танлови бу қутлуғ даргоҳда бошланиб, давом этиши, нигоҳлар кўригидан ўтишининг ўзи ҳам рамзийдай туюлди менга... «Боболаримизнинг тоза руҳи сени ҳамиша қўлласин, она қўшиқ, — деб беихтиёр ният қилдим мен. Сира завол кўрмагин. Уйқудан уйғонганинг рост бўлсин. Сен тирик экансан, келажак авлод руҳиятидан кўнглимиз тўқ бўлади».

Танлов баҳона, жумҳуриятимиз ойнажаҳонида атиги уч марта берилиб, кейин негадир йўқ бўлиб кетган алла кўрсатуви ёдимга тушди. Мени ҳайратга солгани, кўрсатув учун белгиланган вақтнинг кундузги соат 11 ва 16 лиги эди. «Қизиқ, кундузи ким алла тинглаб, уни эшита олади», — деб ўйлаган эдим ўшанда. Аммо бугун эса бу танлов кўрик радио, ойнажаҳон кўрсатув ва эшиттириш ленталарига катта меҳр билан муҳрланаётганлиги — вақтли матбуотимиз вакилларининг ўша ерда ҳаяжондан кўзлари чарақлаб юришлари биз ўзлигимизга теранроқ қайтаётганимиздан дарак бериб турибди.

Совриндорларга берилган пулли қимматбаҳо совғалар билан бир қаторда, жойнамозлар ҳам туҳфа этилди. Энг муҳими, танлов кўриги иштирокчиларининг етмиш фойизи Тошкентни биринчи марта кўрдилар. Олис қишлоқлардан қалбида аллани ардоқлаб келган фидойилар ўзлари билан бир олам таассурот олиб кетадиган бўлдилар.

Ушбу кўрик танлов мутасаддилари бўлмиш Ўзбекистон Маданият вазирлигининг халқ ижоди ва маданият маркази фидойилари Деҳқонбой Ҳусанов, Ўткир Тоҳиров ва бошқалар, ҳакам аъзолари бу ишни халқ юрагидаги эзгуликларни рўёбга чиқариш йўлидаги илк уринишлар, деб атадилар...

Яна хаёлларда эртакларга қайтаман; кокилларининг ярми олтин сувида, ярми кумуш сувида қотирилган келинчак бир алла айтади, бир алла айтади. Унинг қўш тилло бешикларида эса бир қучоқ бўлиб, ой ва қуёшни хижолат қилиб, кўзларида юлдуз порлаган гўдаклар ётади...

Шарифа САЛИМОВА

СУРАТДА: Алла ижрочиларининг жумҳурият кўрик танлови иштирокчилари
С. МАҲКАМОВ суратга олган

«АМИР ТЕМУРНИ КИМ ЎЙНАЙДИ?»

Акс садо

Аҳмад Алиевнинг мазкур мақолада юритган фикр-мулоҳазаларига тўлиқ қўшиламан. Ҳақиқатан ҳам, киночиларимиз тарихий ўтмиш ҳақида, ҳатто энг қадимги тарих ёки яқин ўтмиш ҳақида бирор фильм яратадиган бўлсалар, воқелик ҳақида тўла ва тўғри тасаввурга эга бўлмай туриб иш бошлайверадилар. Фильмни муҳокама қилганда кино соҳасининг олимлари, мутахассислари четда қолиб, ўзгалар қатнашади. Қарабсизки, савияси бўш фильмлар ҳам экранга йўл олади-қўяди. Эртасига рўзнома-ойномаларда ўша фильм, унинг муаллифи, режиссёри, артисти, композитори-ю, рассомини кўкка кўтарадиган тақризлар босилади. Ҳақиқий олим, ёзувчи, чинакам санъаткорларимиз бундай ҳақсизликлардан жуда тўйган. Бунга Аҳмад Алиев келтирган далиллар — машҳур ёзувчи, олим Ойбекнинг «Қутлуғ қон» романини кинога айлантириш бобидаги ишларга бўлган муносабати фикримиз далилидир. Бунинг устига, мазкур кинофильм ҳақидаги тақриз-чи?! «Ўтган кунлар» фильми тўғрисида бундан 23 йил илгари ёзилган тақриз билан, Аҳмад Алиевнинг киностудия раҳбарларига, бадиий кенгаш аъзоларига ёзган хатига мен бефарқ қаролмайман. Бундай масалаларга бирор тарихчигина эмас, илм-фан, санъат, ўз халқи маданияти, тарихи, тақдирига бефарқ қаролмайдиган ҳар қандай оддий киши томошабин бўлиб турмаса керак, деб ўйлайман. Чунки бу виждон иши, имон иши...

«Амир Темурни ким ўйнайди?» мақоласи менинг эсимга яна бир воқеани туширди. Бундан бир неча йиллар илгари «Ўзбекфильм» яратган бир кинофильмда машҳур тарихий шахс Турор Рисқуловни ўтакетган миллатчи қилиб кўрсатилган эди. Мен бу шахс тарихий фаолиятини яхши билардим, у шарқ халқлари тақдири, келажаги, бахт-саодатига ишонган, бутун ҳаётини халқ учун бағишлаган софдил, ҳалол бир инсон эди. Турор Рисқулов шахси бузиб талқин этилган фильмни кўришим билан Малик Қаюмовга телефон қилиб ўз мулоҳазаларимни билдирган эдим. Менга студия директорига учрашиб, сценарийни ўқиб кўришни тавсия қилишди, афсуски, турли тўсиқлар туфайли бу эътирозларим оқибатсиз қолиб кетди.

Амир Темур ва унинг фаолияти ҳақида санъат асари яратиш чакана иш эмас. Жаҳон миқёсида муҳим бурилиш ясаган буюк бир сиймонинг фаолиятини бадиий асарда акс эттириш бутун Ўрта Осиё, ҳатто жаҳон халқлари тарихи нуқтаи назаридан қараладиган ғоят масъулиятли ва ғоят буюк бир иш. Бунга тарихчилар, шарқшунослар, ёзувчилар, кенг жамоатчилик вакилларини жалб қилиш, улар иштирокида сценарийни муҳокама қилиш зарур.

Мақола муаллифи яна бир муҳим масала — Амир Темур ролини кимга топширишни кўтарган. Инқилобдан кейинги ўтган бутун йилларимиз давомида Темур ролига лойиқ бирор ўзбек артисти йўқ дейиш театр ва кино санъатимиз тарихига туҳмат бўлур эди. Мақола муаллифининг бу борадаги фикрларини қўллаб-қувватлайман.

«Ўтган кунлар», «Қутлуғ қон» сингари тарихий мавзудаги романлар асосида ишланадиган кинофильмларнинг сценарийлари муҳокамасига тарихчи, ўша давр адабиёти тарихи соҳасида узоқ йиллар ишлаб маълум тажриба, малака ҳосил қилган адабиётшунос олимларни жалб этиш мақсадга мувофиқ бўлур эди.

Мақолада таъкидлаб ўтилганидай, Али Ҳамроевнинг Амир Темур ўзбек эмас, барлос уруғидан, уни ким ўйнаса, бўлаверади, деган фикри режиссёримизнинг ўзбек халқи тарихидан бутунлай бехабарлигини кўрсатади. Биз Али Ҳамроевнинг сценарий ёзишига қарши эмасмиз, аммо уни ёзишдан аввал Темур даври тарихи, шахси, уруғи, аймоғи, фаолиятини чуқур ўргансин, бу ҳақда иложи борича кенгроқ тушунча ҳосил қилсин. Иморат солиш учун ҳам олдин пойдевори тикланади-ку, ахир!

Хулоса қилиб айтмоқчиманки, кинофильмда Амир Темур ҳаётига оид ҳар қандай воқеа-ҳодисани кўрсатиш мумкин, аммо уларнинг бирортаси ҳам Темурдек буюк бобомиз шаънини, жаҳон миқёсида обрў-эътибор қозонган, дунё тан олган ҳақиқий саркардамиз шахсини камситишга олиб келмасин.

Мавлон НАЗАРОВ,
тарих фанлари доктори,
профессор

УМИДЛАРНИНГ ЯШИЛ ЯПРОҒИ

Илк қадам

Яхшиямки, дунёда қуёш бор. Яхшиямки қуёшнинг заррин нурларидан эшилган ҳароратли ришта замину осмон ўртасида робитаи дилкушолик азмида собит. Не бахтки, дунёда сўз деган қудрат, наво деган саодат ва ранг аталмиш соҳир мўъжиза устивор. Агар инсон табиатнинг мана шу уч неъматидан бебаҳра қолса борми? Унда одамзотнинг тириклигию, кечмиш-кечирмиши қабоҳат ва жаҳолатнинг мубҳам деворлари орасида абадий занглаб ётавериши шубҳасиз.

Биз тилга олган уч буюк неъмат ичра, тасвирий санъатнинг, яъни ранг соҳирлигининг, жозибасининг ўрни алоҳида қиймат касб этади. Зеро, мусаввирлар нигоҳи оддий кишиларникидан қамровлироқ, эҳтирослироқ бўлади. Иқтидорли мусаввир Гулнора Раҳмонова ижоди билан яқиндан танишган ҳар бир нафосат шайдосининг қалбини ана шундай самимий туйғулар чулғаб олиши табиий. Боиси Гулнора чизган суратларда, йирик полотноларда, пейзаж ва график тасвирларда ажиб бир фалсафа, руҳий тиниқлик, маънавий бокиралик барқ уриб туради

Унинг ижодий парвозини белгилаб берган асарларидан бири суюкли адиб Абдулла Қодирий ёди билан суғорилган «Ўтган кунлар» мутолааси» суратидир. Унда ифодаланган аёлларга разм солинса, бирининг кўзларида ҳасрат ёшлари маржон каби ялтирайди, иккинчи жувон эса асабийлик исканжасида дастрўмолини беихтиёр тишларига босади. Устунга суянган қизалоқнинг нигоҳида ботиний исён, яширин мунг бор. Субҳидам бўлишига қарамай, пир-пир ёниб турган чироқ... Мовий, зумрад ранглар... Чизгиларнинг оҳангдорлиги, рангларнинг уйғунлиги асар қаҳрамонларининг комил сиймоларига табиий жозиба ато этади. Суратга тикилиб қараган кишини аллақандай илоҳий ҳислар чулғаб олади. Гўё Гулнора Раҳмонова мазкур асари орқали нафақат бадиий асар руҳини, балки асар тақдирию адиб қисматини ҳам очиб бергандай таассурот қолади.

Шунингдек, у чизган «Ҳалима Худойбердиева», «Зулфия Мўминова», «Шоир Усмон Азимов», «Комил Жумаев», «Ўлжас Сулаймонов»ларнинг суратлари алоҳида эътиборга сазовор.

Шубҳасиз, ҳеч бир асар ўз-ўзидан яралиб қолмайди. Ижодкор билан суҳбатлашар эканман, бунга яна бир карра ишондим.

— **Биринчи асарингизнинг эълон қилиниши тарихини гапириб берсангиз?**

— Бадиий билим юртини тугатиб 1977 йилда ҳозирги М. Уйғур номидаги Санъат олийгоҳига ўқишга кирдим. Ўша йили «Баҳор» концерт залида Тожикистон, Ўзбекистон ва Қозоғистон жумҳуриятлари махсус тўрт йиллик рассомлик мактабини тамомлаганларнинг диплом иши кўргазмаси очиладиган бўлди. Биринчи ишларим ана шу кўргазмада намойиш этилган.

Кейин олийгоҳда учинчи курсда ўқиб юрганимизда Россия ва Болтиқбўйи жумҳуриятлари талабаларининг кўргазмасига тўртта асаримни олишди. Кўргазма «Илҳом» клубида бўлди. Суратлар ярим метрдан катта эмас эди, дафтар варағидан сал каттароқ, ўзим ҳам жуда яхши кўрадиган суратимни тўғри кўргазмадан ўғирлаб кетишди. Демак, кимдир жуда ёқтирибди, асарларни қайтариб берилаётганда кечирим сўрашди. Бироқ мен хурсанд эдим. Ўзимга ишончим ўсаётганди.

— **Ижодхонангиз борми?**

— Кўпдан буён Рассомлар уюшмасига бормайман. Кўплаб кўргазмаларда қатнашишимга қарамай, икки-уч йил уюшмага аъзо қилишмади. Уюшма аъзосининг бўёқ сотиб олиш, ромлар буюртма қилиш имконияти бор. Менинг шахсий ижодхонам йўқ. Лекин нимадир яратмасам яшай олмайман.

Энди ёзяпман. Шунинг учун ёзяпманки, мен ёзмоқчи бўлган нарсаларни, имоним комил, мен ёзмасам, ким ҳам ёзарди? Чунки тасвирий санъатга қўл уриб қийналган ёшлар фожиасини ҳеч ким мендек ичида юриб кузатган эмас.

Аммо бўёқлар эркин сотиладиган кун келса, ҳамма нарсани йиғиштириб тасвирий санъатга қайтаман.

— **Устозларингиз тўғрисида ҳам сўзлаб берсангиз...**

— Раҳим Аҳмедовдан, Баҳодир Жалоловдан таълим олганман. Баҳодир Жалоловнинг, баъзи бир маслаҳатлари бир умрлик сабоқ бўлган. Аммо биринчи бўлиб рангтасвирни ўргатган устозим Абдулҳақ Абдуллаев, мустақил ижодга ўтганда эса фақат Алишер Мирзаевнинг маслаҳатларига амал қиламан.

— **Ҳаётингизда рўй берган энг бахтли дамлар қайсию, энг бахтсиз кун қайси?**

— Ҳаётимда энг бахтли дам фарзандим туғилган кун бўлган, эндигилари невараларимнинг туғилган кунлари бўлади. Энг бахтсиз куним мўъжазгина ижодхонамни тортиб олишган кунлари.

— **Гулнора опа, аёлларимизнинг жамиятдаги ўрни ҳақида нима дейсиз?**

— Истеъдодимизга яраша ишлар қилсак. Болаларимизга ҳарф танитсак, сурат солишни, мусиқани, аёлга ҳурматни ўзимиз ўргатсак, биз уларнинг ҳидига тўйсак, улар бизнинг меҳримизга. Шунда ижод соҳасининг қийинчиликларини енгиб ўтиш осон кечади. Илҳом билан ёзганга, чизганга нима етсин...

Истеъдодли мусаввир Гулнора Раҳмонованинг бу самимий сўзларига қўшилдим. Унга элу юрт маънавий хазинасига дурдона бўлиб қўшиладиган асарлар яратишида куч-қувват тиладим.

Азиза ҲАМРОҚУЛОВА

ҚЎБИЗЧИ БАЙРАМИДА

Украина халқи ҳар йили ўзининг буюк фарзанди, қўбизчи Тарас Шевченконинг туғилган кунини «Янги, озод оилада» номи билан байрам қилади. Эндиликда жаҳон миқёсида нишонланаётган бу байрамда кўпгина хорижий давлатлардан ҳам меҳмонлар қатнашдилар.

Жумҳурият вилоятларидан бири — Винница бу сафарги тантаналарнинг маркази бўлди. Байрамда АҚШ, Канада, Австралия, Польша, Румыния, Булғория, Мўғулистон каби мамлакатларнинг таниқли адиблари билан бир қаторда қардош жумҳуриятлар ёзувчилари ва Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг вакили ҳам иштирок этди.

Жумҳурият Шевченко байрамини ўтказиш қўмитасининг раиси, Украина Ёзувчилар уюшмаси бошқарувининг биринчи котиби Юрий Мушкетик тантанани очар экан, қўбизчининг сўзларини эслатиб ўтди: «Одамлар орасида ҳақиқат қарор топадими? Қарор топиши керак, акс ҳолда қуёш бош кўтаради-да, мурдор этилган дунёга ўт қўяди».

«Нима сабабдан биз Т. Шевченкога интиламиз? — деди озарбойжон шоири Сиёвуш Маматзода. — Нима сабабдан Низомий ва Навоийга, Данте ва Пушкинга, Руставели ва Шекспирга талпинамиз? Чунки бу пайғамбарлар башариятнинг ҳамиша бедор виждонларидир. Шу маънода украин халқининг мураббий фарзанди Тарас Шевченко бутун халқларнинг азиз устозларидан бири ҳисобланади».

Украинада бирор-бир талабадан «Шевченконинг қайси шеърини биласан?» деб сўрасангиз ҳеч тортинмай қўбизчининг «Васият»ини ғурур билан ёддан айтиб беради. Шевченконинг қадами етган ҳар бир шаҳар ва қишлоқда шоирнинг ҳайкали, музейи бор экан. Қўбизчи дафн этилган Канеф шаҳрида шоирнинг хотирасига бағишланган улкан мемориал музей комплекси барпо қилинган. Бу ерда буюк сўз санъаткори тўғрисида ҳужжатлар, материаллар, маълумотлар тўпланган. Шоирнинг Орол бўйидаги сургунлик даврига доир экспонатлар орасида қўбизчи асарларининг ўзбек тилидаги нашр нусхалари ҳам ўрин олган. Биз Шевченконинг Орол бўйида ёзган «Бирорта бошпананг бўлмаса...» шеъри 1914 йили М. Давроннинг таржимасида «Садойи Фарғона» газетасида босилганини ҳам шу ерда билдик.

Тарас Шевченко бутун умрини улуғ ғоя — ўз халқи ва адабиётининг мустақиллиги учун курашга бағишлади. Шунинг учун ҳам у жаҳон халқларининг севимли шоири бўлиб қолди; унинг асарлари маданиятларни бир-бирига боғлаган риштага айланди. Славян маданиятининг қадимий марказларидан бири Киевда улуғ Навоий номи билан аталувчи проспект — кенг кўча борлиги ҳам бунинг далили. Шаҳарни кесиб ўтган Днепр дарёсининг чап қирғоғида, шу дарё номи билан аталувчи райондаги кўп қаватли уйларнинг ҳар бирида Навоийнинг табаррук номи ёзиб қўйилган. Мезбон, украин адиби Павло Мавчон айтишича, кўча илгари Миропольск деб аталган. Навоий таваллудининг 525 йиллик тантаналари ўтаётган кезлари кўчага улуғ бобомизнинг номи берилган.

Озодлик, эрк ғоялари шундай қудратга эгаки, уларнинг дунё халқлари орасига тарқалишини ҳеч қандай куч тўхтатиб қолишга қодир эмас. Шевченконинг эркпарварлик, мустақиллик ғоялари бугунги кунда халқларнинг маданий ва маънавий бирлигини мустаҳкамлашга даъват этмоқда.

Сафтер НАГАЕВ

ЎзАС АХБОРОТИ

К. Д. Ушинский номидаги жумҳурият ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш илмгоҳи тингловчиларининг ёзувчи Эркин Аъзам, шоирлар Муҳаммад Юсуф, Тўра Мирзо билан учрашуви бўлиб ўтди.

Ижодкорлар тингловчиларни қизиқтирган саволларга жавоб қайтаришиб, асарларидан намуналар ўқиб беришди.

Ҳамро АБДУЛЛАЕВ

●

Қашқадарё вилояти Қамаши районининг Калинин номидаги жамоа хўжалиги «Гулистон» қишлоқ кутубхонасида Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов билан учрашув бўлиб ўтди. Қишлоқ аҳли севимли шоирни 50 йиллик юбилейи билан қутлаб, ушбу кутубхонага Абдулла Орипов номини беришга қарор қилишганлигини билдиришди.

Шунингдек, учрашувда шоирлар Муҳаммад Юсуф, Исмоил Тўхтамишев, Саодат Тожи, Момохол Элмуродова қатнашдилар.

ҲИНДИСТОНДА НАВОИЙХОНЛИК

Маълумки, 10—17 май кунлари ўзбекистонлик бир гуруҳ маданият ходимлари улуғ шоир Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллиги муносабати билан Ҳиндистонда бўлиб қайтишди. Дўст мамлакатда ўтган Ўзбекистон маданияти кунларида иштирок этган Тошкент Давлат консерваторияси Шарқ мусиқаси кафедрасининг катта ўқитувчиси Зиёдулла Насруллаев мухбиримизга ўз таассуротларини сўзлаб берди.

— Ўзбекистон маданияти кунлари Деҳлида жойлашган Совет фани ва маданияти уйининг томошахонасида очилди. Биз у ерга Ўзбекистон телевидениеси ва радиоэшиттириш давлат қўмитасининг раиси Ганжа Ёқубов раҳбарлигида ташриф этгандик. Маданият кунларида ҳиндистонликлар Ўзбекистон халқ артисти Абдуҳошим Исмоилов бошчилигидаги Юнус Ражабий номидаги мақомчилар дастасининг аъзолари, Ўзбекистон халқ ҳофизи Ҳасан Ражабий, жумҳуриятда хизмат кўрсатган артист Ҳадя Юсупова, Маҳмуд Тожибоев, Матлуба Дадабоева, раққосалар Зуҳра Сафарова, Зебо Турсунова, Насиба Саидова ижросидаги жозибали қўшиқ ва рақслардан баҳраманд бўлишди. «Усто» халқ ҳунармандчилик бирлашмасининг моҳир усталари Анвар Илҳомов ва Абдурашид Раҳимов яратган ўзбек миллий халқ амалий санъати буюмлари ўзининг гўзаллиги, нафислиги билан ҳиндистонликларни мафтун этган бўлса, ошпаз Мирқудрат Соатов тайёрлаган миллий таомлар барчанинг таҳсинига сазовор бўлди.

Деҳли ва Агра шаҳарларида бўлиб ўтган адабиёт ва санъат кечаларида Алишер Навоий ҳаёти ва ижодига бағишланган фотосуратлар кўргазмаси намойиш этилди. Ҳиндистонликлар мамлакатнинг турли тилларида чоп этилган китоблар, альбомлар билан яқиндан танишиш имконига эга бўлишди.

Алишер Навоийнинг қутлуғ тўйига бағишланган «Мушоира» кечаси айниқса қизғин ўтди. Мушоирада Ҳиндистоннинг машҳур шоирлари, адабиётшунос олимлари, «Ҳиндистон — Совет Иттифоқи» дўстлик жамияти раҳбарлари ва фаоллари, талабалар қатнашдилар. Мушоира Совет фани ва санъати уйининг адабий мубоҳаса клуби томонидан ташкил этилган бўлиб, уни шу клубнинг президенти, кўзга кўринган ҳинд шоири ва адабиётшуноси Ганга Прасар Вимал олиб борди. Ҳинд шоирлари Ишрат Киратпури, Индикат Ангирас, Радҳей Швям, Изҳор Асар, Нусрат Гвалиари, Симоба Султонпури ва бошқалар ҳинд ва урду тилларида А. Навоийга бағишланган шеър ва ғазалларини ўқишди.

Мушоирада Ҳасан Ражабий улуғ шоир руҳини шод этиб, танбурда «Наво» куйини чалиб берган бўлса, менинг ўзим ҳам Алишер Навоий ғазалларини ҳинд тилида ўқиб, Мирзо Ғолиб ғазалларидан қўшиқ ижро этдим.

Бизнинг бу ташрифимиз дўстлик алоқаларимизнинг янада мустаҳкамланишига ёрдам беради деб ўйлайман. Чунки яқин орада ҳиндистонлик дўстларимизнинг ҳам диёримизда меҳмон бўлиши кутилмоқда.

Қутлаймиз!

Тоҳир ИБРОҲИМОВ — 60 ЁШДА

Ҳурматли Тоҳир Иброҳимов!

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ҳайъати сизни муборак 60 ёшингиз билан қутлайди.

Сиз узоқ йиллардан бери бадиий таржима соҳасида баракали меҳнат қилиб келмоқдасиз. Айниқса, урду, ҳинд, эрон, хитой ва рус тилларидан қилган таржима асарларингиз китобхонлар меҳри ва ҳурматини қозониб келмоқда. Сиз Мир Амман Деҳлавийнинг «Боғу баҳор» қиссаси, Кришнаевали Нарайннинг «Авлиё Рожу» романини, Эрон адиби Саид Жамолзоданинг ҳажвий ҳикоялар тўплами, австриялик ёзувчи Къюсак Дименанинг «Берлинда саратон» романини, Вильям Шульцнинг «Навах қабиласининг фарзанди» қиссасини рус тилидан ўзбек тилига ағдариб, халқлар ўртасидаги адабий ва маданий алоқаларнинг бойишига муносиб ҳисса қўшдингиз.

Бундан ташқари, «Ўзбекфильм» студиясида сиз дубляж қилган ўнлаб кино асарлар таржимаси ҳам томошабинлар эътиборидан четда қолмаган.

Қадрли Тоҳир Иброҳимов!

Ноширлик соҳасидаги заҳматкашлигингизни ҳам яхши биламиз. Ҳозиргача сиз ўз касбингизга садоқат кўрсатиб, «Шарқ» нашриётида ҳормай-толмай хизмат қилмоқдасиз. Сизга сиҳат-саломатлик, узоқ умр тилаймиз. Доим омад ҳамроҳингиз бўлсин!

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИ БОШҚАРУВИ ҲАЙЪАТИ

Тамара ДАВЛАТМУРОДОВА:

ЭЛ ШОИРНИ УЛУҒЛАР

Жумҳуриятимизда навоийхонлик давом этмоқда. Қорақалпоғистонликлар ҳам улуғ шоирни хотирлаб, адабий анжуманлар, илмий конференциялар, шеър ва қўшиқ кечаларини ўтказмоқдалар, асарлари нашр этилмоқда, мероси илмий тадқиқ қилинмоқда. Мухбиримиз Қорақалпоғистон жумҳурияти Вазирлар кенгаши маданият, соғлиқни сақлаш бўлимининг мудири, жумҳуриятда шоир тўйини ўтказувчи комиссиянинг аъзоси Тамара Давлатмуродова билан ана шулар хусусида суҳбатлашди:

— Қорақалпоқ шоири Бердақ «Шоирини доим улуғ атар эл», деб айтган эди. Бунда шоиримиз ўз улуғ салафлари — Алишер Навоий, Умар Хайём, Низомий Ганжавий, Хусрав Деҳлавий, Бобур, Ҳофиз Хоразмий каби сиймоларни назарда тутган деб биламан.

Жумҳуриятимизда тўйини ўтказувчи комиссияга Вазирлар кенгаши раисининг ўринбосари Бибиойим Юсупова бошчилик қилади. Тайёргарлик ишлари эса 1990 йилда бошлаб юборилган. Масалан, «Амударё» ойномасининг ўтган йилги 8—9-сонларида улуғ бобомизнинг «Лайли ва Мажнун» достони қорақалпоқ тилига ўгирилиб эълон қилинди. «Совет Қорақалпоғистони», «Советская Каракалпакия» рўзномаларида олимлардан Камол Мамбетов, Қобул Мақсетов, Саригул Баҳодирова ва бошқаларнинг Навоий ҳамда қорақалпоқ адабиёти мавзуидаги туркум мақолалари чоп этилди. Бўзатов туманида эса «Навоий шеърияти кунлари» ўтказилди.

Бу йил таниқли шоир Даулен Айтмуродов таржимасида Навоий ғазаллари тўплам бўлиб нашрдан чиқди. Тўйга атаб ёзувчи Ойбекнинг «Навоий» романи ҳам қорақалпоқ тилига ўгирилмоқда. Бу ишни иқтидорли таржимон Адилбой Қожиқбоев амалга оширмоқда. Булардан ташқари, қорақалпоқ ёзувчиларининг асарлари тўплами, шоир А. Ўтапбергановнинг «Ирмоқлар» китоби ҳам Навоий тўйига атаб чоп этилади. Шунингдек, «Навоий ва қорақалпоқ халқ оғзаки ижоди» китоби ҳам нашр учун режалаштирилмоқда.

Бу йил навоийхонлик тадбирлари янада кўпайди. Яқинда қорақалпоқ ижодкорлари, санъаткорлари учта гуруҳга бўлинган ҳолда жумҳуриятнинг Қўнғирот, Тахтакўпир, Тўрткўл туманларида учрашувлар ўтказдилар. Ўзбекистон Фанлар академиясининг Қорақалпоғистон филиалида, Нукусдаги педагогика институтида эса шоир ижодига бағишланган илмий сессиялар бўлиб ўтди.

Юбилейга рассомлар ҳам жиддий тайёргарлик кўрмоқдалар. «Қорақалпоғистон» нашриётида шоир қиёфаси яратилган плакатлар, тақвимлар чиқарилди. «Қорақалпоқфильм» студияси эса улуғ бобомизга бағишлаб «Совет Қорақалпоғистони» киножурнали устида иш олиб бормоқда.

Санъаткорлар жамоалари, дасталари ўртасида эса навоийхонлик, айтишувлар бўйича конкурслар бўлиб ўтмоқда. Пойтахтдаги янги санъат масканларидан бирига Навоий номини бериш режалаштирилмоқда.

ВИДО САСИ

ҚАЛДИРҒОЧНИНГ СЎНГГИ ПАРВОЗИ

Мавжудот сирлари ажабтовур ҳамда мураккаб. Унинг қилмишлари ҳам тилсимли, ҳатто бешафқат... Куни кеча бу буюк сиймонинг тиниб-тинчимас юраги гўё Айвазовскийнинг «Тўққизинчи довон»и сингари чайқалиб, ҳаётни севиб, мавжланиб турган эди. У ўз таваллудияти 85 йиллигини пойтахтнинг энг катта ва муҳташам томоша залида байрам этиб, 70 йиллик ижодий ҳаёт севинчу нашъу намоларини ҳаммамиз билан баҳам кўраётган эди. Бу фақатгина Тамарахонимнинг юбилей кечаси эмасди, санъати умуминсоний нафосат хазинасини бойитган халқнинг гўзаллик байрами, юксак ғоявийлик ва бадиийликнинг тантанаси эди. Шу кечада у қандайдир ғурурли, зароратли, ўта тетик руҳиятли, ҳаммани беназир севувчи, меҳр-оқибат, одамийлик улашувчи эди. Санъат кошонаси бу тадбир боис ўнлаб миллатлар вакиллари билан тўлган эди, байналмилаллик руҳияти авж пардасида эди. Ахир кўпмиллатли санъатимиз намояндалари бир тану бир жон бўлиб, ўз севимли қалдирғоч ижодкорининг «ақиқа куни»ни тантана этмоқда эдилар. Улкан саҳна нафосат ёғдуси-ла партавафшон ўлди. Ажиб куйлар, кумушжаранг овозлар, зебо рақслар мухлисларининг вужудини симобдек эритди. «Дилхирож», «Ойижон», «Айрилмасин», «Занги-зур», «Илила ёрим», «Текеро», «Эй, меҳрибоним», «Галя ва Султон», «Мустазод»лар зебо янграб, дилларга ором бағишлади. Ойна жаҳон орқали бу байрамни миллионларча мухлислар ҳам мириқиб томоша қилдилар.

Тамарахонимнинг саҳнадан туриб, залга, томошабинларга қарата қотган самимий, қалб қўри билан йўғрилган дил сўзларини айтмайсизми: — «Мен бутун умримни, ижодиётимни халқимга бағишладим, у мени ўстирди, элга танитди, санъатидан баҳраманд этди, мен ундан ҳали кўп қарзман, унга бундан буён ҳам хизматда бўламан!..»

Э, воҳ!.. На кўз билан кўриб, не қулоқ билан тинглайликки, орадан кўп ўтмай элу юртга хабар тарқалди: «Тамарахонимнинг юраги 86 ёшида уришдан тўхтади»... Афсус!.. Э, аттанг!.. Мавжудотнинг мурувватсизлигини қаранг-а... Наҳот шундай мўътабар зотнинг юраги уришдан тўхтаса!..

Ёдимда, бундан чорак аср аввал уюштирган телевизион кўрсатувимизда, Тамахоним менга қараб шундай деганди: «Мен халқ меросини чинакам билимдонлари Юсуф Қизиқ, Уста Олим, Тўйчи ҳофизлардан жуда кўп куйларни, рақсларни, ашулаларни ўрганганман. Масалан, Уста Олим доирада 200 дан зиёд усулларни чертиб, маржондай теради. Мен эса шулардан 150 дан зиёдини рақсларимга ўзлаштирганман. Қолгани эса шу вақтларга қадар ўзлаштирилмай «қўриқ ер» бўлиб ётибди... Афсус, шундай Уста Олимни яхши эъзозламадик, шу вақтгача қабри устида на бир арзигули тош, на унинг бюсти бор!..»

Мен касб-корим, ижодкорлик бурчим туфайли бир қатор чет давлатларда симпозиум, конгресс, фестиваль, конференцияларда қатнашиб, у ерларда санъат мухлисларининг Тамарахоним ҳақидаги илиқ таассуротларини, қалб сўзларини кўп эшитганман. Масалан, Париждаги «Комеди Франсез» театрида бўлганимда, Тамарахоним билан Қори Ёқубовларнинг бу ерда 1925 йилда бўлиб ўтган гастролларининг муваффақияти ҳақида эшитгандим. Парижликлар узоқ вақтларгача Эйфель минораси тагида тўпланишиб «Илила ёрим»ни хиргойи қилиб юрганлар... 1935 йилда Англия пойтахтида I халқаро рақс санъати фестивалида 18 мамлакатдан қатнашган рақс усталари тортишувида Тамарахоним билан Уста Олим улоқни олиб кетганлар ва ушбу мамлакат қироличаси қўлидан бир эмас, иккита олтин медални ватанларига олиб қайтганлар.

Машҳур раққоса ва қўшиқчимиз ўзининг ноёб маҳоратини, улкан ижрочилик истеъдодини жаҳоннинг кўпгина мамлакатларида намойиш этди. Санъаткорнинг репертуаридан 86 халқнинг қўшиқ, рақс ва лапарлари ўрин олганди. Очиғини айтсам, наинки мамлакатимизда, балки бутун дунёда ҳам бунақанги ранго-ранг, сержило ижровий мундарижага эга бўлган санъаткор бўлмаган. 30, ҳатто 35 тилда ижро этганлар бўлган, аммо Тамарахонимдакаси ҳали кўп йиллар ўтганида ҳам майдонга келиши қийин бўлса керак... У шундай маҳорат, қобилият эгаси эдики, у ёхуд бу рақс, қўшиқ устида заргарона иш олиб борарди ва ажнабий халқлар ижод намунасини ҳеч бир қўрқмай, чўчимай, айнан ўша халқ диёрида баралла ижро этиб, таҳсинларга сазовор бўларди. Бу ўринда СССР халқ артисти, Ленин мукофоти лауреати Майя Плисецкаянинг қалб сўзларига қулоқ бермоқ жоиздир: «Тамарахоним кўз илғамас ҳолатдан, кичик ҳаракатдан рақсда дурдоналар яратишга қодир санъаткордир».

Тамарахоним театр маданияти равнақига ҳам жуда катта ҳисса қўшди, у мусиқий театримиз тўғонбошисида турганлардан бири. Хуршиднинг «Фарҳод ва Ширин», Ҳожибековнинг «Аршин мол олон», Зафарийнинг «Ҳалима»ларида етакчи ролларни ўйнаб, эл таҳсинига сазовор бўлган, жуда кўп мусиқий спектаклларга рақслар қўйган, дастлабки ўзбек миллий балетларининг яратилишида балетмейстер сифатида жонбозликлар кўрсатган. Унинг катта хизматлари, айниқса, хотин-қизларни озод қилиш «Ҳужум» кампаниясида, Фарғона, Лағон, Тошкент каналларини, Фарҳод ГЭСни бунёд этиш чоғларида таҳсинга сазовордир. Мен унинг Улуғ Ватан уруши йилларида кўрсатган катта хизматлари ҳақида кўп сўзлаганман, ҳарбий саркардалардан Жуков, Тимошенко, Конев, Рокоссовский, Ворошилов, Василевскийлар йўллаган хату телеграммалардан ҳам жўшқин сўзларни ўқиш мумкин.

Москвада «ЦДРИ»даги Тамарахоним кечаси ҳамон кўз ўнгимда. СССР халқ артисти И. Козловский олтин бошоқлардан ясалган чамбарни ўзбек артисткаси бўйнига солиб: «Сизнинг қўшиқларингиз инсониятга нондек азиз», дегани ҳали ҳали қулоғимда қўрғошиндек турибди...

Маъюс хабар барча дўстбиродарларни Тамарахоним даргоҳига чорлади. Асримизнинг нафосатгир аёли худди тирикдек, уйқудагидек ётарди. Тобутда ҳам унинг бошида ўзига ярашиб турадиган ўзбек дўпписи... Устоз санъаткорнинг суҳбатларимиздан бирида отасининг васияти ҳақида сўзлаб бергани ёдимга келди: «Болаларим, бизлар арман бўлсак-да, сизнинг киндик қонингиз ўзбек тупроғида тўкилди, шу халқ сизга нон, сув берди, ўз тилини ўргатди, унинг хизматини ҳалол адо этинг, яхши одатларини қадрланг»...

Мен яна мангу уйқуга кетган улкан раққоса, беназир қўшиқнавис Хоним оразига тикилдим ва яна хаёлга чўмдим: Буюк Искандар жаҳонни шамширу найза билан забт этганди ва умри сўнгач, тобутдан бир қўлини чиқазиб, нариги дунёга бўм-бўш кетганди, сен эса, буюк Тамара, ер юзидаги мамлакатларга рақсу қўшиқларинг ила кириб бординг, нафосатнинг ўткир дами билан халқлар қалбини забт этдинг. Искандардан фарқли ўлароқ, қўлинг бўш кетаётгани йўқ, 86 халқнинг қўшиғу рақслари уни безаб турибди — бу саксон олти гўзаллик дурдонаси ўзига хос рамзга эга, ўларнинг ҳар бири мазмунли 86 йиллик умринг ижодий изланишлар билан тўлиб тошганига далолат!

Алвидо, санъат меҳробига умр бўйи сажда қилиб келган буюк ижодкор!..

Баҳриддин НАСРИДДИНОВ

СУРАТДА: атоқли санъаткорлар **Абдуқодир Исмоилов, Тамарахоним, Тўхтасин Жалилов, Уста Олим. Лондон, 1935 йил.**

ТАМАРАХОНИМ

Кўп миллатли совет санъати оғир жудоликка учради. СССР халқ артисти, СССР Давлат мукофотининг лауреати, ўзбек санъатининг шуҳратини бутун дунёга таратган Тамарахонимнинг юраги 86 ёшида уришдан тўхтади.

Тамара Артёмовна Петросянц — Тамарахоним 1906 йилда Фарғонада, ишчи оиласида таваллуд топди. У ўзбек совет театр санъати, қўшиқлари ва рақслари шаклланишининг бошида турган кишиларнинг биридир. Чуқур халқчиллик, оддийлик ва реаллик, гўзаллик ва туйғулар жўшқинлиги Тамарахоним санъатини томошабинлар кенг доираси учун жуда тушунарли қилган эди. Унинг концерт фаолияти халқлар дўстлиги ва қардошлигини мустаҳкамлаш ишига хизмат қилди.

Истеъдоди ва санъатга бўлган мислсиз муҳаббати туфайли Тамарахоним 13 ёшида саҳнага чиқди. У ишчилар ҳузурида ўзининг дастлабки концертларини берди. Балет мактабини тугатгач, 1922 йилда ўзбек артистлари гуруҳи таркибида биринчи марта гастролларга чиқади. Ўзбекистонлик ёш раққосанинг номи тез орада бутун мамлакатга кенг тарқалади.

Тамарахоним 1925 йилда совет артистлари делегацияси таркибида Парижда ўтказилган жаҳон амалий санъати кўргазмасида, 1935 йилда Лондонда бўлган халқаро рақс фестивалида ўз санъатини катта муваффақият билан намойиш этди.

У 1937 йилда Москва шаҳрида ўтказилган биринчи ўзбек адабиёти ва санъати декадасида фаол қатнашди.

Ўзбекистон балет санъатининг туғилиши, балет мактабининг ташкил этилиши ва биринчи ўзбек балети — «Гуландом»нинг саҳналаштирилиши Тамарахоним номи билан боғлиқдир. Санъаткор «Гуландом» балетида бош ролни ижро этган, сценарий муаллифи бўлган ва уни саҳналаштирган эди.

Ўзбекистон кўп миллатли санъатини тарғиб этишда Тамарахонимнинг хизматлари каттадир. У ўзининг бутун умри мобайнида фаол концерт фаолияти билан шуғулланди, қувончли кунларда ҳам, оғир даврларда ҳам Тамарахоним ҳамма вақт ўз халқи билан бирга бўлди. У Улуғ Ватан уруши йилларида ўзбек артистлари концерт бригадаси билан биргаликда жангчилар ўртасида ўз санъати ва маҳоратини намойиш этди ҳамда 1500 тадан кўпроқ концерт берди.

Совет ҳукумати Тамарахонимнинг хизматларини юқори баҳолади. У СССР Давлат мукофотига сазовор бўлган, Ленин, Меҳнат Қизил Байроқ, «Ҳурмат Белгиси» орденлари, медаллар билан мукофотланган, бир неча марта Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши депутати этиб сайланган эди.

Атоқли артист, коммунист, ажойиб қалб ва сахий истеъдод эгаси Тамара Артёмовна Петросянц — Тамарахонимнинг ёрқин сиймоси халқ хотирасида ҳамма вақт сақланиб қолади.

И. Каримов, Ш. Йўлдошев, Ш. Мирсаидов, А. Ефимов, И. Жўрабеков, А. Абдувосиқов, А. Икромов, Ҳ. Исамуҳамедов, Р. Маматова, А. Фозилбеков, Ў. Ҳошимов, Д. Шамшетов, К. Юсупов, А. Отажонов, Ў. Исмоилов, А. Муталов, П. Нўъмонов, Р. Ражабов, Э. Самандаров, Қ. Ҳаққулов, Б. Ҳамидов, Т. Шарипов, Б. Назаров, Н. Ғойибов, Р. Ғуломов, А. Жабборов, Б. Қориева, М. Қаюмов, О. Ёқубов, Ш. Аббосов, Д. Абдураҳмонова, Г. Измайлова, С. Эшонтўраева, Є. Қобулова, Қ. Миркаримова, З. Муҳаммаджонов, Ҳ. Носирова, Н. Раҳимов, О. Шомуротова.

МАДАД ЧОПАРИ

САДАҚА СЎРАЁТГАНИМИЗ ЙЎҚ!

Биз, Ўзбекистон ССЖ кўрлар жамиятига қарашли Самарқанд ишлаб чиқариш комбинатининг собиқ ишчилари, нажот истаб сизларга мурожаат қилмоқдамиз. Бизни кимдир «бахтиқароларнинг ғариблари» деб атаганди. Бу аччиқ ва ўринли ўхшатиш. Табиат бизни олам рангларидан баҳраманд бўлишдан, ота-она дийдорини кўрмоқдан маҳрум қилиб яратган. Бугунги баъзи воқеалар эса кўнглимизни янада ўкситмоқда. Самарқанд шаҳар кўзи ожизлар ишлаб чиқариш комбинатида 350 нафар I ва II тоифа ногиронлари меҳнат қилишади. 1985 йилдан бошлаб бу корхона таъминоти қисқарди. 1987 йилда аҳвол тобора танглашди. Натижада, 1990 йилга келиб, 53 киши ишсиз қолди. Улар бозор иқтисодиётига ўтилгандан бери бола-чақаларини ҳам боқолмайдиган даражага етишди.

Корхонамиз юз фоиз кооперация йўли билан ишлайди. Комбинатимиз ишчиларини асосан Самарқанддаги «Кинап» заводи ва Охунбобоев номидаги пойабзал фабрикаси раҳбарияти иш билан таъминлайди. Биз бу корхоналар раҳбарларидан миннатдормиз. Лекин ҳозирги даврда уларнинг таъминотида ҳам узилиш рўй бераяпти. Масалан, «Кинап» заводида бошқа жумҳуриятлардан олаётган маҳсулот камайганлиги сабабли 1991 йилда 7 миллион сўмлик иш ҳажми қисқартирилди. Оқибатда 53 нафар ишсиз сафига яна юздан ошиқ киши қўшиладиган бўлди.

1990 йил 29 июнда кўзи ожизларни иш билан таъминлаш ва шароитларини яхшилаш тўғрисида жумҳурият Вазирлар кенгашининг 251 сонли қарори чиқарилди. Афсуски, ҳозирча бу қарорнинг ижросини амалда кўрмаяпмиз. Муаммоларимизни ҳал этиш тўғрисида Самарқанд шаҳар Советига, Самарқанд вилоят партия қўмитасига бир неча марота мурожаат қилдик. Аммо югуришларимиз беҳуда кетди. 1990 йил сентябрь ойида коллективимиз аъзоларидан 40 киши Тошкентга бордик. Бизни Марказқўм котиби Попов ва Вазирлар кенгаши раисининг ўринбосари Орифжонов қабул қилди... Талабимизни ўрганиш учун Самарқандга тафтишчилар жўнатилди. Улар орасида Ўзбекистон Компартияси вакили Хўжаниёзов, Вазирлар маҳкамасидан Бакирхонов бор эди. Вазият ўрганилиб, 1990 йил 11 сентябрда якунловчи йиғилиш ўтказилди. Бироқ йиғилиш қарори қоғозларда қолиб кетди.

Биз садақа, хайр-эҳсон сўраётганимиз йўқ. Мамлакатимизда юзага келган иқтисодий инқирозни чуқур ҳис қиламиз. Шу сабабли ўзимиз меҳнат қилиб, оиламизни тебратмоқчимиз. Қолаверса, меҳнат қилиш бизнинг конституцион ҳуқуқимиз-ку!..

Бир гуруҳ ногирон ишчилар номидан:

Ф. ШАРИПОВ
Самарқанд шаҳри

ЎзАС АХБОРОТИ

НАВОИЙХОНЛИК КЕЧАСИ

Яқинда Тошкент Алоқа ва Электротехника институтида улуғ шоир Алишер Навоийнинг 550 йиллик тўйига бағишланган навоийхонлик кечаси бўлиб ўтди. Алишер Навоийнинг халқимиз орасида машҳур бўлган лирик ғазалларидан тайёрланган мушоира кеча қатнашчиларида катта таассурот қолдирди. Айниқса, «Ҳайрат улаброр» достонининг олтинчи мақолатидан олинган ахлоқ-одоб мавзуидаги парчалар, тайёрлов бўлимининг ҳавваскор талабалари томонидан саҳнага қўйилган Уйғун ҳамда Иззат Султоннинг «Алишер Навоий» пьесаси асосидаги кўринишлар кўнгилларга завқ бағишлади. Улуғ шоир сиймосини Мавлон Бобомирзаев, Ҳусайн Бойқаро ролини Анвар Темиров, Гули ролини Гулшан Юнусова маҳорат билан ижро этдилар.

Мукаррама АСҚАРОВА,
Тошкент Алоқа ва Электротехника институтининг ўзбек тили ўқитувчиси

ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ

Бизда мактаб ҳозирги кунда қийин жараёнларни бошдан кечирмоқда. Уни ислоҳ қилиш йиллаб давом этмоқда. Менингча, ислоҳни чет эл мактаблари таълим-тарбияси, педагогик тажрибасига таянган ҳолда ўтказиш яхши натижалар беради. Ўзга мамлакатларнинг, хусусан, юксак ривожланган давлатларнинг бу борадаги тажрибаларини қиёсий ўрганиб, улардаги ютуқларни бизнинг мактабларда қўллаш фақат фойда келтиради. Чет эл мактабларида ислоҳ анча аввал амалга оширила бошланганди. Улар бунга мамлакатнинг энг катта ички сиёсати деб қарадилар. Шу туфайли ривожланган капиталистик мамлакатларда маориф учун ажратиладиган маблағ миқдори йилдан-йилга оширилмоқда. Улар таълимни миллий урф-одатлари билан уйғунлаштирган ҳолда олиб борадилар. Мактабга эътибор кучлилигини илмий-тадқиқот марказларининг ниҳоятда кўплигидан, олиб бораётган ишларининг сифатидан ҳам билса бўлади. Масалан, илгариги Германия Федератив жумҳуриятининг ўзидагина педагогик тадқиқотлар билан 2000 дан ортиқ марказ шуғулланган. АҚШ, Япония, Франция, Англия ва бошқа ривожланган мамлакатларнинг хусусий ва давлат университетларида ҳам педагогик тадқиқотлар олиб борилади. АҚШда 1961 йилда капиталистик дунёда биринчи бўлиб мактаб ислоҳи ўтказилди. Таълим мажбурийлиги 5 йўналиш (базис) бўйича белгиланди. Булар: инглиз тили ва адабиёти (тўрт йил), математика (4 йил), табиатшунослик (3 йил), ижтимоий фанлар (3 йил), компьютер техникаси (0,5 йил). Ҳар бир базис бир қанча фанларни ўзида бирлаштирди. Масалан, математика, алгебра, тригонометрия, иш юритиш, компьютерлар билан ишлашни ўз ичига олди. Қолган фанлар ўқувчилар ва ота-оналарнинг хоҳишига кўра факультатив тарзда ўрганилади.

Ғарбий Европа мамлакатларида таълим тартибининг 50 фоизи АҚШ мактабларига ўхшашдир. Англияда эса ҳар бир мактаб коллективи ўқув лойиҳасини ўзи тузади. Лойиҳа тузишда тавсияномаларни таълим вазирлигидан олиб турадилар. Инглиз тили ва адабиёти, математика, дин, физкультура мажбурий ўқув предметлари ҳисобланиб, бу ўқув вақтининг тенг ярмини олади. Ўқув вақтининг қолган ярмини гуманитар, табиий-математик фанлар ташкил этади. Ўқувчилар уларни ўз хоҳишларига кўра танлайдилар. Олмония ва Франция мактабларидаги таълим ҳам кўп жиҳатдан АҚШга яқин туради. Олмония мактабларида мажбурий фанлар билан бир қаторда химия, физика, чет тили ихтиёрий тарзда ўқув лойиҳасига киритилган. Франция мактабларида таълим икки йўналишда олиб борилади: 1. Мажбурий фанлар (она тили ва адабиёти ҳамда математика). 2. Ривожлантирувчи фанлар (тарих, география, фуқарошунослик, жисмоний тарбия, меҳнат, эстетик тарбия, биология, физика).

Япония мактаблари иккинчи жаҳон уруши тугаши биланоқ таълимда «американча» йўлни танлади. Лекин шунинг билан бир қаторда ўзига хос типик хусусиятларга ҳам эга. Уларда ўқувчиларга тавсия қилинган программалар бирмунча мураккаб бўлиб, махсус ва факультатив курслар анча кўп. Программаларни маориф вазирлиги тузади ва у барча япон мактаблари учун мажбурийдир. Программа ҳар 10 йилда мазмунан янгиланиб туради. Мактаб ўқувчиларни ишчи касбига ёки олий ўқув юртига киришга тайёрлайди. Бундан ташқари, ўқувчиларнинг 60 фоизи дарсдан кейин пуллик махсус мактабларда ўқишни давом эттирадилар. Ўқувчилар тушгача 4 соат ўқишгач, турли хил ўйинлар, машғулотлар билан банд бўладилар. Ҳар бир мактаб жониворлар бурчаги, ёпиқ гимнастика заллари, сузиш ҳавзаларига эга. Синфда 30—40 ўқувчи таълим олади. Ўқувчилар оғзаки билими 3 балли тартиб билан, текшириш ишлари ёки ёзма ишларни уюштириш эса 100 баллгача баҳоланади. Ўртага чиқариб сўраш жуда камдан кам ҳолда қўлланилади. 5—6 ёшли болалар компьютер билан бемалол муомала қила оладилар. Бошланғич мактаб 6 йил, тўлиқсиз ўрта мактаб 3 йилдан иборат. Ўқувчилар тўлиқсиз ўрта мактабнинг битириш имтиҳонларини муваффақиятли топшира олсалар, яна 3 йил ўрта мактабда ўқишни давом эттиришлари мумкин. Шуни айтиш кераки, япон мактабларининг битириш имтиҳонлари ниҳоятда мураккаб бўлиб, ўқувчилардан жуда чуқур билим талаб қилади. Масалан, бошланғич синф ўқувчиси мабодо касалланиб қолгудек бўлса, унинг партадаги ўрнини одатда онаси ёки отаси эгаллаши шарт. Улар ўрганилган материални фарзандларига етказадилар. Ўқувчилар ёшликдан бошлаб иқтисод ва тежамкорликка ўргатилади. Мисол учун, дафтарларига фақат оддий қаламда ёзадилар. Чунки, яна ўчириб ёзиш ниятида қоғозни тежайдилар. Японияда 1-синфда ўқувчига ёзиш ва ўқишни ўргатмайдилар. Бу ишни унинг онаси бажаради. Ўқитувчи билан ўқувчи онаси ҳар куни боланинг ўқиши ҳақида хат орқали фикр алмашиб турадилар.

Ривожланган капиталистик мамлакатларда меҳнат ва касб танлаш тарбиясига жиддий эътибор берилади. Меҳнат таълимининг энг муҳим томони ўқувчиларнинг ота-оналари рухсати билан маълум жойга ишга жалб қилинишидир. Ташкилотчилар эса йирик саноат корхоналари ва молия компаниялари бўлиб, улар корхоналарида ўқувчиларни меҳнатга малака ошириши билан боғлиқ барча харажатларни ўз зиммаларига оладилар. Биргина Олмониянинг ўзида 500 мингдан ортиқ кичик устахона ва корхонадан тортиб йирик компанияларгача ўқувчиларнинг меҳнат таълими билан шуғулланадилар. Чунки капиталистик давлатлардаги барча мактабларда касб танлаш соатлари мавжуд. Уларда катта-катта бизнесменлар дарс берадилар. Ишбилармон, уддабурон кишилар ўқувчилар билан иқтисодий ўйинлар ўйнайдилар. Ўйин қатнашчилари корхонанинг иқтисодий механизми, кирим-чиқими билан танишадилар. Ғолиб ўқувчилар қимматбаҳо совға билан тақдирланадилар. Маълум касб соҳасида ўзини кўрсатолган лаёқатли ёшларни ўйин уюштирган кишилар ўз корхоналарига ишга таклиф қиладилар. Битириш имтиҳонларидан қониқарсиз баҳо олганлар пуллик курсларда ҳамда иккинчи йил қолиб ўқишга мажбур бўладилар. Масалан, Франция мактабларидаги 50 фоиз ўқувчи иккинчи йилга қолдирилади. (Бизда бу кўрсаткич 3-4 фоиздан ошмайди). Қолаверса, имтиҳонлар сони ниҳоятда кўп. Аниқроғи, бошланғич ва ўрта мактабларда бу кўрсаткич 650 дан ортиқдир.

АҚШ, Япония, Англия мактаблари асосан компьютерлар билан таъминланган. Айниқса, АҚШнинг бошланғич мактабларида она тили ва математика дарслари деярли компьютерларсиз ўтилмайди. Ўқувчиларга саволларни бевосита машина беради. Агар ўқувчи тўғри жавоб берса, машина уни мақтайди. Мабодо нотўғри жавоб берса, яна ўйлаш, изланиш таклиф этилади. 13-14 ёш ўқувчилар ҳафтасига 12 соат компьютер билан ишлайдилар. Кўпгина штатлар мактабларни бепул ЭҲМлар билан таъминлайди. Шу сабабли АҚШ ва Япония мактаблари 95 фоиз ЭҲМлар билан жиҳозланган. 20 фоиз ўқувчиларга турли информацион банкларга кириш ҳуқуқлари берилган. Ривожланган капиталистик мамлакатларда ўқув телеэшиттиришлар ҳам кенг йўлга қўйилган. Фақат АҚШнинг ўзида 200 телестанция ва 700 та кабель орқали эшиттириш берадиган телестудиялар ўқув эшиттиришларини доимий равишда бериб борадилар. Япония мактабларида ўқув телевидениеси янада яхши йўлга қўйилган. Ҳар куни соат 17 дан кеч соат 20 гача бешта канал орқали турли ёшдаги болалар учун кўрсатувлар берилади. 80 фоиз болалар боғчалари тарбияланувчилари махсус ўқув программаларини кўрадилар. Кичкинтойлар учун ҳафталик кўрсатув 80 соатни ташкил қилади.

Жумҳуриятимиз халқ маорифи вакиллари юқорида тилга олинган давлатларнинг таълим соҳасидаги тажрибаларини ўрганишса, фақат ижобий натижаларга эришадилар, деб ўйлайман. Балки ҳозирча харажатларни иқтисодимиз кўтармас. Аммо иқтисодимизни кўтариш учун билимдон кадрлар ҳам кераклигини унутмаслигимиз лозим.

Рустам ҚУРБОННИЁЗОВ,
педагогика фанлари номзоди

Ўзбекистон ССЖ Маданият вазирлиги ҳайъати, жамоа ташкилотлари Ўзбекистон халқ артисти, Ҳамза номидаги Ленин орденли Академик драма театри директори Санъат Девоновга онаси

Бибижон ДЕВОНОВА

вафот этганлиги муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор этади.

НОНКЎРНИНГ ҚИСМАТИ

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

У эзгуликка хиёнат қилди. Оқ сут берган онаси номини... булғади. Олти йил қамоқда ўтириб чиқди. Барибир ҳамқишлоқлари кечирмадилар. Одамлар ундан юз ўгирди. Ҳаёт экан, кимдир мурувват кўрсатди. Бошини силаб, уйидан жой берди. Бироқ чаён чаёнлигини қилди. Туз тутган хонадоннинг тузлиғига тупуриб, яна бир онанинг номусига чанг солди... Алам ва номусда ёнган ўғил нокаснинг мараз қилиқларига чидолмади... Саккиз йил муддатни олиб, қамоққа кетди.

У адолат кутган эди. Бу дунёда шафқат ҳам бордир деб ўйлаганди. Бироқ қонун шафқатдан устун келди.

ХАЛҚ ДЕПУТАТИГА АРЗНОМА

«Ҳурматли Одил ака!

Мана, тўрт йилдирки, қамоқдаман. Ушбу мактубни сизга тиконли симлар ортидан ёзаяпман. Ўзимни, номусимни, инсоний қадр-қимматимни ҳимоя этиб, тўғри йўл тутдим, йигит одам бундай кезда бошқача иш тутмайди, деб ўйлаган эдим. Бироқ ҳаёт бошқа, қонун бошқа деганларидек, суд идоралари менинг ор-номус ўтида ёниб бир нонкўрни ўлдирганимни сариқ чақага ҳам олмадилар.

Барча ҳуқуқий идораларга мурожаат қилиб суд ҳукмидан норозилигимни, менга нисбатан адолатсиз ҳукм чиқарилганини маълум қилдим. Арзимни текшириб, атрофлича ўрганишларини сўрадим. Лекин ҳеч ким арзларимга қулоқ солмади. Ариза-шикоятларимнинг айримларига нуқул расмиятчилик билан ёзилган жавоблар олдим. Баъзиларига эса жавоб ҳам олганим йўқ. Тошкент вилояти Оржоникидзе район халқ суди 1987 йилнинг 16 мартида ҳукм чиқариб, мени саккиз йилга озодликдан маҳрум қилди. Тошкент вилоят судининг жиноят ишлари бўйича судлов коллегияси 1987 йилнинг июль ойида аризамни кассацион тартибда кўриб чиқди. Бироқ ҳукм ўзгаришсиз, ўз кучида қолди. Жазони кучайтирилган режимдаги қамоқхонада ўтамоқдаман...»

●

Мен таниқли ёзувчимиз, СССР халқ депутати Одил Ёқубовга ёрдамчи бўлиб ишга ўтганимдан сўнг дастлаб танишган мактуб шу бўлди. Маҳбус Ҳусан Расулов бошига тушган тақдир зарбаси ҳақида батафсил ёзар экан, халқ депутатидан ёрдам сўрар, ўзига нисбатан чиқарилган ҳукмни адолатсиз деб биларди. Дарҳақиқат, унинг бошига тушган савдо одамни узоқ ўйлатади, шафқат ҳиссини қўзғайди. Бироқ унга ёрдам бериб бўлармикан? Ахир, нима бўлганда ҳам, у одам ўлдирган. Қандай қонун одам ўлдирганни оқлайди? Суд ҳукмига кўра Ҳусан Расуловга шундай айб қўйилган:

«1986 йилнинг 4 сентябрь куни тахминан соат 22 ларда Ҳусан Расулов ўз уйига қаттиқ маст ҳолда келган Анортой Кўчановни бошига лўм билан уриб ўлдирган. Сўнгра унинг бошини танасидан узиб Чирчиқ дарёси ирмоғига, танасини эса Бўзсув каналига ташлаб юборган...».

ЎзССР Жиноят Кодексининг 81-моддаси билан саккиз йил муддатга қамоқ жазосига ҳукм қилинган Ҳусан Расуловнинг Одил Ёқубовга ёзган мактубида айтилишича, бошланғич тергов жараёни ҳам, судлов ҳам бир томонлама, ишни оғирлаштириш, қоралаш, айблов йўлига оғиш билан олиб борилган. У «Бўлиб ўтган иш бўйича атрофлича текшириш олиб борилмади, айниқса жиноятнинг келиб чиқиш сабаблари ва бу жиноятни содир этишга мажбур қилган ҳоллар ўрганилмади», деб ёзғиради. Бу гапларга у ёки бу даражада ишонч ҳосил қилиш учун унинг ким эканлигини билиш зарур. Мана, унинг таржимаи ҳолидан бир шингил:

«Мен 1960 йили Тошкент вилояти, Бўстонлиқ районидаги Қўшқўрғон қишлоғида зиёли оилада туғилганман. Отам Расулов Мансур Улуғ Ватан урушининг биринчи гуруҳ ногирони эдилар. 1977 йилнинг 16 майида ҳаётдан кўз юмдилар. Биз етти нафар фарзанд ёлғиз онамиз қўлида қолдик. Онамиз бизни оқ ювиб, оқ тарадилар, вояга етказдилар. Бештамизни ўқитиб олий маълумотли, ҳаммамизни эса оилалик қилдилар. Мен 1978 йили Чирчиқдаги Навоий номидаги ўрта мактабни олтин медаль билан тугатиб, ўша йили Тошкент политехника институтига ўқишга кирдим. Ўртада икки йил армия сафида хизмат бурчимни ўтаб қайтгач, яна ўқишни давом эттирдим. Фақат аъло ва яхши баҳоларга ўқидим. Бу нохуш воқеа юз берган пайтда мен беш йилдан бери ҳунар-техника билим юртида мастер бўлиб ишлар, институтнинг олтинчи курсида таҳсил олар эдим. Бу воқеа оиламни, тақдиримни, орзу-умидларимни остин-устун қилиб юборди»...

Мен Ҳусан Расуловнинг мактуби билан синчиклаб танишар эканман, наҳотки шундай яхши муҳитда ўсиб-улғайган йигит қотилликка қўл урса-я, дея таажжубга тушдим. Унинг ўзи ёзганидек, бунга мажбур қилган сабаблар тергов жараёнида етарли таҳлил этилмадимикан? Уноилож ҳолда, алам устида билиб-билмай бу ишга қўл урган бўлса-чи? Бу саволларга ҳам яна унинг мактубидан жавоб излашга тўғри келади:

«Анортой Кўчанов билан 1981 йили танишганман. У ўшанда ишга жойлашолмай қийналиб юрарди. Мен Чирчиқдаги «Капролактам» ишлаб чиқариш корхонасига унинг ишга жойлашиши, ётоқхонадан жой олиши ва шаҳарга расмий рўйхатдан ўтишига ёрдам бердим. Бироқ у ишга жойлашиб олгач, ичкиликка берилди, прогул қилиб ишдан ҳайдалди. Яна менга ёрдам сўраб келди. Бу гал ҳам ёрдамимни аямадим, ўз йўлини топиб кетар деб, Чирчиқдаги «Электрохимпром» корхонасига ишга жойлашишига кўмаклашдим.

Бироқ 1986 йилнинг 4 сентябрь куни кутилмаган воқеанинг устидан чиқиб қолдим. Кеч соат 21.30 ларда институтдан қайтаётиб онамнинг ҳолидан хабар олгани уйга келсам, онамни ярим яланғоч ҳолда йиғлаб турган бир алфозда учратдим. Нима гаплигини сўраганимда, онам уйимизга Анортой қаттиқ маст ҳолда келиб пичоқ ўқталгани, зўрлаб уйга олиб кирмоқчи бўлгани, қаттиқ ҳақорат қилгани, «Уйингга расмий рўйхатдан ўтказдирасан», деб жанжал қилаётганини, шундан сўнг қўрқиб қочиб чиққанини айтдилар. Мен онам ва укаларимни тинчлантириб, уйга киргизиб юбордим. Ўзим ошхона олдида ўтирган Анортойнинг ёнига бордим.

Нима гаплигини сўраганимда, у онамни, оила аъзоларимни ва мени жуда оғир сўзлар билан ҳақоратлай бошлади. Ўзимни босиб олиб, уни тинчлантиришга ҳаракат қилдим. Лекин у қора сопли ош пичоқни олиб, менга ташланди ва «Онанг билан жинсий алоқада бўлганман, синглингга ҳам ҳаракат қилдим, лекин бўлмай қолди, барибир уни ҳам қўймайман, сени ҳам қўймайман», деди. У пичоқ билан ташланганидан кейин қочишнинг иложи бўлмади, ўзимни ҳимоя қилишга мажбур бўлдим. Ҳақоратларга чидай олмай ўзимни йўқотдим... Мудҳиш воқеа содир бўлди. Мен жуда оғир аҳволда қолдим. Нон-тузимизни еб юрган кимса онамга тажовуз қилса, синглимга осилса, мени ҳақорат қилиб пичоқ билан ташланса, ўлдирмоқчи бўлса, индамай ўтира олармидим...».

Ҳусан Расулов шу сўзларни ёзар экан, «Муштипар онамни зўрлаб, унга пичоқ кўтарган, мени ва оила аъзоларимизни ҳақоратлаган жиноятчини қандай қилиб лўм билан урганлигимни билмайман. Васвасага тушиб кучли руҳий ҳаяжонда содир этилган жиноятни қасддан одам ўлдиришга тенглаштириш адолатданми?» — дея савол беради.

Бу савол одамни қийнайди. Унга дабдурустдан жавоб тополмайсиз. Ҳусаннинг ҳақ эканлигини ич-ичдан сезиб, ҳис этиб турсангизда яна ниmaлардир кўз олдингизни хиралаштиргандай бўлади. Унинг жиноят ишини кўриб чиқаётган ҳуқуқшунослар олдида ҳам мана шундай хира парда, мавҳумлик тумани ҳосил бўлмадимикан? Балки бўлгандир, лекин улар қилни қирқ ёрадиган ҳуқуқ ходимлари-ку. Наҳотки, Ҳусан Расулов қандай ҳолатда жиноятни содир этганлиги, қасддан одам ўлдирмаганлиги, алам ўтида ёниб, эс-ҳушини йўқотиб, ўзини ҳимоя қилиб шу ишга қўл урганини заррача ҳисобга олишмаган бўлса. Наҳотки, унга берилган жазо шунчаки жиддий сабабсиз одам ўлдирган кимсанинг жинояти билан баробар бўлса?

«Судда адолат тантана қилмади,— деб ёзади у.— Ҳолбуки, менинг бутун умидим шу суддан эди. Дастлабки тергов пайтида чин кўнгилдан берган ҳаққоний кўрсатмаларим бошимга етди. Мен терговни ҳам судни ҳам чалғитган эмасман. Иш юзасидан тўла-тўкис ҳаққоний кўрсатмалар берганман. Хўш, асосий жиноятчи ким! Бир муштипар аёлга, унинг номусига тажовуз қилган, пичоқ ўқталган, фарзандларини ҳақоратлаб, саросимага солган, пичоқ билан ташланиб ўлдирмоқчи бўлган — бир пайтлар ўзининг оқ сут берган кўзи ожиз онаси номусига теккан инсон қиёфасидаги махлуқми ёки ўзининг ҳаётини, ориятини, онаси ва оила аъзолари тақдирини бир нонкўр ёвуздан ҳимоя қилганми!

Қонун кимни ҳимоя қилмоғи керак! Ахир, суд жараёнида марҳум Анортой Кўчанов 1964 йили кўзи ожиз онаси номусига тегиб, олти йил қамоқда ўтириб чиққанлиги маълум этилди-ку. Қишлоқ аҳолиси уни тошбўрон қилиб, бадарға қилишгани ҳам айтилди-ку! Наҳотки, Кўчановнинг ҳаракатларида қанчадан-қанча жиноят борлигини англаш шу қадар қийин бўлса!»

Бу ҳаққоний саволларга Одил Ёқубовнинг номига келган иккинчи мактубдан бир мунча аниқроқ жавоб олиш мумкин.

ИККИНЧИ МАКТУБ

«Ҳурматли Одил ака!

Мен телевизор ва газеталар орқали СССР халқ депутатлари ҳуқуқий давлат қуриш масаласини илгари суришаётганини кўриб, ўқиб ўргандим. Бу фикрларга тўлиқ қўшиламан. «Суднинг тузилиши ва ишлаши» ҳақидаги қонун лойиҳаси мени бениҳоя қувонтирди.

Ҳақиқат, ростгўйлик, адолат ғалаба қилиши учун бир Сизга арз билан мурожаат қилаяпман. Менинг укам Кўчанов Анортой 1986 йил 4 сентябрь куни Расулов Ҳусан томонидан ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолда кучли руҳий ҳаяжонланиш натижасида — укам томонидан қилинган нотўғри ҳаракатлар оқибатида ўлдирилган.

Тошкент вилояти Оржоникидзе район халқ суди Расулов Ҳусанни ЎзССР ЖКнинг 81-моддаси билан саккиз йилга кучайтирилган режимда озодликдан маҳрум этди. Мен бу ҳукмдан норозиман. Расулов Ҳусаннинг кассацион тарзда берган шикояти инобатга олинмади. Мана, у тўрт йилдан бери қамоқда. Оиласи ёш, фарзандлари бор. 1990 йил бошларида ЎзССР Олий Советининг авф этиш комиссиясига Расулов Ҳусаннинг гуноҳидан кечиб, озодликка чиқариш ҳақида талабнома ёзиб берган эдик, «Ҳали эрта, вақт бор»— деб қайтаришди.

Ҳурматли Одил ака Ёқубов!

Сиз, Расулов Ҳусаннинг ишини кўриб чиқиб, шу жиноятни содир қилишга мажбур этган ҳолатларни ҳисобга олиб, унинг озодликка чиқишига ёрдам берсангиз.

Ўлган одам ҳақида ёмон гапирилмайди. Адолат ғалабаси, ҳақиқат тантанаси учун, шу ёш оиланинг болалари, уларнинг келажаги учун сизларга ёзишга мажбурман.

Укам, Кўчанов Анортой, 1964 йили кўзи ожиз онамиз номусига тажовуз қилиб, ЎзССР ЖКнинг 94--моддаси билан олти йилга озодликдан маҳрум этилган. Кўп ўтмай онамиз бу шармандаликларга чидай олмай дунёдан кўз юмдилар. Жазони ўтаб қайтган укамни халқ қишлоққа қўймади. Кейинчалик бошқа шаҳардан уйланди. Бироқ турмуши бўлмади, хотинининг уйига ўт қўйиб, яна жиноий жавобгарликка тортилди. Қайтганидан сўнг туғилиб ўсган Озодбош қишлоғига бормаслик шарти билан Чирчиқ шаҳрида яшашига рози бўлдик. Лекин Чирчиқ шаҳрида ҳам кўп номаъқулчиликлар қилди. Ва оқибатда бева Расулова Муборнинг номусига тажовуз қилган, қизи Фотиманинг номусига тажовуз қилмоқчи бўлган, ўғли Расулов Ҳусанга пичоқ билан ташланган ва оғир сўзлар билан оиласини ҳақорат қилганини эшитдим.

Ёш оиланинг бахтли ҳаётини, ёрқин келажагини синдирди. Мен қилишим керак бўлган ишни Расулов Ҳусан қилди ва ўз онасининг ҳурматини сақлаб қолди.

Мен онам олдида қарздорман, бунинг учун армонларим бир олам. Расулова Мубордан укам Кучанов Анортой учун кечирим сўрадим.

Расулов Ҳусаннинг ишини қайта кўриб чиқиб, ёш оиласи ва қарамоғида иккита ёш боласи борлигини ҳисобга олиб, уни озодликка чиқаришга ёрдам беришингизни сўрайман.

Мен бувамнинг, укам Анортой отамизнинг фамилиясида эди. Фамилиямиз икки хиллиги шундан.

Сизга ҳурмат билан:

Чирчиқ шаҳар 8-микрорайон, 26-уй, 49-квартирада истиқомат қилувчи.

Манакиев АБДУЛЛО»

Бу мактублар билан батафсил танишган Одил ака ниҳоятда ҳаяжонга тушиб кетди. Хонасида у ёқдан-бу ёққа юра бошлади. Икки қўли орқасида. Бошини ерга қаратиб олган. Кимларнидир бўралатиб сўкарди. Қайин қаршимда тўхтаб: «Булар шунақа!» — деди. Яна юра бошлар экан, сўзида давом этди: — «Дод» деворгинг келади...

Ниҳоят, қатъий бир фикрга келди чоғи, юришдан тўхтаб «Олий Советга ёзамиз», дедилар.

— Москвагами?

— Йўқ! Ўзимизникига. Лекин барибир ўрисча ёзасиз. Қисқа бўлсин!

— Шунча воқеани қисқа ёзиб бўладими?

— Бўлади, бир ярим қоғоздан ошмасин, лўнда бўлсин!

— Хўп.

Одил ака ёзиб кирган нарсаларимни диққат билан кўздан кечирди. Лозим топган жойларига тузатишлар киритди. Қисқартириш мумкин бўлган жойларни қисқартирди. Сўнг қоғозларни менга узатаркан таъкидлади:

— Секретарь қизга айтинг, чиройли қилиб кўчирсин!

Хат тайёр бўлди. Одил ака имзо чекди. Уни жўнатиб юбордик. Хат русча ёзилган бўлиб, унда шундай дейилган эди:

Ўзбекистон ССР Олий Советининг
раиси ўр. М. М. **ИБРОҲИМОВ**га.

Муҳтарам Мирзаолим Иброҳимович!

Менга ЎзССР ЖКнинг 81-моддаси билан айбланиб, 1986 йилнинг 20 сентябридан жазога тортилган Расулов Ҳусан Мансурович мурожаат қилди.

Аризанинг мазмуни: Кўчанов Анортой исмли шахс ўз онасининг номусига тажовуз қилиб, ЎзССР ЖКнинг 94-моддасига асосан олти йил қамоқхонада ўтириб чиқади. Қамоқхонадан озод бўлгач, фуқаро Расулов Ҳусан билан танишади. Кўчанов Анортой ўз она юртига қайтолмагани сабабли Чирчиқ шаҳридаги корхоналардан бирига Расулов Ҳусаннинг ёрдами билан ишга жойлашади.

1986 йил 4 сентябрда Кўчанов Анортой фурсатдан фойдаланиб, Расулов Ҳусаннинг онасига тажовуз қилиб, унинг номусига тегади ва уни кўчага ҳайдаб юборади. Шу пайтда унинг ўғли келиб қолади.

Нима гап эканлигини суриштирганда, Кўчанов Анортой пичоқ чиқариб Расулов Ҳусанга ташланади ва эндиги навбатда унинг синглисини зўрламоқчи эканини маълум қилади. Хуллас, икки ўртада жанжал чиқиб кетади. Натижада Расулов лўм билан Кўчановни уриб ўлдиради.

Тошкент вилояти Оржоникидзе район халқ суди ишнинг туб моҳиятига бориб етмай Расулов Ҳусанни саккиз йилга ҳукм қилиб юборади.

Аслида Расулов Ҳусан зинокор-жиноятчини ўлдирди ва мана шу иши учун жавобгарликка тортилди.

Яна бир нарса ҳақида гапириб кетишни истардим: ўлиб кетган Анортой Кўчановнинг туғишган акаси менга расмий равишда ариза билан мурожаат қилди.

Унинг фамилияси Манакиев, исмли Абдулло.

Аризасида ёзишича, Анортой Кўчановга ўхшаган кимсаларнинг ер юзида яшашга ҳақи йўқ. Чунки у буюк гуноҳга ботган, ўз онасининг номусига тажовуз қилган разиллардан биридир.

Гапнинг қисқаси, Манакиев ҳам Ҳусан Расуловнинг ишини қайта кўриб чиқиш, агар иложи бўлса қамоқхонадан озод қилиш тарафдоридир.

Мен Сиздан ўтиниб сўрайман, ушбу иш қайта кўриб чиқилса ва Ҳусан Расулов афв этилса.

Одил ЁҚУБОВ,
Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг биринчи котиби, СССР халқ депутати.

Ҳусан Расулов билан Абдулло Манакиевга ҳам бу ҳақда жавоб хати йўлладик. Мана улар:

Олмалиқ
Ҳусан Расуловга

Иним Ҳусанжон!

Аризангизни диққат билан ўқиб чиқдим. Кўп мутаассир бўлдим. Қандай қилсам, Сизга ёрдамим тегиши мумкин деб, ўйлабўйлаб, охири Ўзбекистон ССР Олий Советининг раиси ўртоқ Мирзаолим Иброҳимов номига мактуб йўлладим.

Адолат тантана қилади деган умиддаман.

Одил ЁҚУБОВ,
СССР халқ депутати.

●

Тошкент вилоят, Чирчиқ шаҳри, 8-микрорайон, 26-уй, 46-квартирада истиқомат қилувчи Абдулло МАНАКИЕВга.

Баттол ва бадхулқ укангиз ҳақида ёзган аризангизни ўқиб чиқдим. Нима дейишим мумкин? «Ножўя ишдан ёш бола ҳам уялар», дейди халқимиз. Шу боис мен сизни тушунаман.

Энди илтимосингиз хусусида. Ўзбекистон ССР Олий Советининг раиси ўртоқ Мирзаолим Иброҳимов номига хат йўлладим.

Адолат тантана қилади, деган умиддаман.

Одил ЁҚУБОВ,
СССР халқ депутати.

●

Орадан бир неча кун ўтди. «Ҳа, хайрият, келган ҳамма хатларни тартиблаб олдим», деб хурсанд бўлиб тургандим, яна кетмакетига иккита хат келиб қолди. Бири Олмалиқдан — Ҳусан Расуловдан, иккинчиси, Чирчиқ шаҳридан, Ҳусаннинг онаси Мубор Расуловадан.

Бу хатларга ҳам қисқача жавоб ёзилди.

Июль ойининг биринчи ўн кунлигида Ўзбекистон Олий Совети раёсатидан мактуб келди. Унда айтилишича, Ҳусан Расуловни афв этиш бўйича масала кўриб чиқилар экан. Натижаси кейин маълум бўларкан.

Одил аканинг олдига югурдим. Аммо банд эканлар. Таваккал қилиб эшикни очдим.

— Ҳа, тинчликми, — дедилар Одил ака.

— Шошилинч хат бор. Олий Советнинг адлия бўлимидан. Мана, кўриб чиқинг. — Папкамдаги хатни узатдим.

Одил аканинг бирдан юзи ёришиб кетди. Сал кулгандай бўлди.

— Яхши... Шояд омади юришса... Энди аризачиларга ҳам хат ёзиб юборинг.

Ҳусан Расуловга тайёрланган мактуб қуйидаги мазмунда бўлди:

«Иним Ҳусанжон!

Сизга шуни маълум қиламанки, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг юридик бўлимидан хат келди.

Сизни афв этиш тўғрисидаги илтимоснома Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми томонидан кўрилмоқда экан.

Адолат тантана қилар деган умиддаман.

Сизга омонлик тилаб қолувчи.

О. ЁҚУБОВ».

«Муҳтарам Одил ака!

Мактубингизни олиб бошим осмонга етди, катта раҳмат. Сизга миннатдорчилигимни қандай билдиришга ҳам ҳайронман. Қувончим чексиз. Сиздек мўътабар инсон менинг илтижоларимга қулоқ солиб, ёрдам қилдингиз, минг раҳмат!

Азиз Одил ака!

Сиз ҳаётга бўлган муҳаббатимни қайтардингиз. Оиламни ҳам тиклайман, оёққа ҳам тураман, барча кўрган маънавий зарарларнинг ўрни тўлиб кетади. Отам васиятини ҳам бажаришга имкон бўлади. Ҳаётдаги орзу-умидларим энди албатта ушалади. Бунинг ҳамма-ҳаммаси учун Сизга раҳмат.

Сизга узоқ умр, сиҳат-саломатлик тилаб, ҳурмат билан

Ҳусан РАСУЛОВ».

Олмалиқ

●

Орадан кунлар ўтди, кунларни қувалаб ойлар ўтди. Ниҳоят, Янги йил ҳам кириб келди. Янги йил билан бирга яхшилик, омонлик ва рўшнолик кириб келди. Биз орзиқиб кутаётган жавоб келди:

«Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг биринчи котиби, СССР халқ депутати О. ЁҚУБОВга.

Шуни маълум қиламизки, Сизнинг қамоққа маҳкум этилган Расулов Ҳусан Мансуровични афв этиш хусусидаги илтимосингиз кўриб чиқилди ва Ўзбекистон ССР Президентининг 1991 йил 9 январдаги фармонига кўра у афв этилиб, жазони ўташдан озод қилинди.

Н. АҲМАНОВ,
Ўзбекистон ССР Президенти аппаратининг фуқаролик ва афв этиш масалалари бўлимининг мудири».

Бу мактуб билан мақола якунласа ҳам бўларди. Лекин биз яна бир мактубни диққатингизга ҳавола этмоқчимиз.

«Ҳурматли ва азиз Одил ака!

Дунёда Сиз сингари яхши инсонлар, мўътабар кишилар ҳам бор экан. Мана, ниҳоят, адолат тантана қилди. Жигаримиз Ҳусанжон Расулов 1991 йил 18 январда сизларнинг катта ёрдамингиз билан озодликка чиқди. Ҳаммадан ҳам тўқсон ёшли бувимиз кўзи тириклигида невараси Ҳусанжонни кўрганидан беҳад хурсандлар, куну тун Сизнинг ҳақингизга дуо ўқийдилар.

Ҳусанжон Тошкент политехника институтида ўқишни давом эттираяпти. Шаҳарда расмий рўйхатга турди. Чирчиқдаги қишлоқ хўжалиги машинасозлик корхонасида электрчи бўлиб ишга кирмоқда.

Айниқса, фарзандлари Мунисахон ва Дилшоднинг қувончлари чексиз. Бу қувончни уларга Сиз улашдингиз...

Биз Сиздан миннатдормиз. Умрингиз узоқ бўлсин... Мартабангиз бундан ҳам улуғ бўлсин. Сизларга минг раҳмат, ота-оналарингизга минг раҳмат, доимо соғ-омон бўлингизлар.

Ҳурмат билан Расуловлар оиласи, қариндошлари, маҳалладошлари, ёру биродарлари номидан Мубор РАСУЛОВА».

●

Мен бу хатни ўқиганимда ўзимни тутолмадим, кўзларимга ёш қуйилиб келди. Уринишларимиз зое кетмаганидан мамнун бўлдим. Бекорга яшамаётганимиздан, одамларга заррача бўлса ҳам ёрдамимиз тегаётганлигидан хурсанд эдим. Бироқ яшаш оғир... Ҳамма вақт ҳам ҳақиқат ғалаба қилавермайди. Ноҳақ жабр чеккан, чекаётган одамлар қанчадан-қанча. Руҳимизни чулғаб олган лоқайдлик, инсон қадрини, ҳуқуқини менсимаслик иллатидан қачон халос бўламиз? Қачон ҳуқуқ-тартибот идоралари маъмуриятчилик, лоқайдликдан соқит бўладилар?

Муҳтарам ёзувчимиз Одил Ёқубовдан нажот сўраб келаётган мактублар билан танишар эканман, у кишининг маслаҳатига кўра тегишли жойлар билан талашиб-тортишиб, одамлар ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қилишга киришар эканман, ана шулар ҳақида ўйлайман...

Ҳали яна қанчадан-қанча жабрдийдалар ўзларининг ҳақли саволларига жавоб изламоқда, нажот кутишмоқда, умид қилишмоқда...

Мирвали АЪЗАМ

АРМИЯДА ҲАМ ИСЛОҲОТ ЗАРУР

ШАХСИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

Бугунги кунда Совет Армиясининг аҳволи жумҳурият ва иттифоқ миқёсида катта мунозараларга мавзу бўлиб қолди. Армиядаги интизомсизлик, келиб чиқаётган кўнгилсиз воқеалар, фожиалар кўпроқ қурилиш қисмларида содир бўлмоқда. Шуни эътиборга олганда, жумҳуриятимиз Президенти И. А. Каримовнинг фармонига кўра, ҳарбий қурилиш қисмларига хизматга борадиган йигитларимиз фақат Ўзбекистон ҳудудида йигитлик бурчларини ўташлари халқимиз кўнглидаги хавотирни бир оз бўлса-да, камайтирди.

Лекин мен йигитларимизнинг Совет Армияси сафида хизмат қилишига алоқадор масалаларни янада чуқурроқ кўриб чиқишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайман. Армиянинг туб моҳиятига назар ташлайдиган бўлсак, мамлакатни ташқи душмандан муҳофаза қилиш ва шунга замин тайёрлаш унинг асосий вазифаси эканлиги ҳаммага маълум. Шундай бўлгач, Иттифоқимиздаги кўп миллатли армияда ягона тил бўлиши мақсадга мувофиқми? Бу ҳолда рус тилини билмайдиган йигитлар тил ўргансинми ёки мураккаб ҳарбий техникани, умуман, ҳарбий билимни эгалласинми?

Демоқчи бўлганим, рус бўлмаган миллатлар фарзандларининг, шу жумладан, Ўзбекистон жумҳуриятининг миллий тилида ҳарбий билим эгаллаш имкониятини яратадиган ҳарбий қисмлар бўлиши керак. Акс ҳолда, армия сони бору сифати йўқ бўлиб қолаверади. Бу фикр айримларга ножоиз туюлиши мумкин. Мабодо, шундай бўлса, рус тилини яхши билмайдиган қишлоқ йигитлари билан рус тилида суҳбатлашиб кўринг, улар икки йиллик ҳарбий хизмат жараёнида ҳам рус тилини яхши биладиган бўлиб қолганлари йўқ. Тўғри, ҳарбий билимни эгалламаганлар учун армияда иккинчи, учинчи ва ўнинчи даражали ишлар ҳам топилади. Улар ана шу вазифаларни бажариб юраверса ҳам бўлади, дегувчилар учраб туради. Чунки ҳозиргача аҳвол шундай бўлиб келди. Қурилиш қисмлари аскарларининг 70-90 фоизи рус бўлмаган, асосан, Ўрта Осиё, Кавказорти ва Болтиқбўйи халқлари фарзандларидан ташкил топарди. Уларнинг сув текин меҳнати натижасида Шимол, Сибирь, Узоқ Шарқ ва бошқа жойларда кўплаб шаҳарлар ва улкан саноат корхоналари бунёд этилди.

Фуқаролар уруши ветеранлари билан суҳбатлашсангиз, улар миллий қисмларнинг қаҳрамонликлари ҳақида фахрланиб гапирадилар. Х. Иноятовнинг 1984 йил Москвадаги «Мысль» нашриётида чоп этилган «Ўрта Осиё халқларининг ички ва ташқи контрреволюцияга қарши кураши» китобида қайд этилишича, 1919 йилда маҳаллий миллат вакилларидан Еттисувда иккита эскадрон, алоҳида қирғиз отлиқ бригадаси, Тожикистонда, Туркманистон ва Ўзбекистонда миллий ҳарбий қисмлар ташкил топган. Самарқандда тузилган отлиқ дивизияга Миркомил Миршаропов қўмондонлик, Ҳожизода Норманов комиссарлик қилган. Шунга ўхшаш миллий ҳарбий қисмлар Андижон, Наманган, Жиззах ва бошқа жойларда ҳам тузилган. Афсуски, бу миллий қисмлар 1924 йилда Иттифоқ ягона армиясини ташкил этиш баҳонасида қисман, 1939 йилга келиб эса, батамом тугатилган.

Биз етмиш йилдан кўпроқ вақт давомида «бузилмас иттифоқ», «дўстлик», «қардошлик», «улуғ оғалар» шиорларини кўп такрорладик. Сўнгги йилларда эса жамиятимиз аслида тенглик асосида қурилмаганлигини ошкора тан ола бошладик. Болтиқбўйи жумҳуриятлари Иттифоқдан деярли воз кечдилар.

Зўравонлик билан Иттифоқ қуриб бўлмаслигини СССР-дек буюк мамлакатнинг Афғонистондаги ўн йиллик «қардошларча» ёрдами оқибатлари ҳам исботлайди.

Қизиғи шундаки, Иттифоққа кирган жумҳуриятлар бошқа соҳалар сингари мудофаа масалалари учун ҳам ўз улушларини, аниқроғи, маблағини иттифоққа ажратиши шарт. Хўш, маблағ ажратилар, аскарлар юборилар экан, алоҳида армия ёки ҳарбий қисмлар ташкил этиш мақсадга мувофиқ эмасми? Мен жумҳуриятда алоҳида армия ташкил этилмаган тақдирда ҳам, албатта, алоҳида ҳарбий бўлимлар ва қисмлар ташкил этилиши шарт, деб ўйлайман. Аскарларимиз ҳарбий билимни ўз она тилларида эгалласалар, Ватанимиз ўзининг муносиб посбонларига эга бўлади, армиядаги турли шаклдаги камситишлар ҳам барҳам топади.

Ҳамза ЭШНАЗАРОВ,
Ўзбекистон ССЖ халқ депутати

ЭЪЛОН

ЎЗБЕКИСТОН ССЖ МАДАНИЯТ ВАЗИРЛИГИ
А. ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ МАДАНИЯТ ОЛИЙ БИЛИМГОҲИ
қуйидаги мутахассисликлар бўйича кундузги аспирантурага

ҚАБУЛ ЭЪЛОН ҚИЛАДИ

маданий-маърифий фаолият назарияси, методикаси ва уни ташкил этиш; кутубхонашунослик ва библиографияшунослик.

Ҳужжатлар 1991 йилнинг 31 августигача қабул қилинади.

Машғулотлар ўзбек тилида олиб борилади.

Мурожаат учун манзилгоҳимиз: 700164, Тошкент шаҳри, Яланғоч даҳаси, 3-сектор, 127а-уй. Телефонлар: 62-04-63, 62-03-23.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИ ВА ЖУМҲУРИЯТ МАДАНИЯТ ВАЗИРЛИГИ

●

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН КП МҚ НАШРИЁТИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

اوزبکستان ادبیاتی وصنعتی

1991

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларига қайтарилмайди.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АҚБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ, Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; котибот — 32-58-49, БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; назм ва наср — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56, хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; шум боланинг чойхонаси — 32-54-71.

Навбатчи муҳаррир — Абдунаби ҲАЙДАРОВ
Босишга топшириш вақти — 20.00 Босишга топширилди — 19.55

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
●
БАҲОСИ 25 ТИЙИН